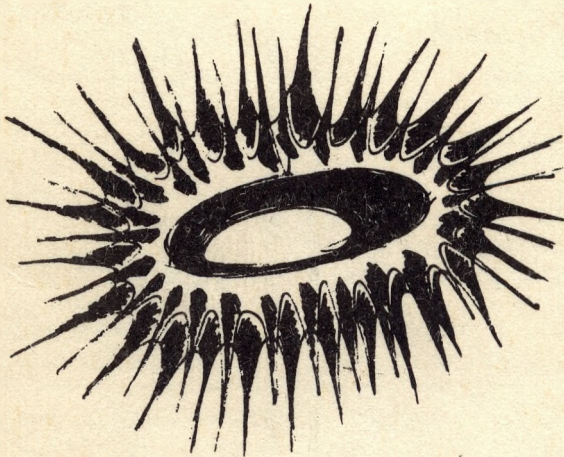

Fejed

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1990/2

Belső használatra

BÖRTÖNÜGYI SZEMLÉ

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Elnök:
dr. Tari Ferenc bv. ezredes

Tagjai:
Csere László bv. őrnagy
dr. Csordás Sándor bv. ezredes
Fejes Imre bv. alezredes,
Kudor Zoltánné bv. őrnagy,
dr. Lőrincz József bv. alezredes
dr. Németh Gyula bv. alezredes
Vincze Tamás bv. ezredes

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Doba Károly
Csatorday Zoltán

RECORD
Ipari Kiszövetkezet nyomdaüzeme
2119 Pécel, Pesti út 21.
Felelős vezető: Tóth Istvánné

TARTALOM

1 DR. SÁRKÁNY ISTVÁN—DR. TAUBER ISTVÁN: A kriminológiai gondolkodás fejlődése — a jogpolitika változásai — és a büntetőjogi reformok

11 SZ. KISS CSABA: A büntetésvégrehajtás feladatrendszerének változásáról

23 FÓRUM

23 DR. CSETNEKY LÁSZLÓ: A személyzet menedzselése

28 TAPASZTALATCSERE

28 DR. NÉMETH GYULA: Bepillantás az előzetes letartóztatás hétköznapjaiba

34 CSURGYÓKNÉ DR. TAKÁCS JOLÁN: A bíróság új feladatai 1990-től

37 KARDOS ATTILÁNÉ: Felkészülés a fiatalok számára

43 A BV. TÖRTÉNETÉBŐL

43 DR. KABÓDI CSABA—DR. MEZEY BARNA: Munkabüntetések a huszadik században

56 KÖNYVEKRŐL

56 LUKÁCS GYÖRGY: A demokratizálódás jelene és jövője (dr. Tütő László)

58 DIÓSI ÁGNES: Cigányút (dr. Tauber István)

61 SZEMLÉ

61 Nemzetközi tapasztalatok (Válogatta: Bánki Erika)

A kriminológiai gondolkodás fejlődése

– a jogpolitika változásai – és a büntetőjogi reformok

Amióta a kriminológia mint önálló kutatási területtel rendelkező tudomány kb. a múlt század első harmadában kialakult, azóta változó intenzitással ugyan, de befolyásolta mind a büntetőjogi gondolkodást, mind a jogpolitikát. Ma már szinte tudományos közhely, hogy e hatás első markáns megjelenése a közvetítő irányzat (más szóval az ún. harmadik iskola) térnyerését követő büntetőjogi reformok voltak. Ez az iskola ugyanis a különböző antropológiai, szociológiai irányzatok tudományosan nem bizonyított, illetve a büntetőjog számára lefordíthatlan megállapításait, szélsőségeit elvetve egy kompromisszumos utat választott. Így Európa-szerte olyan reformok valósultak meg a századforduló környékén, mint a fiatakorúak külön büntetőjogi elbírálása, az intézkedések bevezetése és az individualizáció szorgalmazása.

A premodern kriminológiai irányvonala az 1920-as, 1930-as években alakult ki, elsősorban az Egyesült Államokban. A premodern jelző itt azt jelenti, hogy a szociológiai szemléletmód még inkább előtérbe kerül. Ez önmagában nem sokat mond, hisz szociológiai iskolák korábban is léteztek. Az új felfogás azonban más. Egyrészt elkezdődik a nagy társadalmi folyamatok és jelenségek (mint pl.: gazdasági fejlődés, urbanizáció, településszerkezet) egymásra vonatkoztatott elemzése, valamint szokássá válik a társadalom szerkezetének analízisa. Másrészt megjelenik egy többszemponútú elemzés igénye. A szociológiai kategóriákat több szerző összekapcsolja a szociálpszichológia és a pszichológia működési mechanizmusaival.

De itt sem arról van szó, hogy korábban nem léteztek ún. többtényezős, multifaktorális elméletek. Gondoljunk csak P. Ferri munkásságára, vagy a már említett harmadik-közvetítő iskolára. De a korábbi irányzatok nemigen törekedtek a mechanikus felsoroláson kívül a különböző szintű jelenségek összekapcsolására. Igaz, erre nem is volt lehetőségük, hiszen a tudományok fejlettségi szintje ezt nem tette lehetővé. Ha volt is ilyen törekvés, az is megrekedt egy sematizáló, ma már primitívnek tűnő szemlélet szintjén. Félreértés ne essék, e kijelentésünkkel nem minősítjük a korabeli tudományokat, hanem egyszerűen utalunk a kor tudományos ismeretszintjének korlátaira, amelyen csak kevesen tudtak „túllépni”.

Az új gondolkodók már igyekeztek a különböző szintű jelenségeket szintetizálni. Például Sutherland már a 30-as években egymásra vonatkoztatva elemezte a gazdasági-társadalmi fejlődést, a helyi közösségek értékrendszerét, a bűnözésre reagáló állami döntéseket, de segítségül hívta az adaptáció, a ta-

nulás, a szerepelsajátítás és a mintaszerű viselkedés követésének, illetve elutasításának szociálpszichológiai kategóriáit.¹ Persze még nem ezeket a terminus-technicusokat használta. Mindenesetre szemléletmódja, úgy véljük, forradalmi áttörés volt. (Itt most eltekintünk a tudománytörténeti részletek ismertetésétől, mert e kérdéskör magyar szakirodalmá nagyon gazdag.)

Az Amerikában kialakuló, de gyökerében európai (gondoljunk elsősorban Durkheim munkásságára!) kriminológiai irányzatok haladó törekvéseik ellenére sem tudták átlépni azokat a korlátokat, amelyek a mai kriminológiai gondolkozás útjába állnak. Teljesen egyetértünk Szabó Andrással, aki könyvében megfogalmazta a hatvanas évek modern kriminológiai gondolkodását megelőző irányzatok három fő hibáját.

– A hagyományos gondolkodás szerint az emberek többségére nem jellemző a kriminális, deviáns viselkedés. A kisebbség tehát eltér a többségtől. A közöttük levő különbségek biológiai, pszichológiai, szociálpszichológiai, szociológiai tényezők mentén – irányzatoktól függően – mutathatók ki. Tényleg így van ez?

– A korábbi iskolák igyekeztek valamilyen kauzális elméletet kidolgozni. Ezek helytállóságát később a kutatások egyértelműen cáfolták, amikor világossá vált, hogy mechanikus, leegyszerűsített, okozati elmélettel nem magyarázható a bűnözés.

– A korábbi iskolák ideológiája a „meg nem értés” volt. A bűnelkövetőt, akárcsak a többi deviánst, eleve nem tartották normális embernek, bezárták a pejoratív kategória „gettójába”.²

A kriminológiai gondolkodás fejlődésének általunk felvillantott eredményei csak részben magyarázzák a büntetőpolitika alakulását. Evidens, hogy a büntetőpolitika mint minden szférája a politikának, függ egy adott társadalmi berendezkedéstől. Az olvasott szakember régóta tudja, hogy az autokratikus rendszerek a bűnözés megelőzésének kulcsát az egyes elkövetők átformálásában keresik. Egy igazán demokratikus berendezkedés viszont nemcsak elfogadja, hanem egyenesen igényli a bűnözés, de mindenféle deviáns magatartás más szempontú kritikai elemzését is.

Am léteznek még egyéb összefüggések is, amelyek befolyásolják egy adott rendszer büntetőpolitikáját. Például, hogy milyen jogrendszerhez tartozik tradicionálisan egy ország. Közismert ugyanis, hogy egészen más kategóriákban gondolkodik az ún. angolszász jogrendszer, mint az európai országok túlnyomó részében uralkodó kontinentális (francia–német) jogrendszer. De az egyes jogrendszereken belül is lényeges különbségek vannak a földrajzi régiók és az országok között. Az általános kultúra, az ún. állami-jogi kultúra alapvető jelentőséggel bír ebből a szempontból is.

Komoly meghatározó tényező egy adott terület lakosságának kulturális, ezen belül jogtudati szintje. Nem mindegy ugyanis, hogy miként gondolkodnak az emberek a bűnözésről, a bűnüldözésről, a büntető igazságszolgáltatásról. Hisz ez a társadalmi-politikai berendezkedéstől függően kisebb-nagyobb intenzitással a jogpolitikára, a bűnüldöző szervek tevékenységére is kihat. Mind ebből az következik, hogy a jogpolitika és a büntető törvényhozás nagyon is felemás módon érzékelték az 50-es, 60-as évekig a kriminológiai gondolkodás és az empirikus kutatások eredményeit.

A 60-as évek elejéig tartó időszak nyugat-európai szakirodalmában nem

¹ Sutherland: Principles of Criminology Chicago. 1934. 67–69. p.

² Szabó András: Bűnözés, ember, társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1980. 39–42. old.

volt egyetlen olyan tanulmány sem, amely részletesen elemezte volna a kérdést: miért viszonyul olyan ellentmondásosan a büntetőpolitika a bűnügyi tudományok eredményeihez? A válaszadás nem is olyan egyszerű. Csak a későbbi pl. nyugatnémet³, vagy a legújabb magyar szakirodalom, pl. Bárd Károly kitűnő könyve⁴ nyújt kellő támpontot ahhoz, hogy megértsük a probléma lényegét.

– A büntető törvényhozás és ennek alapján a bűnüldözői és büntető igazságszolgáltatási gyakorlat – a büntetőjog és a büntetőeljárás jog által kimunkált – jogdogmatikai rendszerben gondolkodik. S ez csak olyan eredményeket képes adaptálni, ami beillik a rendszerbe, másként fogalmazva, ami lefordítható a tág értelemben felfogott büntetőjog nyelvére. De nem tud mit kezdeni az olyan gondolatokkal, amelyek nem illeszthetők a rendszerbe.

– A jogpolitikusok és a büntetőjogászok zöme felismerte, pontosabban fogalmazva megérezte, hogy a büntető törvényhozásnak nem szabad „besétálnia a szereptévesztés zsákutcájába”. Ez közelebbről azt jelenti, hogy bizonyos – egyébként vitathatatlanul igaz – kriminológiai kutatási eredményekkel a büntetőjog nem tud mit kezdeni, mert a felvetett kérdések megoldásának kompetenciája nem rá tartozik. Pl. a fiatalokú elkövetők zöme az ún. veszélyeztetett fiatalokúak közül kerül ki. A példákat folytathatnánk...

Az eddigiekből logikusan adódik, hogy a századfordulótól az 50-es, 60-as évekig terjedő időszakban olyan büntetőjogi változások következtek be, amelyek megkísérelték a pszichológiai iskolák bizonyos javaslatait átültetni a büntetőjog nyelvére. E reform az alábbiakban nyilvánult meg: A századfordulón a közvetítő irányzat hatására bevezették a fiatalokúak külön büntetőjogi elbírálását, az intézkedéseket, az individualizáció intézményeit. A húszas, harmincas évektől kezdve Európa-szerte megjelennek biztonsági őrizet stb. elnevezéssel a határozatlan időtartamú szabadságvesztés-büntetés vagy megelőző intézkedés különböző formái.

Az autokratikus berendezkedésű országokban felbukkannak a deportálás, az internálás stb. jellegű „jogintézmények”. Pl.: a szovjet büntetőjogban a bűnelkövető (és családjának) száműzetése, egyes népcsoportok (lásd a krími tatárok) kollektív büntetése. A már említett példák mellett a legdemokratikusabb országokban is megjelentek a nevelés eszméjének hatására olyan új törekvések, amelyek meghírdették a bűnelkövető reszocializálását és terveiket a bv-intézetekben kívánták megvalósítani. E gondolatkörből fejlődött ki a treatment-ideológia. Plusz létrejött egy sor további intézkedési, kezelési forma.

E változásokat nem a szélsőségeken keresztül kell értékelni. Hiszen megfogalmazódtak, megvalósultak ezekben olyan intézmények, amelyeket a jogállamisággal, az emberi jogok eszméivel a legkevésbé sem lehet összeegyeztetni. Ugyanakkor kudarcba fulladtak itt alaptörekvésükben nagyon helyes, kifejezetten progresszív tervek és kísérletek, melyek megvalósításának formáját persze meg lehet kérdőjelezni.

Az igazán modern kriminológia és kriminálpolitikai fejlődés a hatvanas évek elején bontakozott ki. A gyökerek természetesen itt is mélyebbre nyúlnak vissza. Két esemény érdemel említést. 1947-ben közzétettek egy tanulmányt az USA-ban a „Wallenstein-féle szondázás” eredményeiről. Tíz év múlva egy hasonló jellegű és konklúziójú vizsgálatról számol be Wekner⁵. Mindkét

³ Wegmann: Staatliche Antworten auf Soziale Probleme. Frankfurt, 1986.

⁴ Bárd károly: A büntető hatalom megszűlése, Közgazdsági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1988.

⁵ Manuel Lopez-Rey: Crime an analitical appraisal Rout ledge and Kegan Paul. London, 1970. 10–15. p. idézi: Vign József: Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában. Akadémiai Kiadó. Bp., 1980. 21–22. old.

ertekezés bebizonyítja, hogy a lakosság nem bűnöző része is elkövetett már egy vagy több, nem is akarámilyen súlyú bűncselekményt. E tény alapvetően cáfolja az olyan, korábban megdönthetetlen axiómát, miszerint a bűnöző teljesen más, mint az átlag állampolgár. Kiderül, az átlag állampolgárok túlnyomó része is bűnöző, csak tettét nem regisztrálják. Így az a feltevés, hogy a bűnözők szignifikáns módon eltérnek a nem bűnözőktől, alaposan megkérdőjelezhető.

Ugyanebben az évben, 1947-ben Mendelsohn jeruzsálemi ügyvéd a kriminológia új területének, a viktimológiának a kibontakozására hívta fel a figyelmet.⁶ A hatvanas évek Nyugat-Európájában és Észak-Amerikájában tért hódító modern kriminológia szerint nem a jogsértő személyiségzavarából vezethető le a bűnözés, hanem egy olyan társadalmi folyamattal magyarázható, amelyben egyaránt részt vesz a tettes, az áldozat és maga a társadalom. E felfogás alapján nem a jogsértő motívációját kell kutatni, sokkal inkább a tettes, az áldozat és a társadalom közti interakciós (kölsönhatásos) folyamatot.⁷

Az említett tanulmányban Schneider professzor utalt arra, hogy jelentős szerepet játszottak az új gondolkodás elterjesztésében az empirikus vizsgálatok eredményei. Ezek közül négyet emelt ki. 1. Az áldozatkutatások során kiderült, hogy nagyon sok bűncselekmény azért marad felderítetlen, mert maga az áldozat nem tesz feljelentést. Pozíciója ugyanis nemegyszer kedvezőtlen a büntetőeljáráásban. 2. Az összehasonlító kriminológiai kutatások feketénfehéren kimutatják, hogy a rendőrségi, ügyészségi, bírósági, büntetésvégrehajtási, tehát a formális kontroll csak akkor hatékony, ha a család, az iskola, a munkahely stb. tehát az informális kontrollcsoport támogatja.

3. A bűnözésre való reagálás elvileg egyaránt lehet kedvező és kedvezőtlen. Hogy ez a valóságban miként hat, az a reagálás arányosságától és rugalmasságától függ. A megbélyegzés lehet a társadalmi ellenőrzés eszköze, de az aránytalan stigmatizálás végleg a bűn útjára sodorhatja az elkövetőt. 4. Az észak-amerikai, a skandináv, valamint az angol büntetésvégrehajtás visszaesés-kutatásai megállapítják, hogy a kezelési modellt követő bv-rezsimek nem mutatnak fel jobb eredményeket, mint az ún. őrzési modellek. Ezt ugyan egyesek vitatják, de a legtöbb észak-amerikai és nyugat-európai kriminológus szerint nem vált be a kezelési modell.⁸ Schneider professzor a kezelési modell csődjét azzal magyarázza, hogy nem sikerült se a társadalom, se az áldozat bevonása a „kezelésbe”.⁹

A megváltozott gondolkodásmód és helyzet következtében, a büntetőjogi, jogszociológiai, kriminológiai tudományok eredményeit, valamint az eddigi gyakorlat tapasztalatait szintetizálva négy markánsan elkülöníthető kriminálpolitikai irányzat alakult ki napjainkra. Ezek az alábbiak.

A hagyományos modell. Hívei továbbra is hisznek abban, hogy a bűnözést alapvetően formális intézményrendszerekben kell kezelni. De azért az ide sorolható elméleti és gyakorlati szakemberek zöme elfogadja a modern áramlatok több megállapítását. Így pl. azt, hogy a szabadságvesztés-büntetéseket háttérbe kell szorítani, és új szankciókat kell bevezetni.

⁶ Benjamin Mendelsohn (ügyvéd 1951-ig Bukarestben majd később Jeruzsálemben) 1947-ben a Romániai Pszichiátriai Társaság ülésén tartott előadást az Új bio-pszicho-szociális horizont; a viktimológia címmel, melyben a viktimológiát mint a bűncselekmény áldozatának tudományát jellemezte. In: Hans Joachim Schneider: Kriminologie. Walter de Gruyter. Berlin-New-York, 1987. 928. p.

⁷ Hans Joachim Schneider: A kriminológia legújabb fejleményei Nyugat-Európában és Észak-Amerikában; alapkérdések, modellek, javaslatok. In: Kriminológiai Közlemények 22–24. MTA Magyar Kriminológiai Társaság. Bp., 1988. 43. old.

⁸ I. m. 43–44. old.

⁹ I. m. 44. old.

Az abolicionista irányzat. Követői meg akarják szüntetni az egész igazságszolgáltatási rendszert. Felfogásukat markánsan rögzíti Hulsman egy tanulmányában. A jelenlegi igazságszolgáltatási rendszer minden embert egy állandó meghatározott törvényes rendhez akar igazítani. Megpróbálja alkalmazkodásra kényszeríteni az embereket. Be kell látni, kevés sikerrel. Ezért nem e tevékenység megjavítását, hanem helyettesítését kell szorgalmazni. Merőben más eszközre van szükség az emberek közti konfliktusok szabályozására, a válság-szituációk feloldására.

A büntető igazságszolgáltatási rendszer mellőzésének egyik útja – írja ugyanott – a dekriminalizálás, vagyis az egyes cselekmények büntető jellegének megszüntetése az állami, közösségi (pl. polgári jogi vagy államigazgatási jogi) beavatkozás eszközeinek igénybevételével, valamint szociálpolitikai, egészségügyi intézkedések foganatosításával, és így tovább. A válság-szituáció feloldását társadalmi szervekre, közösségi képviselőkre kellene bízni, minthogy ma már senki nem hisz a büntetőjog előnyeiben, hacsak nem az ügyészek, a rendőrök és a bírák, akik ebből élnek.¹⁰ E nézetekhez csatolhatók azok a vélemények, amelyek az Egyesült Államokban tették le voksukat a büntetés-végrehajtás részleges privatizálása mellett. Mi úgy véljük, hogy ezek az elképzelések a fejlődés jelenlegi szintjén spekulatívák és illuzórikusak. De nem zárható ki, hogy egy távolabbi jövőben mégis ez lesz a haladás útja.

A neoklasszikus modell. Olyan alapvetően büntetőjogi jellegű irányzat, melynek középpontjában a humanizmus és a jogállamiság eszméje áll. Ha eltekintünk az iskolán belüli véleményeltérésektől, akárcsak a többi irányzatnál, akkor ismét segítségül hívhatjuk Schneider professzort. Ő így ír erről. A kezelési modell csődjét látva visszanyúl ez az irányzat a klasszikus kriminológia modelléhez. Tétele: a humánus bánásmód a társadalom alapvető kötelezettsége a jog-sértő iránt, függetlenül attól, hogy megkerül-e ez, vagy sem. A modell célja kettős. *a)* A szabadságvesztés-büntetés kizárólag az elítélt mozgásszabadságát korlátozza, a fogvatartottak az összes többi alkotmányos és emberi jogukat megtartják. *b)* A szabadságvesztés szankció alkalmazását korlátozni kell, idő-tartama lehetőleg ne haladja meg az öt évet. Csak veszélyes, hivatásos bűnözők ítéltethetők maximum 25 évig terjedő szabadságvesztésre.¹¹

A középutas irányzat. A józanul gondolkodó kriminálpolitikai irányzatok számára, úgy tűnik, egyetlen út maradt. Egy olyan megoldás, amelyik egy jogpolitikailag is elfogadható kompromisszumos rendszerbe foglalja az eddigi eredményeket. Ez az Európa északi és nyugati területén uralkodó irányzat három forrásból merít.

1. Az USA-ban alakult ki, sokáig vitatták, kísérleteztek vele Nyugat-Európában, mígnem a nemzetközi szakirodalom nevet adott neki: „társadalmi újrabeilleszkedés modell”. Lényege: a hagyományos, formális intézetre épített büntetés-végrehajtási modellt a közösségre épülő végrehajtásnak kell helyettesítenie. Ami azt jelenti, hogy döntően a „Szabadságban való kezelés” elve lép porondra, ami közösségek által, közösségekben végzett kezelést jelent.¹² A felismerés több kutatás által igazolt eredmény következménye. Így pl. köztudott, hogy a bűnözésben alapvető szerepe van a mikroközösségek dezintegrációjá-

¹⁰ Hulsman: Szituációs problémák, bűnözési fogalmak és reagálások. In: A társadalom védelme és a bűnözés megelőzése. Egy nemzetközi tudományos konferencia anyaga. Visegrád. 1984. május 15–17. (Szerk.: Vigh József) Bp., 1984. 123. old.

¹¹ Schneider i. m. 49–50. old.

¹² I. m. 50. old.

nak, a bűnözői szereppel való azonosulásnak, a büntető eljárások stigmatizáló hatásának stb. A hiányok pótlására, a negatívumok kiküszöbölésére, a pozitív szerepminták bővítésére kitűnően alkalmas ez a módszer, ám jelentőségét túlhangsúlyozni nem okos dolog.

2. A kezelési ideológia csődöt mondott. El kell vetni szélsőséges vadhajtásait, vissza kell utasítani azokat a jogi megoldásokat, amelyek ellentmondanak a humanizmus, a jogállamiság eszméjének (Ilyenek pl. a határozatlan időtartamú büntetések, a biztonsági intézkedések, a nevelés eszméjére hivatkozó indokolatlan szigorítások stb.) De magát az eszmét teljesen mégsem szabad félretenni.

Két dolog miatt. Egyrészt egzakt módon még senki nem bizonyította be, hogy a „kezelési modell továbbfejlesztése nem csökkenti lényegesen a visszaesést”.¹³ Azért elutasítani egy eszmét, mert nem jól valósították meg, mert realizálása során súlyos baklövéseket követtek el – tudományos szempontból elfogadhatatlan. Másrészt el kell gondolkodni azon, hogy mit tud kezdeni bármilyen jogrendszer a konok visszaesőkkel, a megrögzött bűnözőkkel, a súlyos élet elleni vagy éppenséggel terrorista elkövetőkkel. Ha nem mondunk le a társadalom védelméről, márpedig erről napjainkban egyetlen jogállam se mondhat le, akkor a fent említett elkövetőket hosszú időtartamú szabadságvesztésre kell ítélnünk. Ez esetben viszont lemondani a nevelés, a kezelés formáiról nemcsak szakmai ostobaság, hanem társadalomellenes bűn.

3. Az új, haladó törekvésekből pedig átveszi ez az irányzat a modern kezelési formákat, amelyek zöme nem jár szabadságelvonással, és az új, eljárási formákat, elsősorban a diverziós eljárást meg a meditáció intézményét. Ez utóbbi éppúgy értékelhető jogintézményként, mint eljárási intézményként. Bár megtörjük a tanulmány logikai szerkezetét, szólnunk kell néhány szót e két jogintézményről.

A *diverziós (elterelő) eljárásnak* a lényegét a magyar szakirodalomban Erdei Árpád fogalmazta meg. „Az elterelés azt jelenti, hogy a büntetőjog által büntetni rendelt magatartást tanúsító személy ügyében nem a hagyományos utat követő igazságszolgáltatást, hanem más eszközöket vesznek igénybe.”¹⁴ A diverzió félig-meddig a jogi, félig-meddig a társadalmi út kombinációja, vagyis a bűnügy többé-kevésbé informális elintézése. Általános célja megegyezik a bűnözés elleni fellépés általános céljával, azaz a társadalom védelmével és a bűncselekmények megelőzésével. Speciális célja többféle: az igazságügyi apparátus terheinek csökkentése, a hagyományos büntetőeljárás káros, stigmatizációs hatásainak kiküszöbölése, a sértett érdekeinek sikeresebb érvényesítése.

A gondolat valamikor a hatvanas évek elején az USA-ban fogalmazódott meg.¹⁵ Az első kísérletek kipróbálása is itt történt. Eljárási szempontból két fő típusa van. Az egyik, az abolicionista irányzatra támaszkodva azt állítja, hogy az igazságszolgáltatást igénybe sem kell venni. De ez a nézet az USA-n, Kanadán, Anglián és Japánon kívül nemigen talált követőkre. A másik, többségi álláspont szerint az elterelést be kell építeni a büntetőeljárás rendszerébe. Persze nem szó szerint, mert akkor az egész megoldás elveszti legfőbb indokát,

¹³ I. m. 50. old.

¹⁴ Erdei Árpád: Az elterelés és a társadalom védelme. In: A társadalom védelme és a bűnözés megelőzése... 244. old.

¹⁵ Lásd erről: Kury H.–Lerchenmüller, H.: *Diversion Alternativen zu klassischen Sanktionsformen*. I. B. Bochum, 1981. Kerner: *Diversion statt Strafe: Probleme und Gefahren einer neuen Strategie strafrechtlicher Sozialkontrolle*. Heidelberg, 1983.

a formális eljárás stigmatizációs hatásának elkerülését. Inkább arról van szó, hogy ennél a jogintézménynél is biztosítani kell a jogi garanciákat, ami logikus következménye a jogállamiság eszméjének.¹⁶ Mi is ezt a felfogást valljuk. Az ún. formális eljáráson belül természetesen különböző szakaszokban, (így a rendőri, ügyészi, bírói szakban) lehet az elterelést foganatosítani. A legcélszerűbb lenne a rendőri szakban, annak is minél korábbi fázisában érvényesíteni az elterelést, összekapcsolva valamilyen bevált, szabadságelvonással nem járó kezelési formával.

Az intézményt széles körben alkalmazzák az USA-ban, Angliában, szűkebb körben az NSZK-ban és egyes skandináv országokban. Am hatékonyságát ellentmondóan ítélik meg. Pl. Palmer és Lewis szerint a kaliforniai diverziós programok – jóllehet eredményeik és következményeik eltérnek – összességükben kisebb visszaesési gyakoriságot mutatnak fel, mint a hagyományos börtönrendszer, és ráadásul lényegesen kisebb a költségfordításuk¹⁷. Lerman viszont azt állítja, hogy sem a kaliforniai közösségi kezelési projekt, sem az ugyancsak Kaliforniában végrehajtott „Probation Subsidy” program nem vezetett csekélyebb visszaesési gyakorisághoz.¹⁸

A *meditációs (tűnődés) intézményének* általunk használt elnevezése nem pontos. Az intézmény a hetvenes években jött létre az USA-ban. Az eljárás, amit az abolicionista irányzat dolgozott ki, nem egyéb, mint a bűncselekmény okának nevezhető konfliktus közvetítőorientált megoldása. Célja: az említett konfliktus „visszatársadalmasítása”. Középpontjában az a kísérlet áll, amelyik visszahelyezi a deviáns magatartás eredményét annak szociális, keletkezési kontextusába, és megpróbálja a résztvevők által közösen kialakított megegyezéssel szabályozni. A meditációs koncepció keretében a konfliktus szabályozása azt jelenti, hogy létre kell hozni egy megegyezést, melynek tartalma (és feltételei) a konfliktus résztvevőinek jövőbeli kapcsolatára utal. Tehát nem az az érdekes, hogy kinek a terhére írható a bűn, háttérbe szorul a tényállás rekonstruálása, a fő dolog a vitatkozók által szembeállított elvárások tisztázása.¹⁹

Ha nem sikerül mindkét fél számára akceptálható egyezséget létrehozni, akkor jut szerephez a közvetítő mint „választott bíró”, és hoz döntést immár a felek hozzájárulása nélkül. De nem alkalmazhat büntetőjogi, csupán restitutív, kárpótló jellegű szankciókat. Az USA-n kívül kísérleteznek ilyen eljárásokkal Angliában, Kanadában, Ausztráliában és Japánban is. Nyugat-Európában elsősorban az NSZK-ban folyó próbálkozások érdemelnek figyelmet, hiszen az ő jogrendszerük áll legközelebb a miénkhez.²⁰ A nyugatnémet szakemberek zöme nem veti el a meditáció gondolatát, de leginkább úgy tudják elképzelni, mint a büntetőeljárásba beépített diverziós eljárás egyik változatát. Ezt fogadják el a középutas, zöld irányzat is.²¹

¹⁶ Ez a véleménye Horst Viethmann-nak is. Lásd Horst Viethmann: Anmerkungen zum Erziehungsgedanken im Jugendstrafrecht aus rechtsschaffender sicht c. művét! In: Michael Walter: Beiträge zur Erziehung in Jugendkriminalrecht. Köln, 1989. 111–135. p.

¹⁷ Palmer T. B – Lewis V. R.: An Evaluation of Juvenile Diversion. Cambridge, Mass^e 1980.

¹⁸ Lerman P.: Community Treatment and Social Control Chicago. London, 1975.

¹⁹ Hanak G.: Diversion und Konfliktregelung. Überlegungen zu einer alternativen Kriminalpolitik bzw. zu einer Alternative zur Kriminalpolitik Kriminalsoziologische. Bibliografie 1982/35 22. p.

²⁰ Schöck H.: Staatliches Restitutionsverfahren und auserjustizielle Konfliktregelung. In: Jung. H.: Alternativen zur Strafjustiz und die Garantie individueller Rechte der Betroffenen-Participatory Modells and Individual Rights. Bonn, 1989. 125–135. p.

²¹ A zöld irányzat elnevezés Derick McClintock nevéhez fűződik, – mondja Alvar Nelson. Lásd: Nelson A.: Valóban szükségünk van-e büntető törvénykönyvre? c. cikkét. A társadalom védelme és a bűnözés megelőzése... kiadvány 157–163. oldalain!

Mind a diverziós, mind a meditációs eljárással kapcsolatos véleményünk megegyezik Erdei Árpáddal, aki szerint „a büntetőjogi és büntetőeljárásjogi keretek megteremtése nélkül az elterelés intézménye a megelőzés és a társadalom védelme szempontjából éppúgy üres elképzelés, mint a társadalmi és intézményi feltételek megteremtése nélkül. A büntető útról elterelés, bármennyire paradoxonnak is hangzik ez, a büntetőjog és a büntetőeljárás jog eszköze... Kétlem, hogy jogi eszközeik használatáról az államok lemondának, de ugyanúgy kétlem, hogy a társadalom tagjai feladják azokat... A jogi keretek meghatározása sokszor egyszerűen elengedhetetlen. Azokban az országokban, ahol a közbíróknak széles diszkrecionális jogköre van, csupán az szükséges, hogy legyen hová elterelnie az ügyeket. Másutt, ahol az ügyésznek nincs, vagy nagyon szűkre szabott a diszkrecionális jogköre, ott az elterelés feltételeit meg kell teremteni.”²²

Összefoglalva: a közélet irányzat, a zöldek megőrizték a hagyományos gondolkodásból és intézményi berendezésből azt, ami maradandó értéknek bizonyult, a jogállamiság eszméjét, az emberközpontú értékszemléletet. Felfogásuk szerint a jogi – így a büntetőjogi – garanciák rendszerét nem lehet feladni. A hagyományos büntetőjogi reagálást, csak mint végső megoldást, ultima ratio-t lehet alkalmazni. Fel kell használni a kezelő büntetőjog pozitív tapasztalatait, de közben tiszteletben kell tartani az emberi jogokat is. Be kell építeni a büntetőeljárás rendszerébe minden olyan haladó és használható kezelési formát, mely sikerrel kecsegtet.

A szemléletmód megváltozását, amire fentebb utaltunk, a jogalkotás és jogalkalmazás országoként eltérő intenzitású átalakulása követte. 1. Több országban beindult egy dekriminalizációs folyamat. (Itt a kifejezést a szokásosnál szűkebb értelemben használjuk, vagyis azt értjük rajta, hogy korábban bűncselekménynek minősülő eseteket kiemelték a büntetőjogi szabályozás köréből). 2. Sok helyen radikálisan átalakult a szankciórendszer. A treatment-ideológiát követő országokban sorra megszüntették azokat a szabadságelvonással járó szankciókat, amelyek leginkább szolgálták ezt az ideológiát. Így például Svédországban 1980. január 1-jétől megszüntették a fiatalkorúak határozatlan időtartamú szabadságvesztés-büntetését, 1981. július 1-jétől pedig a visszaesőket érintő szintén határozatlan időtartamú internálás intézményét.²³ Az NSZK-ban 1975. január 1-jétől hatálytalanították a szociálterápiai intézetbe utalást, mint intézkedést.²⁴

A börtönártalmak felismerése és akceptálása nyomán Európa-szerte megindult a szabadságvesztés-büntetések háttérbe szorulása. Sok jogrendszerben új szankciók jelentek meg. A büntetőpolitika szempontjából radikálisnak éppen nem minősíthető Olaszországban a Btk 1981-es módosításakor a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetések helyett bevezették a fél-fogság, az ellenőrzött szabadság, az ún. szabadságkorlátozás és a helyettesítő pénzbüntetés intézményeit.²⁵ Sok helyütt felmerült az az igény, hogy ambuláns szankció-lehetőségeket építsenek ki a fiatalkorú bűnözők számára. Ezek hatékonyabban helyettesítenék a konvencionális megtorló intézkedéseket. Itt azonban már többről van szó, mint a szankció modernizálásáról. Egyetértünk Henigerrel, aki

²² Erdei i. m. 248. old.

²³ Nagy Ferenc: A büntetésvégrehajtási intézetek típusai nemzetközi összehasonlításban. In: Büntetésvégrehajtási rendszerek nemzetközi áttekintése. Nevelői Szakkönyvtár 1987/1. 35. old.

²⁴ I. m. 28. old.

²⁵ Pusztai László: A büntetésvégrehajtás reformja Olaszországban. In: Büntetésvégrehajtási rendszerek áttekintése... 82–83. old.

szertint ez a dekriminalizáció egyik válfaja lenne, hiszen a büntetőeljárás-büntetésvégrehajtási szervek feladatának egy részét a tőlük független szakapparatús venné át. Az ambuláns kezelés ugyanis nem bv-keretek között menne végbe.

A nyugatnémet helyzetet áttekintve az alábbi formák merültek fel. *A munkára kötelezés.* A bíróság utasítása alapján a fiatalokú meghatározott mennyiségű munkát kénytelen közhasznú intézménynél végezni. *A gondozásra utalás.* Rendszerint együtt jár a munkára kötelezéssel, s lényegében meghatározott ideig tartó szociálpedagógiai gondozást jelent – szabadlábbon. Általában 6–12 hónap közötti időtartamra rendelik el, és egyéni vagy csoportos foglalkozás körülményei között hajtják végre. *A szociális gyakorlás és nevelési tréning.* Ennek az ambuláns szociálpedagógiai kurzusnak olyan elsőbűntényesek a címzettjei, akiknek cselekménye legfeljebb közepes súlyosságú, és akik meghatározott életerületen (munkahelyeiken vagy szabadidejükben) együttélési, beilleszkedési problémákkal küzdenek. A kurzusokat speciális intézetekben tartják, rendszerint hétvégén. Ahol egyéni tanácsadás segítségével meg közös foglalkozásokon különböző konfliktusmegoldási formákat gyakoroltatnak a fiatalokkal azért, hogy a következő válsághelyzetben helyes megoldáshoz folyamodjon. Ismeretes még *a bocsánatkérés, a kárterítés, önkéntes pénzfelajánlás a sértett számára, illetve munkavégzés a sértettnél.*²⁶

3. Új kriminálstratégiai elképzelések, jogintézmények, eljárási formák jelennek meg. Ha az adott jogrendszer lehetővé teszi, akkor új kísérleti formák is. Gondoljunk a már ismertetett diverzióra és meditációra. 4. A kriminológiai, büntetőjogi és kriminálpolitikai gondolkozás fejlődése nemcsak a tágabb értelemben felfogott büntetőjog területén idézett elő komoly változásokat, hanem hatott más jogterületek fejlődésére is. Mindez nem nóvum, hiszen már a század elején születtek olyan intézkedések, amelyek csak közvetett módon kapcsolódtak a büntetőjoghoz. Lásd pl. az utógondozás intézményét! De most valami másról van szó.

A bűnügyi tudományoknak és a jogalkotásnak nem szabad besétálnia a szereptévesztés zsákutcájába. A magyar szakirodalomban Bárd Károly bizonyította be, hogy a társadalomtudományok közvetlenül nem tudnak behatolni a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe anélkül, hogy a jogállamiság alapelveit fel ne adnák. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Bárd Károly nem tagadja a társadalomtudományok jelentőségét, sőt, csak más funkciót szán nekik. Jó, ha az igazságügyi dolgozóknak van társadalomtudományi végzettsége, mert akkor befolyásolni tudják a törvényhozást és a jogalkalmazást.²⁷ Ezen a véleményen van Szabó András, Sajó András, Irk Ferenc, hogy csak néhány nevet említsünk.

A szereptévesztés lényegét Szabó András így fogalmazta meg: „A társadalom a maga rossz lelkiismeretét ne úgy kompenzálja, hogy a büntetőjogra ruház olyan feladatokat, amelyeket elmulasztott megoldani, a büntetőjognak és szerveinek pedig nem szabad társadalmi szerepcsere révén kezére játszani a társadalomnak lelkiismerete megnyugtatózásában.”²⁸ Álláspontjával alapvetően egyetértünk, de azért van egy-két fenntartásunk. Nem tudjuk elfogadni – hasonlóan az ún. középirányzathoz – a kezelési ideológia teljes negligálását. Nem

²⁶ Pfeiffer C.: Das Project Brücke e. V. München. Ein Beitrag zur „Inneren Reform“ des Jugendkriminalrechts und der Stationsforschung im Bereich der Weisungen und Zuchtmittel. Kriminologisches Journal 1979/4 261–281. old.

²⁷ Bárd Károly: Társadalomtudományok és büntető igazságszolgáltatás. In: Kriminológiai közlemények 26–27. MTA Kriminológiai Társaság Bp., 1989. 5–19. old.

²⁸ Szabó András: A büntetőjog reformjáról és a reform büntetőjogáról. In: Kriminológiai Közlemények 26–27. 83. old.

szabad feladni a jogállamiság eszméjét, a büntetőjog és büntetőeljárás jog garanciáit, de mi úgy gondoljuk, hogy a kezelési ideológia e rendszer keretei között is alkalmazható. Pl. a hosszú időtartamú szabadságvesztésnél, a fiatalkorúak szabadságelvonásakor stb. Igaz, nem kényszerként, hanem – ahogy Gönczöl Katalin ajánlja – szolgáltatásként kell ezeket alkalmazni.²⁹

Tökéletesen egyetértünk Vigh professzorral abban, hogy a nyugati, elméleti, bűnügyi szakemberek körében uralkodóvá vált az a nézet, miszerint az elítéltek kezelése nem hozta meg a kívánt eredményt, vagyis ez a kriminálpolitika zsákutcába futott. Holott csupán a kezelés egyik formája, a pszichiátriai kezelés jutott csődbe bizonyíthatóan.³⁰ S bár nem fogadjuk el a kezelési ideológia abszolút csődjéről mondottakat, a leghatározottabban elvetünk minden olyan javaslatot, ami nem illeszthető be a tágabb értelemben felfogott büntetőjog – garanciákkal körülbástyázott – rendszerébe.

A leghatározottabban elutasítjuk az olyan gondolati csúsztatásokat, amelyek azt sugallják, hogy a kezelési ideológia képviselői szándékosan lábbal tiporják a jogállamiság eszméjét, és megátalkodott módon arra használják fel, hogy téveszméjüket megvalósítsák. Ez így egyszerűen nevetséges. Senki, aki olvasni tud, ezt nem veheti komolyan. Úgy gondoljuk, hogy e pótcelekvés jellelő szereptévesztés megítélésében Kerezsi Klárának van igaza. „Az kétségtelen, hogy a bűnözésre is ható problémák széles spektrumának kezelésére a büntetőjog intézményrendszere alkalmatlan, s a problémák megoldására nincs megfelelő büntetőjogon kívüli intézményrendszerünk sem. De úgy gondolom, tudomásul kell vennünk, hogy a büntetőpolitika kénytelen időlegesen olyan feladatokat is felvállalni, amelyek teljes terjedelme nem tartozik a hatókörébe.” S e kényszerű tudomásulvétel mellett arról sem szabad elfelejtkeznünk, hogy e „rendszeridegen” feladatoktól való megszabadulás egyetlen módja: a büntetőjogon kívül megelőző eszköz- és intézményrendszer mihamarábbi kialakítása.³¹

A ráébredés a szereptévesztés lehetőségére törvényszerűen vezetett el Európához ahhoz a meglátáshoz, hogy a szakemberek felismerték korlátaikat, belátták: a büntetőpolitika nem pótolhatja a társadalompolitikát, még kevésbé a szociálpolitikát.³² A fejlett nyugat-európai országokban tehát megindult a modern társadalompolitika és szociálpolitika kiépítése, s az ezt szolgáló intézmények megteremtése.

Dr. Sárkány István—dr. Tauber István

²⁹ Gönczöl Katalin: Büntetőpolitika és Szociálpolitika. In: Kriminológiai Közlemények 26–27. 107. old.

³⁰ Vigh József: Felszólalás. In: Kriminológiai Közlemények 26–27. 119. old.

³¹ Kerezsi Klára: Hozzászólás. In: Kriminológiai Közlemények 26–27. 144. old.

³² Gönczöl Katalin: i. m. 107. old.

A büntetésvégrehajtás feladatrendszerének változásairól

A büntetésvégrehajtási testület szervezeti reformja során az egyik kiindulópont változások, módosulások, hangsúlyeltolódások számbavétele a feladatrendszerben. Ez természetes, hisz minden szervezet struktúráját a célok és feladatok határozzák meg. A szervezeti reform jó alkalmat kínál e kérdéskör áttekintésére. Ugyanis – a munka folyamatossága miatt – csak nagyobb időközökben kerülhet sor a célok és feladatok átfogó felülvizsgálatára.

Most érkezett egy ilyen időszak és nem is rosszkor. A magyar büntetésvégrehajtás tevékenységét szabályozó legtöbb törvény(erejű rendelet) 8–10 éve készült, a maitól alapvetően eltérő társadalmi-politikai viszonyok és perspektívák között. A bennük megfogalmazott célok, feladatok, elvárások teljesítéséről, teljesíthetőségéről igen sok tapasztalat halmozódott fel azóta, amely már eddig is a törvényes előírások egy részének „menet közbeni” módosításához vezetett.

Indokolt a kérdés, hogy a jogállamiság napirendre tűzött kiépítése, a kormányzati és a közszolgálati munka átalakítása nem követeli-e meg a büntetésvégrehajtásra vonatkozó sokféle jogszabály átfogó felülvizsgálatát egy új, a parlament által – kedvező esetben széles társadalmi vita után – megszavazott önálló törvény keretében, mely kiküszöbölné a jelenleg érvényben levő szabályozás következetlenségeit. Vagy érdemes az eddigi gyakorlatot folytatva, egyfajta parlamenti „tűzoltómunkával”, csupán a változásra leginkább megérett cikelyeket sorozatban módosítani?

Úgy véljük, hogy a társadalmi konszenzussal legitimizált korszerű szabályozás követelményeinek az előbbi út felelne meg. A büntetésvégrehajtás reformját ugyanakkor az egész büntető igazságszolgáltatási rendszer reformjának részeként kell kezelni. A külföldi példák tanúsága szerint e reformok keresztülvitele többéves erőfeszítést igényel. Szakaszait, a fontosabb lépések sorrendjét körültekintően meg kell tervezni. A legutóbbi nyugatnémet büntetőjogi és büntetésvégrehajtási – igen előremutató – reformot például csaknem négyéves vita, elemző és előkészítő munka előzte meg.¹

E helyütt nem célunk a büntető igazságszolgáltatási rendszer modernizálásának elemzése, sem a korszerűsítésből eredően a büntetésvégrehajtásra háruló új feladatok egymásraépülésének módszeres kifejtése. Ezt az új szabályozás előkészítése során, széles körű szakmai és társadalmi vitában kellene tisztázni.

Egyelőre a vitát előmozdítandó csak azt tűzhetjük ki magunk elé, hogy rámutatunk az utóbbi évtizedben világszerte bekövetkezett szemléletváltozás-

¹ Vö. Nagy Ferenc: Ausztria, NSZK, Svájc, Hollandia és Spanyolország büntetésvégrehajtási rendszerének áttekintése. 81–82. old.

ra és az annak nyomán kibontakozó újszerű törekvésekre a büntetés végrehajtásában. Ezeket ma már számos, nemzetközi jogi érvényű dokumentum rögzíti, illetve számos ország ezeknek megfelelő gyakorlatot követ. Jóllehet e dokumentumok és e gyakorlat (az ENSZ-nek a fogvatartottakkal való bánásmódra irányuló minimális sztenderd szabályai, az Európa Tanács börtön szabályokra vonatkozó ajánlása, az ENSZ magatartási kódexe a rendfenntartó erők tisztviselői számára, az ENSZ bűnmegelőzési és bűnüldözési konferenciáinak határozatai, a hetvenes évek második felétől bevezetett szabályozás és gyakorlat a nyugat-európai országokban stb.) még nem elég széles körben ismert és elismert nálunk.

Az Európához való felzárkózás azt követeli, hogy a magyar büntetésvégrehajtás elvi-elméleti, valamint jogszabályi, törvényi alapjait és gyakorlatát önkritikusan vessük össze az érvényes nemzetközi tendenciákkal. Az alábbiakban e hármass feladatkör első részével, a bv. elvi-elméleti, ha úgy tetszik, koncepcionális vagy büntetésfilozófiai alapjaival foglalkozva, a cél- és feladatrendszer szempontjából teszünk kísérletet az összehasonlításra.

Csupán jelzésszerűen utalunk a jogrendszer és az ítélezést érintő összefüggésekre, és csak a célokat, feladatokat megvilágító példák erejéig hivatkozunk a gyakorlatra. Fejtegetéseink semmiképp sem receptek a magyar törvényhozó, jogalkalmazó és végrehajtó számára, de a reformmunkálatok jelenlegi szakaszában talán alkalmasak arra, hogy megjelöljék az együtt-gondolkodás horizontját, legátfogóbb elvi kereteit a korszerű magyar büntetésvégrehajtásról.

A kezelési-nevelési ideológia és a bv-gyakorlat módosulása

Körülbelül az 1970-es évek közepéig „kezelési-nevelési célzatú” intézményeknek tekintették a börtönöket a fejlett nyugati országokban a kriminológusok, a büntető igazságszolgáltatás és a bv. vezetői egyaránt. A büntető és elrettentő célkitűzés maradinak és civilizálatlannak, a társadalomvédelmi feladat – a bűnözők biztonságos elszigetelése és őrzése – üresnek, semmitmondónak minősült. Ezeket a hagyományos funkciókat meddőnek és hatástalannak ítélték a modern társadalomban, tekintettel arra, hogy az elkövetők túlnyomó többsége előbb-utóbb szabadlábra kerül, és a tapasztalatok szerint 40–60%-uk visszaesik. A megoldást a bv-intézményekben alkalmazott kezeléstől-neveléstől remélték, amely ez idő tájt a legfontosabb feladattá lépett elő.

A kezelési-nevelési filozófia, amely szerint a bűnelkövetők a pszichológia és a pedagógia legmodernebb módszereivel megjavíthatók, mintegy „meggyógyíthatók”, a törvényhozók és a felvilágosult közvélemény számára egyaránt vonzó volt. Ha ugyanis az elkövetők a „tudományos nevelés” vagy „klinikai kezelés” hatására a jövőben kisebb valószínűséggel követnek el bűncselekményeket, akkor a börtönrendszer társadalmi és gazdasági terhei érdemleges befektetések, ugyanakkor a megtorlás és az elrettentés mindenkor jelenlévő motívumai rokonszenves ideológiai mezbe öltöztethetők.

E filozófia szellemében nemcsak a hosszabb börtönbüntetéseket, de a hátrózatlan időtartamúakat is szorgalmazták, azon az alapon, hogy a hatékony börtönneveléshez idő kell. A bűnözés növekedésére intenzív börtönépítő programokkal reagáltak, növelték a férőhelyeket; azt hitték, ha a végsőig finomítják az elítéltek differenciálását és klasszifikálását, a fogvatartottak egyéni szükségletek szerinti nevelését, kezelését az egyre specializáltabb rezsimekben, akkor előbb-utóbb gátat vetnek a visszaesésnek.

A hetvenes évek végére, a nyolcvanas évek elejére a kezelési-nevelési optimizmust világszerte felváltotta a kijózanodás. Nem sikerült bebizonyítani, hogy a hosszabb ítéletek kedvezőbb hatásúak, mint a rövidebbek; hogy az egyik típusú „börtönkezelés” jobb, mint a másik. Lipton, Martinson és Wilkes világhírű monográfiájukban csaknem háromszáz, börtönökben alkalmazott többéves nevelési-kezelési programot értékelték, és megállapították, hogy egyetlenegynél sem mutatható ki a visszaesést gátló hatás. Pozitív személyiségformáló következményük sem bizonyítható egzakt tudományos módszerekkel.²

A kutatások egyetlen eredménye az volt, hogy rávilágítottak két negatív tapasztalatra. Egyrészt, hogy óriási a szakadék a büntetésvégrehajtás elé tűzött nemes célok és a bv-rendszerek valósága között. A kezelés és a nevelés inkább az igazságügyi irányítás és a börtönvezetés retorikájában, propagandisztikus szövegeiben élt és létezett, mintsem a büntetésvégrehajtás napi gyakorlatában. Másrészt kiderült, hogy a börtönbüntetés mint intézmény egyszerűen nem alkalmas az emberek megjavítására, átnevelésére.³

A börtön és a társadalom csaknem minden tekintetben különböznek egymástól, így irréális az a várakozás, hogy a börtön majd a társadalmi együttélésre szocializálja az elítéltet. A börtön ugyanis elnyomja az egyén minden olyan tulajdonságát, amely jó állampolgárrá tehetné. Korlátozza felelősségét, felszámolja önálló életvitelre való képességét, megrendíti önbizalmát, önértékelését. A szabadságvesztés-büntetés sok esetben csupán a börtönbeli életre szocializál. Az elítéltek magukéva teszik a börtön értékeit, normáit és tovább kriminalizálódnak. A büntetés letöltése után rájuk tapadó szociális stigma gyakran lehetetlenné teszi, hogy visszailleszkedésük a társadalomba sikeres legyen. A szakemberek szerint a börtön nem éri el a kezelési-nevelési modellben meghirdetett célját, a reszocializációt, inkább súlyosbítja a bűnözés által felvetett problémákat.

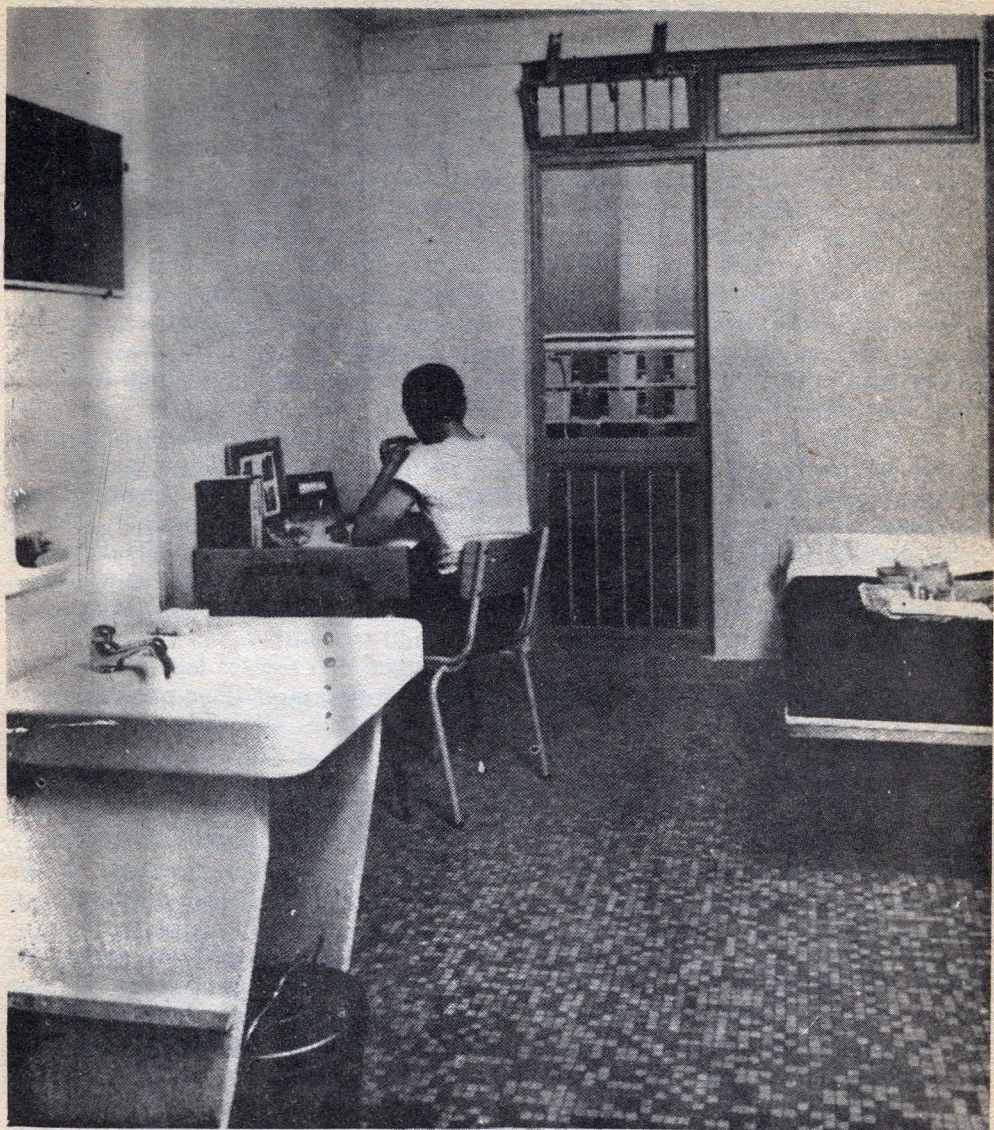
A kiábrándulás nem azzal kapcsolatos, hogy a gyakorlatban nehéz megfelelő rezsimeket és programokat kidolgozni, megvalósítani a börtönökben, hanem az alapvető feltételezéssel van baj. Homokra épül az az építkezés, miszerint az elítéltek vágnak a börtönnevelés és -képzés befogadására. Arról van szó, hogy lehetetlen embereket szabadságra nevelni a fogság körülményei között. De nem is önmagában a fogság az akadály. „Nevelni és képezni ilyen körülmények között is lehetne, ha a neveltek akarnának nevelődni és a nevelők tudnák, mi mindennel jár a nevelés, azaz hogyan kell azt megvalósítani. Sajnos, ezek a feltételek nem állnak fenn. A rabok mindig is tudták, hogy a börtön valójában nem a nevelést, hanem a fogvatartást szolgálja. Keveset nyerhetünk vele, ha úgy teszünk, mintha másképp volna.”⁴

A kezelési-nevelési ideológia túlhajtása színlelésre készíti az elítélteket és a bv. személyi állományát, károsan befolyásolja a közvéleményt és az erőforrások elosztását a büntetésvégrehajtásban. Ez a hozzáállás hamis elvárásokat épít ki a börtönök szerepéről, a bűnözők meggyógyításáról a közvéleményben, jóllehet az állampolgárnak csak halvány elképzelése van arról, hogyan zajlik az efféle kúra. De bízik benne, hisz a bűnözők kezelését szakemberek kezében tudja. Ez a tudat leszereli a társadalmat, gátolja a közreműködés és segítőkész-

² D. Lipton, R. Martinson, J. Wilkes: The Effectiveness of correctional treatment. (A börtönnevelés hatékonysága.) New York, Praeger, 1975.

³ Vö. John P. Conrad: A Lost Ideal, a New Hope: the Way Toward Effective Correctional Treatment. (Elvesztett ideál, új remény: út a hatékony büntetésvégrehajtási kezelés felé) The Journal of Criminal Law and Criminology, 1981/4.

⁴ R. D. King, R. Morgan: The Future of the Prison System. Gower, 1980. 17. p.

Börtöncella az NSZK-ban

ség terjedését, mert azt az illúziót kelti, hogy a polgár, adóját leróva, az illetékesekre bízhatja a bűnözés felszámolását.

A bv. személyi állománya számára élő dilemma a nevelési filozófia. Azt tudják, hogy fő feladatuk az őrizet és a felügyelet. Allandóan őrködniük kell az intézmény biztonsága, a rend és a fegyelem fenntartása érdekében. Feladataik e téren világosak, egyértelműek. Nyilvánvaló önmaguk és mások előtt is, mikor látják el ezt a feladatot sikeresen, és mikor nem. De a sajtó, a közvélemény, a börtönreformerek és a börtönvezetés folyton arra buzdítják őket, hogy

foglalkozzanak az elítéltek nevelésével. Ám itt nincs világosan meghatározva a szerepük, gyakran csak homályos intelem számukra, hogy foglalkozzanak az egész emberrel. Kiképzésük hiányos és zavaros, senki sem tudja pontosan, mire kellene kiképezni őket. Többé-kevésbé bonyolult bürokratikus eljárások szabják meg, hogy milyen keretek között tölthető be ez a szerep, de senki nem tudja pontosan megmondani, miben is áll. Emiatt aztán a személyi állomány adatokat gyűjt, űrlapokat állít ki, kategorizál, beosztásokat készít, kérdőívekkel bibelődik és terveket kreál – vég nélkül. Mindezeknek van formája, de vajmi kevés a tartalma.⁵

Az elítéltek, írják a brit szerzők, megtanulnak alkalmazkodni a nevelési-kezelés félig pedagógiai, félig orvosi zsargonjához. Beleélik magukat a páciens szerepébe, és valamiféle különleges orvosságot várnak bajaikra. Fölfedezik a meghirdetett célok és a börtön valósága között a különbséget, azután elítélik a hatóságot meg a személyi állományt, amiért nem hajtják végre a lehetetlent. Gyakran sérelmezik a képzetlen és inkompetens személyzet tolakodó, indiszkrét magatartását. Tisztában vannak vele, hogy míg odabenn vannak, nem árt nekik, ha eleget tesznek a nevelési elvárásoknak, de jó magaviseletük ritkán jelent pozitív, személyiség szintű változást.

A kezelési-nevelési ideológia és gyakorlat a legutóbbi évtizedben jelentősen módosult. Ez történelmi távlatban korszakos modellváltásnak bizonyulhat. A büntetésvégrehajtási szervezet szempontjából talán ugyanolyan jelentőségű lesz, mint a testi szenvedéseket okozó, megtorló szankciók felváltása a XIX. században a reszocializációs börtönmodellre.

Nem a reszocializáció értékelődött át mint végső cél, hanem e cél elérésének eszközei, módszerei; másként fogalmazva a stratégiai célt operacionalizáló feladatrendszer. A cél továbbra is a bűnelkövetők társadalomba való integrálása, de ezt elsősorban már nem szabadságvesztés-büntetéssel, nem hagyományos bv. szervezettel kívánják elérni. Az új felfogás mértéktartó kétellyel viseltetik a börtönnevelés, börtönkezelés címén korábban alkalmazott direkt pedagógiai ráhatásokkal szemben. Abból indul ki, hogy „nehéz, gyakorlatilag lehetetlen felnőtt embereket nevelni”.⁶ A magyar terminustól eltérően nem is nagyon használják a céltételező nevelés szót, hanem a reszocializációs hatások befolyásolásáról, megszervezéséről és tréningjéről beszélnek. Az eredmény helyett a tevékenységet hangsúlyozzák.

Új büntetőpolitika: őrizettel nem járó szankciók és emberséges fogvatartás

A kezelési-nevelési ideológia már az ítélethozatal szintjén az elkövető személyiségére tette a nyomatékot, a büntetés kiszabásánál aránytalanul nagy jelentőséget tulajdonított az egyéni motívumoknak, sajátosságoknak és körülményeknek. Az egyénre szabott nevelés logikus következménye – mondhatnánk egyik aspektusa – volt az egyénre szabott büntetésnek, az elítéltek ezt gyakran így is élték meg.

E szemlélet bírálói a hetvenes évek végétől visszatértek a tetтарыanos büntetés klasszikus elvéhez. Szerintük nem a végrehajtóhatalom egyik vagy másik ágának szubjektív mérlegelésére kell bízni, hogy az elkövető börtönbüntetést

⁵ Ugyanott, 18 p.

⁶ A svájci Btk-ból idézi Nagy Ferenc, i. m. 156. p.

kapjon-e, vagy sem. Nem a végrehajtóhatalom kompetens dönten a szabadság-
elvonás időtartamáról, a nevelési eljárásokról. Helytelen olyan szubjektív meg-
fontolások alapján ítélni, minthogy miként reagál az elítélt a nevelésre,
milyen az újabb bűncselekmény elkövetésének valószínűsége. Objektív kritériu-
mokat kell keresni, a büntetést elsősorban a tettehez, és nem az elkövetőhöz kell
szabni. Csakis ez garantálja a törvény előtt és a büntetésvégrehajtásban is a kí-
vántos egyenlőséget.⁷

A sokak által neoklasszikusnak nevezett – látszatra konzervatív – „mél-
tányos eljárás” modell előretörése a nyugati országokban kísérlet arra, hogy
orvosolják a tetтарыos büntetés e fontos elvének a nevelés-kezelés leple alatt
bekövetkezett megingását. Sok helyütt ugyanis a nevelés, kezelés címén köte-
lezően előírt programok felérték a XIX. században dívó másodlagos büntetések
okozta megpróbáltatásokkal.

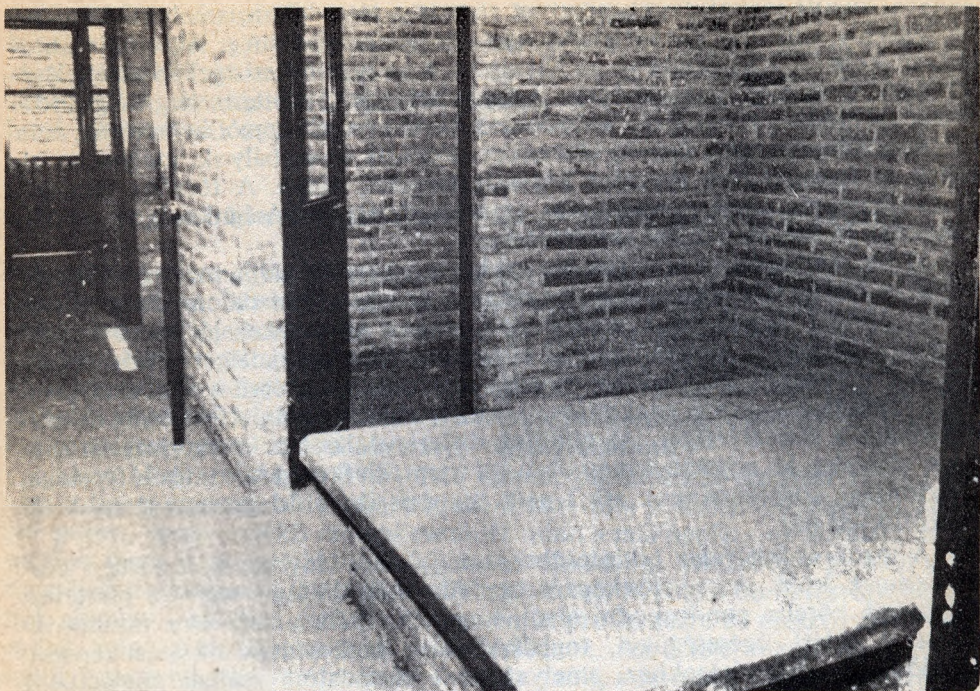
Az új modell túllép mind a büntetés-megtorlás-elrettetés, mind a nevelés-
képzés-megjavítás céltételezésén, mind azok sok zavart kiváltó ellentétén.
A méltányos eljárás eszméje és az elkövető emberi jogainak garatálása kerül
a büntető igazságszolgáltatás minden fázisában a középpontba. Az ítékezésben
a tetтарыos büntetés elve és a börtönnel mint intézménnyel szembeni ellen-
szenv érvényesül. Nem tagadja ez az új modell a börtönbüntetés felhasználá-
sának szükségességét, de csak végső eszközként ismeri el. Csak akkor szabad
élni vele, ha a társadalom védelme és biztonsága feltétlenül megköveteli. A mi-
nimális őrizet elve szerint csak akkor ítélnék valakit szabadságvesztésre, ha vele
szemben a büntetés más formáit már kimerítették, vagy ezek – a bűncselek-
mény jellegére való tekintettel – elégtelennek bizonyulnak. A börtönbüntetés
a közbiztonsággal még összeegyeztethető legrövidebb időszakra szól.

A bíróságok a börtönbüntetés alternatívájaként az elzárással nem járó
szankciók széles skáláját tartják készenlétben, és ezek fokozatos adagolásával,
a társadalom segítőkészségének mozgósításával, a rokoni kapcsolatok mobilizá-
lásával igyekeznek befolyásolni és visszatartani az elkövetőt a további bűncse-
lekményektől.

A korábbi fokozatos rendszer helyett bevezetik az egységes szabadság-
vesztés-büntetést. Hogy az elítélt milyen rezsimbe kerül, azt lényegében veszé-
lyességi és őrzésbiztonsági megfontolások döntenek el. Ezt nevezik minimális
biztonság elvének. A zárt intézetekben megvalósuló *izoláció helyett* – melynek
dehumanizáló és brutalizáló hatásairól E. Goffmantól kezdve a szociológusok és
pszichológusok légiója értekezett már – annak ellentétével, a társadalmi *integ-
rációval*, a közösségi intézkedések sorozatával próbálkoznak. Mindebben fontos
szerepet vállal a büntetésvégrehajtás, egyebek között a – nálunk még kevésbé
meghonosodott – félig nyitott intézmények és intézkedések (fél-szabadság,
időszakos fogság stb.) működtetése révén.

A dekarcerációt vagy intézménytelenítést más érvek is támogatják. Köztu-
dott például, hogy a börtönbüntetés egyike a bíróságok rendelkezésére álló
legköltségesebb szankciónak. Bár a börtön a büntetés időtartamára a leghaté-
konyabban biztosítja a társadalom védelmét, semmi sem támasztja alá, hogy
hosszabb távon hatékonyabban csökkenti a bűnözést egyéb szankciónál.
A közösségi integráció mint cél összhangban áll azzal a pedagógiai felismerés-
sel, hogy a maradandó nevelő hatások általában spontánok, észrevétlenek, köz-
vetettek. A börtönökben korábban meghirdetett kampányszerű, sokszor bü-

⁷ Vö.: Gönczöl Katalin: A bűnözéskontroll és a büntetésvégrehajtás modelljei a tőkés országokban.
(kézirat) 1983. 53. old.

Ágyasbeszélő egy mexikói börtönben

rokratikus és formális, gyakran csupán szavakban létező nevelést inkább drill-nek vagy magatartástréningnek kell nevezni.

Az új szemlélet az alternatív intézkedések nyomán számol a börtönpopuláció csökkenésével. A bv. feladatai és céljai mások, mint korábban: realizistikusabbak, objektívabbak, kivitelezhetőbbek. Az a kiindulópont, hogy az elítélt büntetésből és nem büntetésért kerül a börtönbe. Semmiféle hátrányt nem szenvedhet a szabadságvesztésen kívül. Emberi méltóságát és jogait maximálisan tiszteletben kell tartani, hiszen csak akkor fogja megtanulni, hogy tisztelje a társadalom elvárásait, ha azt tapasztalja, hogy neki még elítéltként is vannak jogai, melyeket tiszteletben tartanak.

„A börtönbüntetés és más intézkedések, amelyek eredményeként az elkövetőt megfosztják szabadságától és elvágják a külvilágtól, önmagukban is büntetések. Ezért nem szabad, hogy a börtönrendszer súlyosbítsa az ilyen helyzet kiváltotta szenvedést, túl azon, ami velejárója a jogos elkülönítésnek, a fegyelem fenntartásának. Az intézet rezsimjének arra kell törekednie, hogy minimalizáljon minden olyan különbséget a börtönélet és a szabad élet között, amely csökkentheti a fogvatartott felelősségérzetét vagy az őt mint emberi lényt megillető méltóságot.”⁸

Az új koncepció szerint a bv. mindent átfogó, központi feladata az „emberséges fogvatartás”. Minden egyéb ebből következik, és nincs olyan feladata a büntetésvégrehajtásnak, amely túlmutatna ezer. Az elkövetőt olyan körül-

⁸ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlása az európai börtön szabályokra – a tagországok számára. 1987. 64–65. pont.

mények között tartják fogva, amelyet elismer a társadalom, amelyet világosan megszabott, objektív, ellenőrizhető normák határoznak meg. Az elítélt nincs kényére-kedvére kiszolgáltatva az államnak, a felügyelők szubjektív értékelésének vagy a nevelők buzgalmának. A fogvatartás feltételeit, esetleg megváltoztatásának módját, a büntetés letöltésének körülményeit nem a bv-hatóság, nem a bíróság állapítja meg, hanem törvényes előírások és szabályok, melyek az elítéltekre és fogvatartóira egyaránt kötelezettségeket rónak. A törvény emellett széles ellenőrzési jogot garantál a bv. szervezet felett a bíróságoknak, az esküdt-székeknek és más társadalmi szervezeteknek.

A bv. szervezete és munkája így sokkal nyitottabbá válik, mert e konstrukcióban a büntetésvégrehajtásnak magának is érdeke a társadalom mozgósítása. Az emberséges fogvatartás keretei között tehát a nevelés-kezelés elveszti felülről előírt, kötelező, kampányszerű, központi célkitűzés jellegét. Elsősorban a generális prevenció, az általános nevelés mechanizmusa érvényesül: a környezet, a feltételek, a jogok gyakorlása, a pozitív kölcsönhatás, a felelősség növelése formálja a személyiséget. Az elítéltek differenciálását és kategorizálását nem viszik túlzásba; az objektív ismérveken túl (nem, életkor, a büntetés súlyossága, a biztonsági követelmények stb.) nem szaporítják fölöslegesen a specializált csoportok számát.

A jogok és feltételek tekintetében amúgy sincs lényeges különbség a börtönrezsimek közt. A nevelés-képzés egyfajta szolgáltatássá válik: a büntetésvégrehajtás köteles gondoskodni arról, hogy az elítélt hozzájusson mindazokhoz a – jóléti, egészségügyi, foglalkoztatási, tanácsadási, oktatási-képzési, művelődési – lehetőségekhez, amelyekhez a társadalom szabad polgárként hozzájutna. Mindez hozzátartozik az elítélt emberi, állampolgári jogaihoz, s az emberséges fogvatartás keretei között e jogok érvényesülését a bv. köteles biztosítani. Ezenkívül törekednie kell arra, hogy a lehetőségeket mindenkor a fogvatartott állampolgár egyéni igényeinek és szükségleteinek megfelelően szervezze meg, és bocsássa rendelkezésre. Ám ezt és minden egyéb, külön nevelési-képzési programot csakis a fogvatartott beleegyezésével tervezheti meg és bonyolíthatja le.

Az új szemlélet szerint tehát a börtönök lakói a szabadságvesztéssel járó jogkorlátozások ellenére állampolgárok maradnak, pótlólagos hátrányokkal nem szabad őket sújtani, hiszen előbb-utóbb ismét teljes jogú állampolgárok lesznek. Fontos alapelv a „börtönélet normalizálása”: ami annyit tesz, hogy a börtönök életét közelíteni kell a civil társadalom életéhez, vagyis a börtön ellátási rendszerét integrálni kell a környéken nyilvánosan is igénybe vehető szolgáltatásokkal.

Az elítéltek elhelyezésére, ellátására, jogaira, kedvezményeire vonatkozólag új, liberálisabb normákat és sztenderdeket határoznak meg. Ezeket közzé teszik, érvényesülésüket ellenőrzik, az elítéltek számára létrehozzák a fellebbezés, a panasz- és javaslattevés, a kérelemelőterjesztés új csatornáit. A börtönépítkezésekre moratóriumot hirdetnek meg, az erőforrásokat a meglévő férőhelyek korszerűsítésére, az emberséges fogvatartás feltételrendszerének további javítására, az alternatív intézkedések bevezetésére, a társadalmi erők megnyerésére és hatékonyabb bekapcsolására fordítják.

Tehát a méltányos eljárás és az emberséges fogvatartás modellje kiküszöböli a nevelési-kezelési modell számos belső ellentmondását és következtelenségét. Nem varr a személyi állomány nyakába irreális, ellenőrizhetetlen feladatokat, ugyanakkor az erőforrások gazdaságosabb, koncentráltabb felhasználását,

a társadalom őszintébb tájékoztatását és szorosabb együttműködését ígéri. Inkább megfelel a jogállamiság követelményének, az értékek pluralizmusának, mint a korábbi gyakorlat. Bevezetését és érvényesítését megkönnyítené a nemzetközi dokumentumok, a külföldi minták és a nemzetközi szakmai kapcsolatok kiterjedt hálózata.

A magyar büntetésvégrehajtás a változó társadalmi feltételek között

Ahhoz, hogy a magyar büntetésvégrehajtás közeledjen a fent leírt modellhez, tisztázni kellene: (1) hol áll ma, milyen történelmi úton jutott ide, (2) hagyományában és gyakorlatában mit kell megőriznie és elvetnie, (3) miben és miként kellene változtatásokat bevezetni, melyek a reform előrevívő és hátrahívó, belső és külső társadalmi feltételei. Ezek hosszabb elemzést és vitát igénylő, mind ez ideig meglehetősen elhanyagolt kérdések, ezért itt néhány vita-indító megjegyzésen kívül többre nem vállalkozhatunk.

1. A Magyarországon 1949 után kiépült diktatórikus rendszer keretei között a bv. egyszerre volt a bűnözés elleni harc és a politikai elnyomás eszköze. Az akkori, rossz emléké szerepkeveredés mind a mai napig – és előreláthatólag még jó ideig – előnytelenül befolyásolja társadalmi megítélését például a tömegtájékoztatásban. A kiépülő jogállami keretek között a büntetésvégrehajtásnak éppúgy szüksége van a politikamentes profizmusra és presztízsének javítására, mint a bíróságoknak és a rendőrségnek. Az e felé vezető úton körülbelül ugyanolyan helyzetben van, mint amazok, s reformja – mint jeleztük – sok szálon összefügg az egész igazságszolgáltatási rendszer és a jogrendszer átalakításával.

A hatvanas évek közepe óta sok minden történt a magyar büntető igazságszolgáltatásban és a büntetésvégrehajtásban, ami a hazai gyakorlatot a fejlett jogállamokéhoz közelítette. Gondolunk itt a börtönfeltételek fokozatos humanizálására, a szakemberek növekvő gárdájára, a szociológia és a pszichológia eredményeinek alkalmazására, a devianciakutatások fellendülésére. Ha a magyar büntetésvégrehajtás jogszabályait összevetjük a modern nemzetközi normákkal és sztenderdekkel, láthatjuk, hogy a korszerű követelmények túlnyomó többségét – ha nem is valamennyit – átvette a hazai szabályozás, bár gyakorlati érvényesülésük az eddigieknél átfogóbb, alaposabb és kritikusabb vizsgálatot igényel. A bv. katonai, fegyveres testületi jellegének várható polgárisítása e szempontból nem annyira egy korszak végét vagy kezdetét jelenti, mint inkább egy átmeneti időszak lényeges közbülső állapotát.

Mindezeket a részeredményeket nem szabad lebecsülni, ugyanakkor tudni kell, hogy mindmáig nem álltak össze egy elméletileg megalapozott, összefüggő, rendszerszerű, következetes büntetőpolitikává és büntetési filozófiává. Ennek kidolgozása, meghirdetése és társadalmi elfogadtatása talán az igazságügyi kormányzat és a szakmai körök legnagyobb adóssága. Az elmaradást sürgősen pótolni kell, mert enélkül sem az igazságügyben, sem a rendfenntartó tisztviselői karban, sem a társadalomban nem alakul ki az a szemléleti egység a bűnözés elleni küzdelem kérdéseit illetően, amely a reform sikeres keresztülvitele és az eredményes büntető igazságszolgáltatási munka szempontjából szükséges. A külön-külön meghozott reformintézkedések, bármennyire indokoltak és halaszthatatlanok, maguktól nem állnak össze – világos elveken alapuló – koherens büntetőpolitikává.

A büntetési filozófia és a büntetőpolitika kérdéseit már csak azért is tisztázni kellene, mert nem volna szerencsés, ha e terület a pártküzdelmek színterévé válna. A politikai ingadozásoktól független, hatékony büntetőpolitika magas fokú társadalmi konszenzust, egyetértést igényel. A büntetésvégrehajtás szervezetének átállítása új vágányra szintén átfogó koncepciót, hosszabb távon is érvényes cél- és feladatrendszert követel.

A büntető igazságszolgáltatás „méltányos eljárás”, és ezen belül a bévé „emberséges fogvatartás” modellje épp ilyen perspektívát, hosszú távú programot kínál, és fölösleges vargabetűk, valamint az eklekticista gyakorlat elkerülését ígéri. E modell belső logikájához és az azt megtestesítő, immár nemzetközi dokumentumok tucatjaiban körvonalazott gyakorlathoz viszonyítva a magyar büntetésvégrehajtás sajátosan átmeneti képet mutat. Nemcsak hiányzik belőle a következetes büntetési filozófia és megalapozott büntetőpolitika, hanem a börtönviszonyok humanizálása egyrészt a nevelési-kezelési szemlélet jegyében, másrészt a bürokratikus szocializmus ideológiájának jelszava alatt és irányítási gyakorlatával valósul meg. A bv-törvény például a nevelés címszó alatt a szocialista pedagógiára hivatkozik, és nevelési tervek kidolgozását, karbantartását írja elő.⁹

2. Az „emberséges fogvatartást” nálunk voltaképpen három terméketlen hagyománytól kell elhatárolni. Az elítéltek totális alávetettségét valló régimódi, mondhatni, múlt századi szemlélettől, amely az elrettentésre, kimondatlanul is az elítélt megtörését célzó szigorra helyezi a hangsúlyt, és nem idegenkedik a börtönbüntetéshez társított másodlagos megpróbáltatásoktól, az izoláció fenntartásától, a bv-testület zártságának megőrzésétől, diszkrecionális jogainak védelmétől, illetve szélesítésétől.

A másik, ilyen meddő hagyomány a kezelési-nevelési filozófia, a maga naiv tudományos optimizmusával és leegyszerűsítő eszközeivel, a diagnózis, a klasszifikálás és a csoportosítás túlhajtásával, az egyénre szabott direkt nevelés propagandisztikus és megvalósíthatatlan szólamaival, amely teret nyújt a látzattevékenységnek, a formalizmusnak és a szubjektivizmusnak. Nyitottabb és kitarulkozóbb büntetésvégrehajtást feltételez – különösen a szakmai körök irányába –, de voltaképp egy modernebb ízű totális alávetettséget képvisel, álláspontja a diszkrecionális jogok tekintetében is igen merev. E makacs hagyományt erősíti a hazai pedagógiai kultúra poroszos didakticizmusa, a kriminálpedagógiával kapcsolatos leegyszerűsítő vélekedések és elvárások, végül pedig a szociális elkötelezettség és az empátiás készség hiánya társadalmunk kommunikációs rendszerében.

A harmadik elutasítandó hagyomány a devianciával foglalkozó szaktudományok és a büntetésvégrehajtással szemben támasztott elvárások felaggatása szocialista jelzővel, valamint különféle elvont ideológiai-politikai-morális tételezések nyúlt vagy burkolt beiktatása a bűnözés elleni küzdelembe és a büntetésvégrehajtás munkájába.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy a „méltányos eljárás” és az „emberséges fogvatartás” szemlélete ellentmond mindhárom vonulatnak. S ugyanakkor összeegyeztethetetlen a bv. totális szervezetként való felfogásával, mert miután az elkövetők a méltányos eljárás keretében megkapják a nekik kijáró büntetést, a biztonsági követelmények keretei között már a szabad polgárokhoz hasonló módon kezelendők. Vagyis saját sorsukért felelős felnőtt személyiségeknek kell őket tartani. A büntetésvégrehajtás köteles rendelkezésükre bocsátani mindent,

⁹ Büntetésvégrehajtási jogszabályok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1984. 200. oldaltól ...

ami megkönnyíti számukra a döntést, a választást, de azt rájuk kell bízni, hogy mennyire élnek a lehetőségeikkel. A bévé elősegítheti társadalmi beilleszkedésüket, de rehabilitációjukat nem garantálhatja.

3. Ha a büntetőpolitika a jelzett irányokban keresi a fejlődés útját, akkor támaszkodhat a börtönviszonyok humanizálása terén az elmúlt egy-másfél évtizedben elért eredményekre. Ezek közül jó néhány a maga idején igen jelentős lépés volt, de az azóta eltelt időszakban kiütköztek végrehajtásuk következtetlenségei vagy a fejlődés szült újabb ellentmondásokat. Az 1978-as új Btk és az azt követő egyéb jogszabályok például szakítottak a „törvénytisztelő állampolgárokka való átnevelés” feladatmeghatározással. A reszocializációs célkitűzések és a bv. egyéb feladatai közti ellentmondásokat azonban a struktúra rugalmasabb tételével és a tevékenység (oktatás, művelődés, sport, újabban vallásgyakorlás) bővítésével sem sikerült maradéktalanul feloldani.

A szociológus, pszichológus és pedagógus szakemberek bevonása megteremtette az elítéltekkel való differenciált foglalkozás előfeltételeit, ám a rezsimék ésszerű elkülönülését ma már hátráltatja a szabadságvesztés-büntetés három fokozata, mert a zárt, a félig zárt-félig nyitott és a nyitott intézmények bevezetésével elvileg túl sok végrehajtási módozat megszervezésével terhelné azt. Az elítéltek teljes körű munkáltatása feltétlenül megőrzendő, nemzetközileg elismert vívmányunk, reszocializációs funkciójának fenntartása azonban a gazdasági kényszerek közepette nem mindig sikerül. A bévé az utóbbi években egyre nyitottabb lett a társadalom felé, egyre többen kezdeményezték az elítéltek öntevékenységének kibontakoztatását, de a további nyitást akadályozza pl. a merev katonai hierarchia és a büntetésvégrehajtás zárt, testületi jellege.

Ez a távrolról sem teljes felsorolás csupán jelezni szeretné, hogy azokon a területeken is tovább kell vinni a reformot, ahol az már előrehaladt. Ezzel párhuzamosan más területeken is megérett a helyzet az újításra. Mindezt megkönnyíti az a tény, hogy a hazai gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok fejlődése maga is olyan változtatásokat kíván, amelyek az új modellre való áttérés logikájából egyértelműen következnek. Két nyilvánvaló példa: a gazdasági helyzet romlásával fel kell készülni a bűnözés átmeneti növekedésére, de az országnak nincsenek erőforrásai ahhoz, hogy ezt a növekedést a börtönrendszeren keresztül vezesse le. Tehát a politikai pluralizmus, a szervezeti szabadság, az állampolgári öntevékenység és autonómia bővülése, a nyilvánosság fejlődése, a társadalom erőinek eddig sosem látott mértékű bevonását teszi lehetővé a büntetésvégrehajtás munkájába.

Az új modell egyenesen megkívánja az említett lehetőségek kiaknázását, ami nyilvánvalóan nem megy bizonyos szervezeti változtatások nélkül. Összegzőképp, fontosnak tartjuk a tennivalók közül kiemelni a következőket:

– Mielőbb részletesen ki kell dolgozni a méltányos eljárást; a nem elzárásos intézkedések és az emberséges fogvatartás alapján álló magyar büntetőpolitika irányelveit. Nemzetközi konszenzust, pártközi egyetértést kell teremteni az új büntetőpolitikával kapcsolatban. Be kell vonni a vitába a közvéleményt, fel kell készülni a várható konzervatív ellenállás leszerelésére. Végül pedig ki kell dolgozni a politika megvalósításának főbb szakaszait, akciótervét.

– Kulcsfontosságú az új bv-törvény elfogadása, a büntetésvégrehajtás módosított feladatrendszerének meghatározása. Az alternatív és közösségi intézkedések rendszerének kiszélesítése és a büntetőpolitika intézményesítése talán már előbb is szükségessé teszi a Btk reformját.

– Az új bv-törvény szakíthatna mind a túl-, mind az alulszabályozás „szocialista törvényhozási betegségeivel”. Kerettörvényre van szükség, amely

meghatározza a bv-vezetés különböző szintjein és az operatív munka különféle területein a felelősséget, ám szabad teret enged a hatáskörök gyakorlásához.

– Az elítélt jogait és fogvatartásának normáit azonban az eddiginél részletesebben és liberálisabban kellene törvényes szinten garantálni. A nevelésre vonatkozó cikkelyeket át kellene dolgozni, kihagyva a korszerűtlen megfogalmazásokat. Az itt tárgyalt tevékenységet más összefüggésrendszerbe kellene helyezni és – az elvont, illuzórikus célkitűzések helyett a börtönáltalmak megakadályozását hangsúlyozva –, ehhez kéne hozzáigazítani a szervezeti formákat.

– Ideje lenne kritikusan és önkritikusan felülvizsgálni a fogvatartottakkal való bánásmód gyakorlatát, összevetni a nemzetközi sztenderdekkel – az elítéltek megszólításától kezdve az őket érintő kérdésekről adott tájékoztatáson át anyagi jogaikig – mindent.

– Helyes lenne, ha az új szabályozás tételesen hivatkozna az ide vonatkozó, a hazai gyakorlat számára mérvadó nemzetközi dokumentumokra; vagyis ha igyekezne tartalmában és szerkezetében ezekhez igazodni. A szóban forgó dokumentumokat a kormány lapjában hivatalos fordításban kell közzétenni és népszerűsíteni.

– Emellett folyamatosan figyelni kell az ENSZ, az Európa Tanács, a bűnüldözéssel és bűnmegelőzéssel foglalkozó más nemzetközi szervezetek és intézmények munkáját, lépést kell tartani az új kezdeményezésekkel, többek közt a bv. nemzetközi kapcsolatainak kiszélesítése révén.

– Végül, de nem utolsósorban meg kell teremteni a bv. munkájába való szélesebb körű társadalmi betekintés, részvétel és ellenőrzés különféle formáit, konstruktív együttműködést kell kezdeményezni a különféle pártokkal, a szociális kérdések iránt fogékony szervezetekkel, például a bv. tudományos, információs és propagandatevékenységének javítása által.

Sz. Kiss Csaba

HELYREIGAZÍTÁS

Előző számunk Szakmai konferencia rovatában – közelebbről dr. Cser Gyula cikkében – beigértük dr. Nagy Ferenc referátumának közlését.

A szegedi egyetem docensének írása anyagtorlódás miatt, tördelési okokból végül is nem került be kiadványunkba. A Börtönügyi Szemle 1990/3-as száma hozza az idő próbáját kiálló cikket. A csúszásért a szerző és olvasóink elnézését kérjük.

(A szerk.)

I A személyzet menedzselése

Ötletek, elképzelések, tervek, koncepciók kavarnak ma a büntetésvégrehajtás szakembereinek fejében. Van, aki kötelességből – valamely bizottság kijelölt tagjaként – töpreng a jövő megoldásain, van, aki megrendelés nélkül teszi ugyanezt, és gondolatait legfeljebb szűk, munkatársi körben önti szavakba. A társadalmi változások szele a börtönügy egyébként sem nyugodt vizeit meg lehetőségen mozgásba hozta, külföldön és hazánkban egyaránt.

Napjainkban talán a bizonytalanság az illetén gondolkodás legfőbb jellemzője. Szilárd támpontot csupán börtönügyünk története nyújt, mely kimevített néhány biztosnak tűnő nyomvonalat a hazai bv. fejlődésében. Ezt úgy tűnik, követnünk tanácsos. A legfontosabb pl. a börtönök külső és belső biztonságának megőrzése. Ez minimális elvárás bármely börtönrendszerrel szemben. Nálunk ezt a korántsem csekély feladatot fegyveres státuszok leépítésével, ún. demilitarizálással kellene megoldani. Emberi erő helyett tehát gép-erővel. Kamerák, infraérzékelők, komputeres adatkiértékelés... és hozzáértő szakemberek, akik valóban hatékonyan tudják alkalmazni ezeket a technikákat. Ám mindezt miből, mikor?

Biztosnak látszik az is, hogy egy demokratikus (remélhetőleg tehát humánus) ország nem mond le a bűncselekményt elkövető állampolgáráról sem, nem közösi ki azt véglegesen, nem teszi fizikailag és szellemileg tönkre. Ellenkezőleg, igyekszik úgy büntetni, hogy az elítélt megérezze a szankció mögötti segítő szándékot, hogy meglássa a társadalomba visszavezető nem túl széles utat.

Nem véletlen, hogy a fejlett európai országok a szabadságvesztés-büntetést szükséges rossznak tekintik. Bár elismerik, hogy egyes esetekben elkerülhetetlen, ám ezen esetek körét igen szűkre vonják, és a bebörtönzés időtartamát nagyon lecsökkentik, miközben az intézeti körülményeket erősen a szabad élet viszonyai felé tolják. Ezt a társadalomba visszavezető szándékot, a reszocializálást mi is változatlanul valljuk, és reméljük, a jövőben is vallhatjuk.

Ami erőteljes fejlesztésre szorul, az a reszocializációs eljárás differenciálása. A bűnelkövető emberek, tettük alapján, jogi szempontból kerülhetnek hasonló kategóriába, ugyanakkor a reszocializálás már nem bűnelkövetői vonásukat, hanem általános emberi értékeiket (vágyaikat, félelmeiket, gondolataikat, érzelmeiket) emeli az érdeklődés középpontjába, és igyekszik megfeleltetni – ha szükséges, a nevelés segítségével – a személyes környezettel. Kétségtelen, hogy sokaknál kimutatható valamilyen személyiségzavar, mely felvillant bizonyos csoportosítási lehetőségeket, mégis, az egyéniesítés, az emberhez fordulás a legfőbb alapelv.

Tehát először minél alaposabban meg kell ismerni az elítéltet, azután a leghasznosabbnak ígérkező intézeti milióbe kell helyezni. Ha nagy az emberi minőségek közti különbség, akkor széles skálán kell kialakítani a bv. intézeteit. Nyilván kell majd olyan intézet, amely tökéletes biztonsággal képes elszí-

getelni a szabad társadalomtól a sokszorososan visszaeső, a döntően bűnözésből élő, változni nem akaró, agresszív dühvel jellemezhető embereket. Körükben a reszocializációs feladat egészen mást jelent, mint az elsőbűntényeseknél. Kilátástalansága miatt pl. a személyiség nevelése szóba sem kerül. A skála másik végén elképzelhető olyan intézet, ahol az elítélt csak a hétvégeit tölti, például intenzív személyiségfejlesztő gyakorlatokkal, egyébként pedig fizikailag is a szabad élet körülményei közt telik le a büntetése.

Világos, hogy az ilyen, a maihoz képest valóságos különbségtevés elméleti megalapozást, szervezeti átalakítást. az ellátás javítását, általános humanizálását, az emberi jogok messzemenő érvényesítését, és ki tudja még, mennyi mindent igényel az intézetek között. Nincs mód tovább elemezni a helyzetet. Talán ennyiből is kiderül, hogy egy tényleg megújuló büntetésvégrehajtás jövőjéről van szó. A bizonytalanságot nem az elképzelések sokfélesége, a lehetőségek számbavétele, a külföldi leírások és példák vonzereje okozza, hanem itt is, mint a társadalom egészében, az alakuló közösségek magatartása. Túlságosan hozzászoktunk a felülről kapott utasításokhoz és azok végrehajtásához. Ha megújul a büntetésvégrehajtás, az jobbára csak „papíron” (kívánság szinten, jogszabályokban deklarálva) valósul meg – kreativitás nélkül – mint nemegyszer a múltban.

Most nézzük a személyiséget a másik oldalról! Fontos a szubjektív oldal, az emberi tényező? Van elképzelés a bv-dolgozókkal kapcsolatban? Hadd idézzem Korte van Hermel urat, Hollandia igazságügy-miniszterét, aki 1988-ban az Európa Tanács védnöksége alatt rendezett szemináriumról (melyen a börtön-személyzet kiképzésének helyzetét tárgyalták) a következőket írta: „továbbra is meg kell őriznünk azt a magas színvonalat, amelynek a börtön-személyzet köteles eleget tenni. Ezért elsődleges prioritást kell biztosítani a börtön-személyzetre vonatkozó Európai Börtön-szabályok betartásának”.

Peter Näckä, a svéd Országos Börtön (valamint a próbaidős elítéltek igazgatóságának) vezetője pedig ugyanebben a kiadványban olyan szervezetnek fogja fel a büntetésvégrehajtást, amelynek legfőbb erőforrása a személyzete. Hamarosan hazánkat is felveszik az Európa Tanácsba. Ezzel párhuzamosan a testület minden döntése kötelező érvényűvé válik számunkra is. Itt van mindjárt a legalapvetőbb börtönügyi dokumentum, mely a foglyokkal való bánásmódot taglalja és az Európai Börtön-szabályok címet viseli. Ez egyébként az ENSZ minimum irányelvek átdolgozott változata, amit 1987-ben elfogadott az Európa Tanács.

A szabályzat a III. rész 51-től 63-ig tartó pontjaiban foglalkozik részletesen a személyzettel. Néhány kiragadott, ám jellemző példával szeretném érzékelteni az elvárt színvonalat. Már a bevezetésben ezt olvashatjuk: „erősíteni kell a börtön-személyzet szakmai attitűdjét, ... olyan feltételeket kell teremteni, amelyek között a bv-dolgozók képesek teljesítményüket általában a társadalom, illetve a gondjaikra bízott foglyok hasznára javítani”.

Később az 52. pont szerint „A börtön személyi állományát képzéssel, konzultációkkal és pozitív irányítási stílus alkalmazásával folyamatosan magasabb szintre kell fejleszteni, hogy hatékonyabban tudjon tevékenykedni, hogy kötelezettségeit nyíltan vállalja, hogy eleget tudjon tenni a humán elvárásainak”. Az 53. pont alapján fontos feladat a közvélemény folyamatos tájékoztatása a börtönrendszer szerepéről, a személyzet munkájáról, illetve ezek társadalmi hasznosságáról.

A börtönigazgatásnak, szögezi le az 54/1-es pont, gondoskodnia kell az alkalmazottak körültekintő kiválasztásáról. Mind a felvételnél, mind a későbbi

kinevezéskor tekintetbe kell venni az alkalmazott feddhetetlenségét, emberségességét, szakmai tudását és nem utolsósorban személyes alkalmasságát az adott munkára. Az alkalmazottakat, olvashatjuk az 54/2-es pontban, azonos szempontok alapján kell kinevezni, státusba helyezni. Fontos a megfelelő életvitel, a jó fizikai és szellemi állapot, a feladathoz mért iskolai végzettség. Célszerű, ha a fizetés az intézethez vonzza, illetve az intézménynél tartja a feladatra alkalmas férfiakat és nőket.

További szabályok írják elő a posztgraduális képzésen való részvételt, a személyes példamutatást, a kellő számú szakember (lásd elmeorvos, pszichológus, tanár, testnevelő stb.) foglalkoztatását, a szolgálati ágak együttműködésének erősítését, valamint más politikus megoldásokat. Így pl. a nők bátrabb alkalmazását a börtönökben, illetve a fegyverhasználat lehetőség szerinti kerülését.

Meg kell említenünk a személyzettel kapcsolatban egy másik dokumentumot is, jelesül a „Büntetőeljárás hivatalos személyeinek magatartási kódex”-ét, melyet az ENSZ 1979-ben elfogadott. Ennek aktualitását az is bizonyítja, hogy az ENSZ 7. bűnmegelőzési kongresszusáról kiadott dokumentum is kénytelen érinteni előírásait, kénytelen felhívni a figyelmet azok hatékonyabb betartására. A kódex nyolc cikkelyben és a hozzájuk fűzött magyarázatban szól a személyi állomány viselkedésének alappilléreiről; így az emberi jogok tiszteltetéséről, az erőszak kerüléséről, a titoktartásról és a személyes információk bizalmas kezeléséről. Ezzel párhuzamosan megemlíti a kegyetlen bánásmód elutasítását, a foglyok egészségének védelmét, a korrupció elleni küzdelmet és a törvényességet.

Kell értelmezni ezeket az elvárásokat? Nemigen. Áthatják őket olyan kulcsfogalmak, mint a magas szakmai színvonal, a képzettség, a hozzáértés, az emberség, a fizikai és szellemi egészség, ugyanakkor előnyös munkakörülményeket, vonzó fizetést, pozitív vezetői irányvonalat, a társadalmi presztízs fokozását igénylik az intézménytől. A magas szintű intézményi produktum és a színvonalas szakembergárda csak úgy, e kettős elvárásban találhat egymásra. A személyzetnél maradvá két fő törekvés, két fontos teendő emelkedik ki: a merités, a kiválasztás, valamint a bv-munkára való felkészítés.

Az Európa Tanács által rendezett szemináriumról készült kiadványban a holland Fred Hoogenbaum a kiválasztás kérdésével foglalkozva megállapítja: nem azért választják Hollandiában a börtönbeli munkát, mert az előnyös a többi szakmához képest, hanem ellenkezőleg: szinte csak a legvégső esetben választják az emberek. Nem vonzza őket a munka jellege, csupán nincs más választásuk. A börtöntisztviselői foglalkozás egy csapdához hasonlít: ha az ember beleesett, beleszorult, utána már nemigen tud másutt munkát találni.

A merités nálunk sem történik nagyobb választékból, mint náluk. A Rendőrtiszt Főiskola bv-tanszékén folyó – a személyi állomány alkalmasságát és beválasztás célzó – vizsgálatok előzetes eredményei szerint a testülethez jelentkezők döntő többsége jobb elhelyezkedési lehetőség híján, az átlagosnál rövid távon valamivel előnyösebb anyagi feltételek miatt, esetleg lakáshoz jutás reményében, néha családi minta nyomán kéri hozzánk a felvételét. A jelentkezők zömének nincs elképzelése a büntetvégrehajtási munkáról, a vállalandó kötelezettségekről.

Nyugodjunk bele a jelenlegi állapotokba, hiszen a nálunk jóval gazdagabb országok szakemberei is panaszkodnak: alig van kiből választani? Nyugodjunk bele, hogy a kiválasztás, az elvárt szempontok szigorú érvényesítése, a személyi-

ségvizsgálat elvégzése, ma eleve illúzió? Az. Ám ennek ellenére az említett országok külön kiképző testületekkel rendelkeznek, ahol differenciált oktatásban, képzésben, valamint továbbképzésben részesülnek a büntetésvégrehajtás dolgozói, az egyszerű adminisztrátor éppúgy, mint a börtönigazgató. Mindenki azt kapja, amire szüksége van. A franciáknál pl. a börtönigazgató leendő helyettese érdekes tanulmányi kötelezettségeknek tesz eleget. Egy évig diákként, majd egy évig gyakornokként kell tevékenykednie rendőrségnél, kórháznál, próbaidős bizottságnál stb., végül a tanfolyam befejezésekképp disszertációt kell írnia.

A külföldi példák ismeretében talán nem szerénytelenség kijelenteni, hogy a hazai büntetésvégrehajtás alap-, közép- és felsőfokú képzése kiállja az összehasonlítás próbáját. Most készül az új tanrend a Rendőrtiszti Főiskolán. Ez az 1990–1991-es tanévtől kezdve jóval több óraszámot ír elő a szakmai tárgyak elméleti megalapozására és a gyakorlati ismeretek átadására a nappali tagozaton.

A már említett bevételek vizsgálat keretében azt is megnéztük, mik a testülettel való elszakadás fő okai, azt is megfigyeltük, hogy a saját magunk által képzettek, illetve a diplomával felvettek távozási aránya nagyobb-e. Megállapítottuk, hogy az eleve diplomások többsége elégedetlen. Hiányzik nekik a szakmai környezet, bántja őket a szellemi fejlődés kilátástalansága, rosszul türik az autodidaktikus szervezeten, csábítja őket a polgári életben megnövekedett kereseti lehetőség, és így tovább. Nem véletlen, hogy a pszichológusoknak közel 50%-a elhagyta, 1974 és 1984 között, a büntetésvégrehajtást.

Stabil középvezetői és szakemberi magnak az a néhány alkalmazott számít, aki a Rendőrtiszti Főiskola nappali vagy levelező tagozatán, esetleg a Juhász Gyula tanárképző főiskolán 1972-től napjainkig végzett. Ők karriernek érzik megszerzett diplomájukat, ismereteiket könnyen alkalmazzák a gyakorlatban, megszokták, megbecsülik munkájukat, eredményesnek találják azt. Elképzelhető, hogy előzetes válogatással, jobb képességű emberek felvételével ezen főiskolák végzettjei még a jelenleginél is hatékonyabb tevékenységet fejtenének ki.

A kiválasztás és a felkészítés gondolatát a jövőbe helyezve megkísérlem egy lehetséges személyzet-menedzselési eljárás felvázolását. Mire számíthatunk? Melyek azok a tényezők, amelyek a jövőben sem változnak? Nem szűnnek meg a büntetésvégrehajtás belső ellentmondásai, társadalmi szerepe továbbra is alapvetően a büntetés (az izoláció, a bűncselekmény elkövetésétől való visszatartás) marad, megítélésének szélsőséges jellege nem fog megváltozni (egyesek síralomháznak, mások szanatóriumnak nevezik majd a későbbiekben is), és a bv-szakma vonzereje se nő.

Emiatt a merítési, kiválasztási lehetőségek nem javulnak, legalábbis a közeljövőben nem. De itt sok a kérdőjel, a „ha”, a „talán”. Nem tudjuk, milyen mértékűvé duzzad a munkanélküliség, mely rétegek csúsznak bele, mikor válik egyszer csak (igaz, kizárólag a megélhetés forrásaként) vonzó munkahellyé a büntetésvégrehajtás. Sokkal dinamikusabban változhatnak a dolgok, ha mi gazdálkodunk azzal, ami rajtunk múlik. Ha már nincs módunk megszűnni a felvetteket, legalább támogassuk a munka során feltűnő tehetséges fiatalok kibontakozását azzal, hogy fontosabbnak tartjuk a szakmai tudást, a megbízható és pontos munkát, az újító kedvet a közelmúlt bizonytalan kritériumainál, a politikai megbízhatóságnál és a vezetői készségnél.

Ezek a változások természetesen a vezetési, irányítási stílus erőteljes demokratizálását igénylik. Minek következtében felfrissülne az intézmény légköre, megepezdülne a kommunikáció, megnőne az alkalmazottak önbecsülése, javulna a munkahelyi közérzet. A felvételi rendszert talán a pályázatok rend-

szeresebb kiírásával, a tájékoztató jellegű szóróanyagok (melyek pontosan felsorolják a járandóságokat) megfelelő helyen való terjesztésével, a tömegkommunikációs eszközök illetlen felhasználásával is hatékonyabbá lehetne tenni

Természetesen az igazi csáberő a vonzó fizetések és a szakmailag igényes munkakörök kialakítása lenne. Távolilag elképzelhető a személyes alkalmaság folyamatos vizsgálata is, hiszen közismert: az autokratia rendszerek erősen érdekli a személyiségzavarral küzdők egy részét, akik belső kiegyensúlyozatlanságukból fakadó szorongásaikat és önértékelési hibáikat – a hatalmi pozíció leple alatt – agresszióval kompenzálják. A felvetteket menedzselni kell! A fogalmat a szokásosnál tágabban értelmezzük: nemcsak ügyintézés, szervezést, irányítást értünk rajta, hanem támogatást, pártfogást, segítő útmutatást is.

Kivételesen minden újonnan felvett alkalmazottnak tudnia kell, mit várnak el tőle, mik a feladatai és kötelességei, milyen jogai vannak, és főleg: mi a perspektívája. Előrehaladása érdekében milyen iskolába kell járnia, mikor kezdhet neki a tanuláshoz, ki segíti az intézetnél a felkészülésben stb. Tudnia kell, ha alkalmasnak találják teljesítménye és emberi kvalitásai alapján arra, hogy vezető legyen, akkor biztosítani kell felkészülését e feladatra. Az ilyen irányú továbbképzéseket testreszabottan és a leendő beosztáshoz igazítottan kell megtervezni. A lebonyolítás maga történhet csoportosan, de egyéni tanulmányi terv alapján is. A menedzselés lényege: az arccal, névvel, egyéni problémákkal rendelkező emberek sorsának optimális alakítása. Már ma is akad erre néhány pozitív példa.

A személyzettel, a „stábbal” jól kell bánni, már a negatív társadalmi megítélés miatt is. A hozzánk forduló többsége elítéléssel érkezik. A börtönről film- és olvasmányélményeik alapján eleve feltételezik a durvaságot, vagy megfordítva az ovis lélekre ható terápiát tesznek fel. Egyeseket vonz a fegyveres státusz, másokat taszít, egyesek elhivatottságból jönnek, másokat valamilyen szükséghelyzet sodor felénk. Mindenesetre ennyi eltérő elvárás nem realizálódhat egyszerre. Emiatt sokan érzékennyé, csalódottá válnak. Az oktatás, a képzés, a személyes támogatás, egyáltalán a hozzájuk fordulás ilyen körülmények között nagyon fontos, kell hogy érezzék: bíznak bennük, számítanak rájuk. Ez is a menedzselés körébe tartozik.

Tehát arccal az ember felé! Becsüljük meg azokat, akik a büntetésvégrehajtáshoz jönnek, érjük el, hogy utólag sikeresnek érezzék választásukat, tegyük meg mindent általános kultúrájuk, szakmai képzettségük emelésére. A bv-rendszer jogi, szervezeti, ellátásbéli és módszertani koncepciócsoportjának összeállításakor ne feledkezzünk meg a megvalósítással küszködő, töprengő, verejtékező, bizakodó és hitetlenkedő emberről. (Nyugodtan ide érthetjük az elítélteket is, bár ez a cikk most a személyzettel foglalkozott.)

A bv-testületből sokan törik a fejüket, hogy miképp biztosítsák a bv-dolgozók munkahelyét, szakmai fejlődését, jövőjét, hogy a büntetésvégrehajtás intézménye megújulva egyre hatékonyabban vegyen részt a bűnözés elleni küzdelemben. Ez az írás tele van feltételes megfogalmazással, de egy dologban szilárdan hisz: az itt dolgozó emberek gondjainak feltérképezése, majd megoldása nélkül – az általunk menedzselésnek nevezett tevékenység halmaza megvalósítása nélkül – a legkitűnőbb bv-koncepció, a legmodernebb gyakorlat is kudarca van ítéelve.

Dr. Csetneky László

Bepillantás az előzetes letartóztatás hétköznapjaiba

A Fővárosi Bv. Intézet fő profilja az előzetes letartóztatás végrehajtása. A befogadóképességet, a forgalmat, valamint a személyi állomány létszámát tekintve ez a legnagyobb ilyen jellegű intézet. Normál körülmények között 1250 elítéltet tudunk befogadni, tavaly átlagosan 1103 fogvatartottunk volt. (Vagyis 10 114 elítéltet fogadtunk be, 1945 fogvatartottat szabadítottunk 17 702 embert állítottunk elő és 8713 személy szállítását oldottuk meg.) Illetékességünk a fővárosra és Pest megye kétharmadára terjed ki. 23 ügyészséggel, 16 bírósággal, az Orvosszakértői Intézettel és valamennyi kerületi, illetve városi rendőrkapitánysággal kapcsolatban állunk. Feladatainkat közel 350 fős testülettel oldjuk meg.

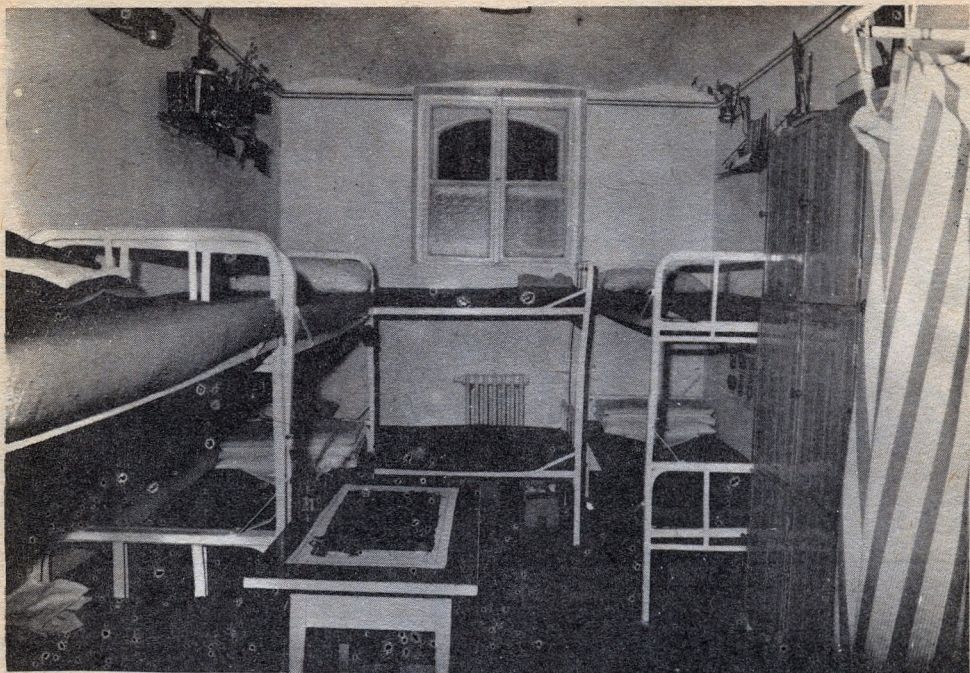
A fenti számadatokból már sejteni lehet, hogy az előzetes letartóztatás foganatosítása során nemegyszer kerülünk olyan helyzetbe, melyet nem könnyű megoldani, mely nincs jogszabályilag rendezve. Az alábbiakban a végrehajtás kisebb-nagyobb gondjaiból kívánok néhányat a nyilvánosság elé tárni.

1. Úgy hiszem, valamennyi előzetes letartóztatást végrehajtó intézetben gondot okoz a tisztasági csomagok befogadása, kiadása. Az, hogy a szennyest tartalmazó csomagokat miképp küldjék haza, illetve miképp mossák ki a zárkákban az elítéltek koszos ruháikat. A jogszabályok konkrétan nem határozzák meg, hogy a fogvatartottak milyen sűrűséggel kérhetnek be hozzátartozóiktól tiszta ruhát, illetve tisztálkodási szereket tartalmazó csomagot. Nincs előírva ezek súlyhatára sem.

Általában kéthetente vagy havonta egy alkalommal engedélyezik az intézetek az ilyen jellegű csomagok bejuttatását. Mi az utóbbi megoldást, gyakoriságot választottuk. Szerencsénkre – ezt kell mondanom –, a fogvatartottak többsége nem él ezzel a lehetőséggel, mert különösen az anyagi főfelügyelőknek naponta 40–50 csomagot kellene átvizsgálniuk. S akkor még nem beszéltünk az élelmiszercsomagok ellenőrzéséről és a körletek anyagi ellátásáról!

Az elhasználódott, bepiszkolódott ruhaneműk összecsomagolása és postára adása is nehézkeds dolog. Sokat segítene rajtuk, ha a beszélőre érkező hozzátartozónak átadhatnánk a csomagot, természetesen csak akkor, ha a csomag címzettje azonos a látogatóval.

Sok vita forrása a fehérenemű zárkán belüli mosása, szárítása. A célszerűség azt diktálja, hogy apróbb, gyakori váltást igénylő ruhadarabjaikat az elítéltek maguk mossák ki. Csakhogy a higiénia, a tisztaság kívánalma az egységes zárkarend követelményébe ütközik. Ha a zárkába lépő azt látja, hogy az ágyak vasvázán, a radiátorokon és másutt alsónadrágok, trikók, zoknik száradnak, máris kész az elmarasztaló ítélet. Holott a látvány mögött húzódó szükséglet érték, azt becsülnünk és ösztönöznünk kellene.

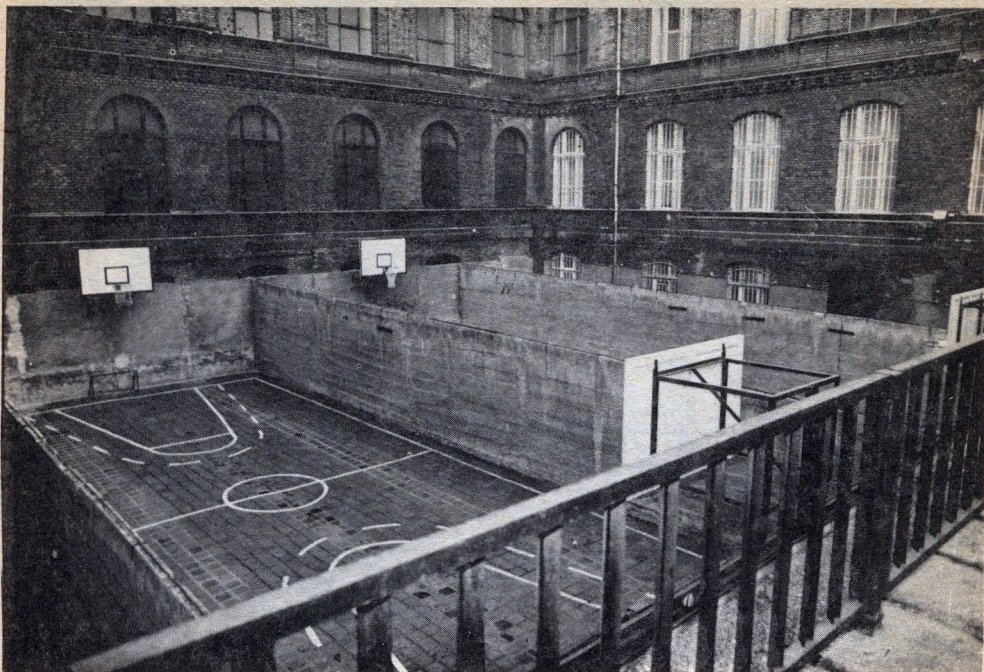
A dolgozó előzetesek zárkája

Jó lenne, ha az intézetek ki tudnának alakítani mosógéppel, centrifugával berendezett helyiségeket. Nem tartom kivitelezhetetlennek az olcsóbb szárítógépek bevezetését sem. De minimum minden zárkába be kellene tenni egy szétnyitható szárítóállványt. Sok bü-dolgozó szemében még ma is szentségtörésnek számít, ha valaki helyesli, hogy az elítéltek is kapjanak hajszárítót. Miután intézetünk felelős a fogvatartottak egészségi állapotáért is, úgy érzem, e nézetek konzervatizmusát különösebben nem kell taglalni.

Intézetünk – az anyagi lehetőségek szűkössége miatt – a higiénia terén csak annyit ért el, hogy a börtönfokozatú elítéltek számára hajszárítót, a női fogvatartottnak pedig a hajszárítón túl ruhaszárító állványt szerzett be. A nők egyébként kaptak még centrifugát is.

2. Az előzetesen letartóztatottak saját ruhájukat viselik az intézetekben. A befogadás során a zárkába vihető polgári öltözet nincs nyilvántartásba véve. Nem készül lista a tisztasági csomagban érkezett ruhaneműkről sem. Lényegében nem tudjuk, hogy kinél milyen ruhaféleség van. Ez akkor okoz gondot, ha a fogvatartott jelzi, hogy eltűnt ez vagy az – természetesen mindig a legértékesebb ruhadarabja. A felügyelők akármilyen odaadóan dolgoznak, ilyesmi előfordul.

A kérdés az, vajon a büntetésvégrehajtás felelősségre vonható-e ezért? Magyarul, kell ilyenkor kártérítést fizetnünk? A fogvatartott a gondjainkra van bízva, felelünk életéért, testi épségéért, s talán ingóságaiért is. Nehezen tudunk olyan feltételeket teremteni, amelyben csökkenne felelősségünk. Volt olyan esetünk is, amikor a fogvatartott előbb eladta a bőrdzsekijét, aztán bejelentette annak eltűnését. Bizony sokat kínlódtunk, mire ezt kiderítettük.

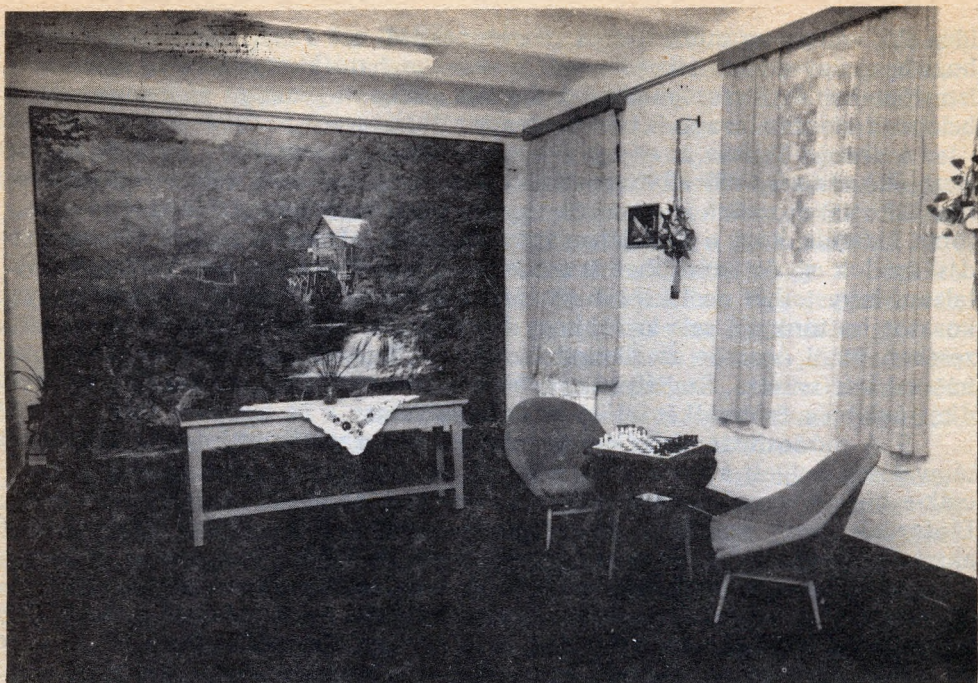
Sétáló- és sportudvar a „Markó”-ban

Nem tartanám jó megoldásnak, ha az elítélt ruháit, esetleg értékeesebb tárgyait is nyilvántartanak az intézetek. Ez hatalmas adminisztrációt róna ránk, és még így is ki lennének szolgáltatva ötleteiknek. Inkább azt kellene miharabb tisztáznunk, hogy felelünk-e a nyilvántartásba nem vett tárgyakért. Egyúttal érdemes lenne fémből készült, biztonsági zárral működő öltözőszekrényeket rendszeresíteni a zárakban. Így az előzetesek kulturáltabban tudnák elhelyezni ruháikat és személyes tárgyaikat, ugyanakkor növelhetnék azok megóvása és megőrzése iránti felelősségüket.

3. Ritkán, de előfordul, hogy az előzetesen letartóztatott nem magyar állampolgár. Legtöbbször az ilyen fogvatartott a szomszédos, illetve valamely arab országból kerül hozzánk. Természetesen tiszta ruhára nekik is joguk van. De mivel hozzátartozóik külföldiek, ők súlyos és értékes csomagokat kapnak. Ezek nemritkán vámkötelesek.

Ha az előzetesnek nincs elég pénze a letéti számláján, nincs elég valutája a bankban, azaz nem tudja kifizetni a vámot, akkor nekünk kell valamiképp elsimítani a dolgot. Nemrég az osztrák állampolgárnak 2000 Ft vámot kellett volna fizetnie beérkezett három csomagjáért. Kiderült, nincs pénze. Kénytelenek voltunk a vám- és pénzügyőrségtől tartozása elengedését kérni. „Nem precedens jelleggel” – a 39/1976 PM–KkM sz. együttes rendelet 1010. § (2) bek. alapján – helyt adtak kérelmünknek, de a vámkezelés díját meg kellett fizetnünk.

4. Az előzetes letartóztatás végrehajtása során többször kerülünk olyan szituációba, amikor nem találjuk az adott helyzet megfelelő szabályozását vagy amikor a racionalitás, a rugalmasság, esetleg a kényszerűség azt kívánja, hogy eltérjünk az előírásoktól. A végrehajtás során pl. kényes terület a büntársak

Helyiség a közösségi foglalkozások számára

elkülönítése. A fogvatartott elhelyezésénél, a sétánál, a belső mozgatásnál ez nem megoldhatatlan feladat, de a szállításnál majdnem minden esetben az. Hiába ültetjük az egyik elítéltet az autóbusz első ülésére, a másikat pedig a hátsóra, hiába van köztük választólemez, hiába van őr a közelükben a bűntársak, sajnos, szót tudnak váltani egymással.

Az őrnek sok választása nincs. Vagy kiállítja a fegyelmi lapot, jelenti az ügyésznek, a bírónak, hogy miről beszéltek a bűntársak, vagy hallgat, hogy munkáját, s ezen keresztül intézetének tevékenységét ne ítélik meg negatívan. Elvben létezik egy harmadik variáció is, nevezetesen, hogy minden bűntársat külön szállítunk. De hát ez elég abszurd ötlet. Pl. 6–8 fős bűnbandát ugyannyi gépjárművel szállítani? Nonszensz.

Elvárják az intézetektől, hogy gondoskodjanak az előzetesen letartóztatottak kulturált hajviseletéről. (Kivételt képez az az eset, amikor az előzetes valamilyen korlátozó tilalom alatt áll.) Vagyis rendszeresen vágatni kell a fogvatartottak haját. Problémát okoz, ha egy külföldi útlevélben, illetve egy magyar személyi igazolványában levő kép hosszú hajjal, esetleg szakállal ábrázolja az előzetesen letartóztatottat. Miután ezeknek az embereknek a szabadlábba helyezése elvileg bármikor megtörténhet, célszerű eltekinteni a kötelező hajnyírás, szakáll-leborotválás műveletétől.

A nem magyar anyanyelvű előzeteseket általában olyan ügyvédek védik, akik nem beszélnek a védenc anyanyelvén, tehát tolmácsra van szükségük. Hivatásos tolmácsot, ráadásul olyant, aki akkor ér rá, amikor az ügyvéd szeretné, nehéz találni. Ezért gyakran olyan személyeket alkalmaznak, akik nem tolmácsok, „csak” beszélnek és értik az adott nyelvet. E megoldás bonyodalmakat

idéz elő, amikor az intézet területére lépnek. Mi azt a megoldást választottuk, hogy ha az ügyvéddel érkező személy nem hozható kapcsolatba az előzetesen letartóztatottal, illetve annak bűnügyével, akkor ugyanúgy engedélyezzük a belépését, mintha hivatásos tolmács lenne.

A szabályok arra az esetre is meghatározzák a teendőket, ha a befogadás alatt álló személy élő állattal jelenik meg. A minap pl. a piacon elfogtak és beszállítottak hozzánk a rendőrök egy körözött személyt. A befogadási eljárás során kiderült, hogy a táskájában kakas lapul. A lehetséges és szabályos megoldási módok egyike sem jöhetett szóba, mert hozzátartozója nem volt, és aránytalanul nagy terhet nem kívántunk ráronni: Ezért „közös megegyezéssel” nyilatkozatot irattunk alá vele arról, hogy hozzájárul a kakas levágásához és megfőzéséhez. Majd, amikor az elkészített kakast elfogyasztotta, tevékenységét aláírásával hitelesítette. Szabálytalan módon jártunk el? Igen, de senkit sem rövidítettünk meg, és mindkét fél így járt a legjobban.

5. A módosított családjogi törvény szerint a válásoknál; az ún. békéltető tárgyalások helyett a bíróság ma már a feleket hallgatja meg. E meghallgatáson csak a bíró, a jegyzőkönyvvezető és a válni készülő házastársak lehetnek jelen. Előfordult, hogy egy ilyen meghallgatásra előállított előzetes mellől a bíró ki akarta küldeni az őrt, de miután azt kötötte az eligazításon kapott utasítás továbbá, mert az adott helyiséget egyedül nem tudta volna biztonságosan őrizni – megtagadta a bírói rendelkezés végrehajtását. A bíró viszont ragaszkodva a törvény előírásához, nem volt hajlandó lefolytatni a meghallgatást.

Hozzátartozik az igazsághoz, hogy sem a bíróság, sem a bv-intézet nem volt ilyen szituációkra felkészülve. Végül az illetékes bíróság elnökével, aki az őr döntésének jogszerűségét is elismerte, megegyezésre jutottunk. A jövőben vagy olyan helyiségekben fogják a meghallgatásokat a bíróságokon lefolytatni, amelyek megfelelnek a biztonsági követelményeknek, vagy kiszállnak a bv-intézetbe, ahol viszont mi garantáljuk a másik fél zavartalan belépését az intézet területére és biztosítunk helyiséget a meghallgatás számára.

6. Az egyik budapesti bíróság meghökkenítő állásponttal rukkolt elő. Eszerint a bíró, ha indokoltnak tartja, kiküldheti az őrt a tárgyalóteremből, ha szabadlábba helyezi az előzetest, akkor az őr még vezetőbilincset sem alkalmazhat, sőt, ha a szabadlábba helyezett nem akar, akkor nem köteles visszamenni a bv-intézetbe sem.

Az ügy tisztázása során az volt a véleményünk, hogy az előzetes letartóztatásban levők kizárólag őri kíséret mellett állíthatók bíróság elé. A büntető-eljárásjogi törvénynek a tárgyalás vezetésére és rendjének fenntartására vonatkozó szabályai (lásd a 188–191. §-okat!) elvileg nem zárják ki azt a lehetőséget, hogy akár az őr is kiküldhető a tárgyalóteremből, de csak akkor, ha megzavarja a rendet. Ez azonban már nem az alaphelyzet, itt az őr fegyelemsértéséről van szó.

Felmerülhet még indokként a tárgyalás nyilvánosságával összefüggő szabály alkalmazása. Eszerint a bíróság határozattal kizárhatja a nyilvánosságot, ha ez államtitok vagy szolgálati titok megőrzése végett szükségessé válik. Szerintünk e szabály nem támasztja alá az őr eltávolítását, mert az esküt tett a titokvédelemre. Az ügyész utasítására az őr köteles elhagyni a helyiséget, de az ügyészségen jobb a biztonsági feltételek, mint a tárgyalóteremben. (Lásd a Biztonsági Szabályzat 162. § (1) bekezdés 4. pontja és a (2) bekezdést!)

Az előzetesen letartóztatott szabadlábba helyezéséről a bírói szakban már a bíróság dönt. Álláspontunk szerint azonban ezt a döntést a büntetésvégre-

hajtás foganatosítja, ezért úgy véljük, mindig le kell folytatni az ún. szabadítási eljárást. Ennek keretében a szabaduló fogvatartott leadja a befogadáskor kapott felszerelési tárgyait, mi pedig kiadjuk neki letétjét, pénzét és a szabadítását igazoló okmányt. A fogvatartottnak sem érdeke, hogy mindez elmaradjon, mert az említett dokumentum, illetve személyi igazolvány nélkül bármikor kellemetlen szituációba kerülhet. És minek hendikeppel kezdeni a szabad életet?

A bíró által kimondott döntés és a tényleges szabadlábra kerülés között általában eltelik kb. 2 óra. (Itt meg kell jegyeznem, hogy a Szakutasítás 122. § (2) bekezdését a cikk írásakor még senki sem módosította, de a Legfőbb Ügyészség kérésére az Országos Parancsnokság körlevélben úgy rendelkezett, hogy a szabadlábra helyezéseket – bármi az indoka és az értesítés az intézethez bármely időpontban érkezik – azonnal végre kell hajtani.) Véleményem szerint a szabadlábra helyezés nem történhet a bíróságról, csak az intézetből. Ahogy a bíró utasítást ad a parancsnoknak az előzetes letartóztatás foganatosítására, úgy utasítást kell adnia a szabadítási eljárás lefolytatására is.

Természetesen a szabadlábra helyezett fogvatartottal szemben már kényserítő eszköz nem alkalmazható, ha nem akar visszajönni a bv-intézetbe. (Lásd a Biztonsági Szabályzat 239. § (1) bekezdését!) Hiszen a bírói végzéssel megszűnik a biztonsági okból alkalmazott bilincselés jogalapja. Ma egyetlen jó megoldás van, ha a szabadlábra helyezett önként visszajön az intézetbe „leszereelni”. Eddig még mindenki visszajött, senkit sem kellett órákon át győzködni. De sajnos bármikor előfordulhat, hogy a szabaduló még két óra erejéig sem hajlandó a bíróságról visszamenni a bv-intézetbe. Ez esetben tehetetlenek vagyunk...

Az előzetes letartóztatással kapcsolatos gondok közül csupán néhányat emeltem ki. Jó lenne, ha ez ügyben mások is véleményt nyilvánítanának, mert biztosan akadnak olyan esetmegoldások, amelyekből valamennyien profitálhatunk.

Dr. Németh Gyula

I A bíróság új feladatai 1990-től

A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényt komolyabban 1987-ben vizsgálták felül. Az 1987. évi IV. törvény alapvető célkitűzése azoknak a felesleges, bürokratikus vonásoknak a kiküszöbölése volt, amelyek a gyakorlati tapasztalatok során feltárultak. A nyomozóhatóságok egyes döntései eddig akkor váltak hatályossá, ha azokat az ügyész jóváhagyta. Így pl. az előzetes letartóztatás elrendelése a vádirat benyújtásáig az ügyész hatáskörébe tartozott.

Mindez az állampolgári jogok érvényesülése szempontjából fontos, garanciális lépcsőfok volt, de eltért a nemzetközi gyakorlattól. Sőt ellentmondott az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának. Ez ugyanis 9. cikkének 3. pontjában azt állítja, hogy akit bűncselekmény vádjával őrizetbe vettek vagy letartóztattak, azt a legrövidebb időn belül bíró, vagy bírói hatáskört gyakorló más hatósági személy elé kell állítani.

A nyugat-európai országokban a bíróság – rendszerint a vizsgálóbíró – határoz az előzetes letartóztatásról. Jugoszláviában az előzetes letartóztatás a nyomozás során is a bíróság hatáskörébe tartozik. Csehszlovákiában az ügyész rendeli el az előzetes letartóztatást, de a határozat elleni jogorvoslatot a bíróság bírálja el.

Nemzetközi kötelezettségeink teljesítése érdekében a személyi szabadságot elvonó kényszerintézkedéseket bírósági hatáskörbe helyeztük. A büntetőeljárásról szóló módosító 1989. évi XXVI. törvény 30. §-a a kényszerintézkedések közül az előzetes letartóztatás és az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelését, illetve meghosszabbítását – fenntartását és megszüntetését – az eljárás nyomozati szakaszában a bíróság hatáskörébe utalja. Természetesen a kényszerintézkedések hatálytalanítására jogosult az ügyész is.

A Be. 379/A és B paragrafusában szabályozott kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárások leírását a Be. negyedik részének XVIII. fejezetében a különleges eljárások között találjuk meg. Az itt említett bírósági tevékenység speciális szabályokkal körülhatárolva ékelődik be a nyomozás folyamatába. De mivel a kényszerintézkedésről döntő bíró nem tagja a nyomozóhatóságnak, nem lehet kizárni az ügy érdemi elbírálásából. Az alábbiakban azokat a speciális szabályokat, azokat a menetközben felmerülő nehézségeket szeretném ismertetni, melyek a végrehajtás során jelentkeznek. Teszem ezt a teljesség igénye nélkül, mert a módosító rendelet hatályba lépése óta mindössze néhány hónap telt el, és csak a főváros vonatkozásában tettem szert tapasztalatokra.

A gyanúsított fogvatartásának helye szerint illetékes bíróságon javasolja az ügyész a kényszerintézkedés elrendelését. Bár az ügy érdemi elbírálása a megyei bíróságra tartozik, azért a nyomozás eljárási szakaszában még mások is dönthetnek. Célszerű, ha az a bíróság hoz határozatot először, amelynek területén a gyanúsítottat majd fogva tartják. A kényszerintézkedésekkel kap-

csolatos feladatok teljesítése érdekében a Pesti Központi Kerületi Bíróságon, valamint a Budai Központi Kerületi Bíróságon külön csoportok jöttek létre, az ún. peremkerületi (kispesti, csepeli, újpesti) bíróságokon pedig a bíróság elnöke által megbízott bíró jár el ilyen ügyekben.

A törvény a munka jobb megszervezése (pl. munkaszüneti napokon ügyelet tartása) miatt felhatalmazza a megyei bíróság elnökét, hogy más helyi bíróság döntését is illetékesnek mondja ki. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy konkrét, egyedi ügyekben is eltérhet a megyei bíróság elnöke az általános jogosultság szabályaitól. (Ugyancsak jó, ha a szakmabéliek tudják, hogy pl. Budapesten a Fővárosi Bíróság szombaton és vasárnap ügyeletet tart.)

Az ügyész feladata, hogy a gyanúsítottat bíróság elé állítsa és a védőt értesítse. A gyanúsított előállítása háromféleképpen történhet: a nyomozhatóság közreműködésével, a büntetvégrehajtási intézet útján, vagy ha a gyanúsított szabadlábon van, akkor írásbeli – esetleg egyéb úton történő – idézéssel. Az ügyésznek az őrizetbevételtől számított 72 órán belül indítványoznia kell a kényszerintézkedést. Legtöbbször telefonon közli a bírósággal, hogy mely időpontban kívánja a gyanúsítottat meghallgatásra előállítani, mindenestre még az őrizetbevételtől számított öt napon belül. A bíróság mindezt formanyomtatványon rögzíti, feltüntetve rajta a közlés napját és óráját. Ez a kitöltött formanyomtatvány – a közlést vevő aláírásával – az érvényes ügyészi indítvány.

Az ügyész a részletes írásbeli indítványt a nyomozati iratokkal együtt köteles időben eljuttatni a bírósághoz úgy, hogy a bíró fel tudjon készülni a meghallgatásra. Az ügyészi indítványnak tartalmaznia kell a bűncselekmény rövid, tényállásszerű leírását és minősítését, valamint azt, hogy a terhelt alaposan gyanúsítható a bűncselekmény elkövetésével. Majd fel kell sorolni a kényszerintézkedéshez vezető okokat, és csatolni az indítványhoz a nyomozás azon részének iratait, mely nélkülözhetetlen a bíróság állásfoglalásához. Őrizetben levő gyanúsított esetén mellékelni kell az őrizetbevételi határozatot is.

A kényszerintézkedést előterjesztő ügyészi indítványra a bíróság meghallgatást rendel el. E különleges eljárásban a bíróság mint egyesbíró lép fel. A meghallgatáson az ügyésznek és a gyanúsítottnak kötelező részt vennie. A védő távolmaradása miatt nem napolják el az eseményt. Viszont jegyzőkönyvet feltétlenül kell róla készíteni. A Be. 379/A és B paragrafusai felsorolják, hogy az ügyésznek, a gyanúsítottnak és a védőnek a törvény egyaránt garantálja a megjelenés és a felszólalás jogát.

A fiatalokúakra vonatkozó külön eljárási szabályok itt nem érvényesíthetők. Tekintettel a szoros határidőkre, a fiatalokú gyanúsított törvényes képviselője nem vehet részt az eljárási cselekményben. Már említettük, hogy a bíróságnak – a meghallgatás során – a kényszerintézkedés jogosultságát kell kivizsgálnia. El kell döntenie, hogy fennforog-e a bűncselekmény alapos gyanúja, de nem kell belemerülnie a bizonyítékok demonstráló erejének értékelésébe.

A meghallgatás az ügy megnevezésével és annak megállapításával kezdődik, hogy fennállnak-e a kívánatos törvényi feltételek. Azután az ügyész – rendszerint szóban – előadja indítványa bizonyítékait. Majd a gyanúsított jut szóhoz, neki tesznek fel kérdéseket. Itt kell leszögezni, hogy a gyanúsított jegyzőkönyvbe foglalt felszólalása okirati bizonyíték, mely a büntető eljárás anyagának részét képezi. Ezért a bírónak külön fel kell hívnia a gyanúsított figyelmét arra, hogy nem köteles nyilatkozni, de amit mond, bizonyítékként felhasználható

ellene. Célszerű a kényszerintézkedést elrendelő, illetve elutasító határozatot azonnal írásba foglalni, és a határozat írásbeli példányaiból egyet-egyét (az ügyésznek, a gyanúsítottaknak és a védőnek) kiosztani.

A bíróság kényszerintézkedést elrendelő határozatával szemben természetesen van jogorvoslat. A Be. 379/B § (2) bekezdése felsorolja a fellebbezésre jogosultak körét. A meghallgatáson jelenlevők a kényszerintézkedés kihirdetésekor jelenthetik be fellebbezési szándékaikat. Ha a meghallgatáson nincs védő, az a meghallgatástól számított 3 napon belül fellebbezhet. A szokásos 8 nap ugyanis feleslegesen elhúzná az eljárást.

Az előzetes letartóztatás meghosszabbítása, illetve az ideiglenes kényszergyógykezelés fenntartása iránti indítványát az ügyész a határidő lejárta előtt 5 nappal köteles a bíróságnak jelezni. A bíróság a körülmények függvényében vagy tart meghallgatást, vagy meghallgatás nélkül dönt. Ez utóbbi esetben a kényszerintézkedést meghosszabbító határozatnál ügyelni kell arra, hogy időben szülessen meg, mert bírói döntés hiányában előfordulhat, hogy a határidő lejártának reggelén szabadlábra helyezik a gyanúsítottat. Egyébként panaszügyekben is a bíróság ítél.

A gyanúsítottak bíróságra szállítása se egyszerű dolog, különösen akkor nem az, ha egy ügyben több gyanúsított van. Hiszen ilyenkor a gyanúsítottakat egyenként szállítják, bár a kényszerintézkedésre vonatkozó hirdetés közös élmény. A gyanúsítottak a folyosón várakoznak kísérőikkel. Négy gyanúsítottra általában négy-nyolc kísérő jut. Kérdés, meddig bírja a nyomozóhatóság, illetőleg a büntetésvégrehajtás a szállítás, kísérés anyagi terheit.

A kényszerintézkedést a kerületi bíróságok egy, legfeljebb két hónappal hosszabbíthatják meg. Ha több mint három hónapja van előzetes letartóztatásban a gyanúsított, akkor már csak a Fővárosi Bíróság dönthet a meghosszabbításról. Probléma akkor van, ha egy és ugyanazon ügyben a kényszerintézkedés meghosszabbítását a Fővárosi Bíróság, a szabadlábra helyezés iránti kérelmet pedig a kerületi bíróság bírálja. Így előfordulhat, hogy a kerületi bíróság helyt ad a szabadlábra helyezési kérelemnek, ugyanakkor a Fővárosi Bíróság meghosszabbítja a kényszerintézkedést.

Már említettük, hogy az előzetes letartóztatás meghosszabbítására, illetve az ideiglenes kényszergyógykezelés fenntartására az ügyész öt nappal az intézkedés lejárta előtt javaslatot tesz a bíróságnak, és ha ebben az öt napban két munkaszüneti nap van, akkor az ügyész szinte az utolsó pillanatban kapja meg a meghosszabbítást tartalmazó határozatot. Először a bíróság rövid úton, azaz telefonon közli vele a választ, majd elindítja a futárpostát. De vajon időben ertesüln-e a nyomozóhatóság, a rendőrségi fogda és a büntetésvégrehajtási intézet? Hisz ez utóbbi pl. igen szigorú belső utasításokkal dolgozik, és ha nincs bírói döntés, akkor a lejárat reggelén szabadlábra kell helyeznie a gyanúsítottat. Tehát több fontos kérdés közös megoldásra vár. A törvényi rendelkezés akkor válik be, lesz sikeres, ha a bíróság, a nyomozóhatóság, a büntetésvégrehajtás szorosan együtt tud működni.

Csurgókné dr. Takács Jolán

Felkészülés a fiatalok szabadítására

A fiatalok fogvatartottak szabadulásának előkészítését a Bv. Szabályzat 256. §-a alapján hajtjuk végre, amely szerint „A nevelő a szabadulás előtt legalább öt hónappal kapcsolatba lép a fiatalok hozzátartozójával, illetve gondozójával munka- és lakáskörülményeinek rendezése céljából.”

Intézetünkben a fiatalokat már befogadásukkor elkezdjük felkészíteni a szabadulásra. Annál is inkább indokolt ez a cselekedetünk, mivel sok esetben a fogvatartott majdnem letölti büntetését az előzetesben. Így rövid idő marad a feltételes szabadságra bocsátás, illetve a szabadítás előkészítésére. Noha a megyei intézetekben gyakorta megcsinálják a fent említett kedvezmény tárgyalásához szükséges előterjesztést, a bíró rendszerint már intézetünkben hallgatja meg a fiatalokot. Mi viszont a feltételes szabadságra bocsátás esedékességéig nem tudjuk igazán megismerni az elítéltet, nem tudunk meggyőződni beilleszkedési szándékának komolyságáról. Ezért kénytelenek vagyunk az előző intézetben rögzített tényekre, adatokra támaszkodni.

Intézetünkben a büntetésvégrehajtási bíró – a szabadulást követő időszak megkönnyítése érdekében – a szülőtől és a leendő munkahelytől (mely szabadulás után foglalkoztatja az elítéltet) befogadó nyilatkozatot, illetve igazolást követel. Az állami gondozottak esetében pedig igyekszik tisztázni, fennáll-e az állami gondozás, avagy már megszűnt.

A szülő befogadó nyilatkozata egyfajta biztonságot ad a szabadulónak, és természetesen nekünk is. (Lásd az 1. mellékletet!). Néhány alkalommal ugyanis előfordult, hogy a fiatalokot a szülő nem fogadta vissza a lakásba, ezért nekünk kellett munkásszálláson elhelyezni, illetve nekünk kellett megszervezni ideiglenes állami gondozásba vételét.

A munkahelyi igazolás beszerzése érdekében készítettünk egy nyomtatványt (lásd a 2. mellékletet!), melyet a fogvatartott kitölt és elküld a választott munkahelyre, esetleg több példányban, többfelé. Ez az űrlap tartalmazza mindazokat az adatokat, amelyekre a munkáltató igényt tart, de nem utal se a büncselekményre, se a szabadságvesztés idejére, melyet sok esetben hiányolnak a munkáltatók.

Azt hiszem, ezzel a megoldással élhetnének a megyei intézetek is, hogy ne essen el a feltételes kedvezménytől a fiatalok befogadói nyilatkozat, illetve munkahelyi igazolás hiányában. Egyre nehezebb ezen iratokat beszerezni. A vállalatok sokszor nem is válaszolnak, de a segítőkész szülőnek is időbe telik, amíg a lakóhelyén vagy annak környékén munkahelyet talál gyermekének. Sajnos, egyre sűrűbben fordul elő, hogy elnapolják a bírói meghallgatásokat az igazolások beérkezésének elcsúszása miatt.

Tavaly a fiatalok elítéltek kb. 10%-a volt állami gondozott, mintegy fele pedig cigány családból származott. Tehát a fogvatartottak többsége rende-

BEFOGADÓ NYILATKOZAT

Alulírott sz. alatti lakos nyilatkozom, hogy
 fiamat szabadságvesztés-büntetésének
 letöltése után lakásomba visszafogadom, és a szükséges mértékig ellátást biztosítok részére.

..... 198 hó nap

 szülő szülő

A Városi (Községi) Tanács Szakigazgatási szerve ezennel igazolja, hogy fent nevezett előttünk
 írta alá a nyilatkozatot.

..... 198 hó nap
 P. H.
 aláírás

Stencilszám: 199.

zetlen előélettel, zilált rokonai kapcsolatokkal bíró fiatalok. Egyébként az állami gondozott fiatalok befogadásáról mindig tájékoztatjuk az illetékes megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetet, és ezzel párhuzamosan felkérjük őket, hogy értesítsenek, ha megszűnik a fiatalok állami gondozása, pl., ha nagykorúvá válik szabadulásakor.

Röviden elmesélnék egy kellemetlen esetet. V. L. állami gondozása felől telefonon érdeklődtünk feltételes szabadságra bocsátásának tárgyalása előtt. Minek következtében az alábbi határozat jutott el hozzánk: „A fiatalok jelenleg szabadságvesztés-büntetését tölti, ám szabadulására önjogúvá válik. Ennek alapján töröltük nyilvántartásunkból.”

A levél hatására megpróbáltuk felvenni a kapcsolatot a fiatalok családjával, noha V. L. a büntetésvégrehajtás ideje alatt nem érintkezett velük. Nagy nehezen találtunk egy testvért, aki befogadó nyilatkozatot küldött V. L.-nek. Mi – bizalmatlanok lévén – környezettanulmányt kértünk, és a valóság benünket igazolt. A testvér nem dolgozott, és egy ismerőse sufnijában lakott.

Ezután megpróbáltunk munkásszállóval rendelkező munkahelyet keresni V. L. számára, de ez oly sok időt vett igénybe, hogy „a szerencsétlen” teljes büntetését letöltve szabadult. Holott a bv-bíró kifogástalan magatartásáért és jó, szorgalmas munkájáért feltételes szabadságra bocsátotta volna...

Az utóbbi időben egyre több Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet képviselője, pártfogója, utógondozója keresi fel intézetünket. Ilyenkor személyesen találkoznak növendékeikkel, megtudják, milyen magatartást tanúsítanak az intézetben, hogyan dolgoznak, és így tovább. Meg kell jegyezni, nagyon jó hatással van a fiatalokra ez a törődés, ez a személyes találkozás. A GYIVI munka-

.....

 Munkügyi Osztály Vezetőjének

Tárgy: Munkába helyezési kérelem.

Tisztelt Munkügyi Vezető!

Kérem szíveskedjen levélben válaszolni, hogy szabadságvesztés-büntetésből szabadulásom után vállalatukhoz történő felvételemre van-e lehetőség.

Személyi adataim:

Név: szül. év.:

hó: nap: Anyja neve:

Iskolai végzettségem: Szakképzettségem:

Állandó lakásom:

Szabadulásom időpontja:

– feltételes kedvezményel:

– büntetésem kitöltve:

Munkásszállásra szükségem van, mert:

Korábban vállalatnál dolgoztam

..... munkakörben.

Munkakönyvem van – nincs, szabadulásom után rendezem.

A választ szíveskedjenek az alábbi címre küldeni: Kardos Attiláné bv. hdgy. utógondozó
 2316 Tököl, Réckevei út 6.

Tököl,

Köszönettel:

Stencilszám: 74.

társaival évről évre szorosabb kapcsolatra lépünk, információt cserélünk, és ez mindenki számára előnyös.

A legnagyobb problémát a szabadítás szempontjából azok a fiatalok jelentik, akiknek állami gondozása épp a büntetésvégrehajtás ideje alatt szűnik meg, és családjukkal nem tartják a kapcsolatot, illetve nincs is családjuk. Ezeknek a fiataloknak a beilleszkedése a társadalomba fokozottabb figyelmet igényel. Annál is inkább, mivel ők szabadulásuk után más környezetbe kerülnek, mint voltak bűncselekményük elkövetése előtt. A pártfogón kívül senkire nem támaszkodhatnak, nincs olyan mikrokörnyezetük, amely átsegítené őket a kezdeti időszak nehézségein. Így pl. a munkába álláson, a pénz beosztásán stb.

A hivatásos pártfogókkal – mint említettem – nagyon jó a kapcsolatunk. Gyakran fordulunk hozzájuk, hogy segítsenek megfelelő körülményeket teremteni a szabaduló fiatalok számára. Fájdalom, egyre több (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szolnok, Veszprém stb.) megyei bíróság hivatásos pártfogója jelzi

KÉRDŐÍV

a hivatásos pártfogó tájékoztatására

Az elítélt neve:

Születési éve: hónap: nap: Születési helye:

Anyja neve:

Állandó lakása:

Ideiglenes lakása:

Szabadulása után melyik lakásba fog költözni, illetve melyik lakásból kapott befogadó nyilatkozatot:

Családi állapota (nős, nőtlen), gyermekei száma:

A büntetésvégrehajtás ideje alatt kivel tartott kapcsolatot:

Iskolai végzettsége: Szakképzettsége:

Bűncselekménye:

Ítélete:

Hányadik elítélése: Szabadul feltételelesen:

Szabadul kitöltve:

A büntetésvégrehajtás ideje alatt foglalkoztatva volt-e, ha igen, hogy dolgozott: (rövid nevelői vélemény)

Jutalmazva: Fenyítve:

Szabadulása után hol kíván letelepedni (megye, város, község):

Munkahelye a szabadulás után hol lesz biztosítva (korábbi munkahelyére kíván-e visszamenni, alkalmazták-e, amennyiben nem, új munkahelyén milyen munkakörben szeretne dolgozni):

Van-e munkakönyve, ha van, hol van:

Személyi igazolványa hol van:

Van-e tartalékolt keresménye, mennyi:

Egészségi állapota (fizikai munkára alkalmas-e):

Szabadulása után milyen segítséget igényel:

..... 199 hó nap

nevelő aláírása

Ünnepélyes évzáró Tökölön – a hozzátartozók részvételével

vissza nekünk, hogy szakképzetlen fiatal számára helyben semmiféle munkalehetőség nincs. Pártfogoltjaikat ők is Budapestre küldik állást keresni. Bár maximumisan együttműködnek a fiatalok szabadításának előkészítésében, egyre ritkábban képesek segíteni, mivel a munkaerőpiac náluk is beszűkült.

Az egyes vállalatokkal kötött megállapodásaink sem töltik be a nekik szánt funkciót. Tudomásom szerint a munkásszállók egy részét más célokra használják. A gazdasági nehézségek miatt több vállalatnál átszervezés, profilváltás, létszámcsoökkentés ment végbe, s így egyre kevesebb fiatalok vesznek fel, sőt, a felnőtt szabadulók munkába állításától is elzárkóznak. A munkáltatók által támasztott követelményeknek a volt fogvatartottak egyre kevesebbet felelnek meg.

A munkásszállóval rendelkező vállalatok is csökkentik a férőhelyek számát. Nagy ritkán tudunk egy-egy szabadulót elhelyezni. A munkáltató különböző feltételeket szab. Pl. ha lopás volt a szabaduló bűncselekménye, akkor nem biztosít számára férőhelyet a munkásszálláson: „Dolgozhat, de lakjon albérletben!” – jelszóval. Az ehhez hasonló tények visszahatnak a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményére, hisz a fogvatartott levelezés által nem tud olyan főbérőt találni, aki – személyes találkozás nélkül – garantálná befogadását lakásába. Így azután elhúzódik a feltételes szabadságra bocsátás ideje. Ha pedig az elítélt kilátástalannak ítelve helyzetét elkeseredésében hibát követ el, akkor végleg lemarad a kedvezményről, büntetését kitöltve szabadul.

Mi igyekszünk az ilyen jellegű problémákat megoldani, de sajnos egyre kevesebb sikerrel.

A felnőtt fogvatartottakkal kapcsolatban is felmerülnek az említett gondok. Bár nálunk kevés a felnőttkorú elítélt, elhelyezkedési problémáik nekik is vannak. Legtöbbjüket gyermektartási kötelezettség terheli. Ezért olyan munkahelyre van szükségük, ahol keresetükből meghatározott összeget a volt feleségnek, esetleg az élettársnak vagy a GYIVI-nek a gyermek eltartása érdekében továbbítanak. Erkölcsi bizonyítvány hiányában gyakran kisiparosnál helyezkednek el, itt viszont nem látszik biztosítottnak a tartási kötelezettség teljesítése. Mi mindenesetre igyekszünk egy-egy ilyen fogvatartott számára állami vállalatot vagy szövetkezetet keresni munkahelyül.

Röviden néhány gondolat erejéig az információkról... A hivatásos pártfogók tájékoztatására szolgáló kérdőív (NC-1232) véleményem szerint nem nyújt elegendő támpontot a pártfogónak. Erre már többen felhívták a figyelmet. Nagyon fontos adatokra nem kérdez rá ez a kérdőív, így pl. az elítélt szabadulásának feltételes időpontjára, a bv-intézetben tanúsított magatartására, munkakedvére, egészségi állapotára stb. Megoldásként a 3. mellékletet ajánljuk!

Az elmúlt években több tanácskozáson vettem részt, egyebek közt egy családvédelmi konferencián. Itt a következőket tapasztaltam. A családsegítő központok, a családgondozók közvetve a mi munkánkat is segítik, amikor felkarolják a fiatalkorú fogvatartott családját, amikor felkészítik a szabaduló fogadására, amikor esetleg munkahelyet is keresnek számára. Tehát a bűnisméltés visszaszorításában ezek a szervezetek hatékony funkciót töltenek be.

Már csak azért sem lehet lebecsülni a szerepüket, mert nő a betörések, lopások, rablások, azaz a vagyon elleni bűncselekmények száma. De emelkedik a gazdasági bűncselekményeké is. Egyre többen kerülnek bíróság elé devizacsalás vádjával, egyre többen próbálnak csempészésből megélni. Ráadásul nevelődik az utánpótlás, egyre több a gyermekkorú bűnelkövető. Az életszínvonal romlásával é negatív tendenciák csak erősödni fognak.

A megelőzés a legjobb gyógyír! Tehát támogatni kell a családokat, gondoskodni kell a veszélyeztetett fiatalokról, javítani kell az iskolai nevelés minőségét – különös figyelmet fordítva a 14–18 éves korosztályra. Több törődést igényelnek a munkanélküliek, a szenvedélybetegek és a börtönből szabadulók.

Összegzésképpen: Jó megoldásnak tartanám, ha minden megyei intézetben lenne egy utógondozó, a nagyobb intézetekben pedig egy-egy utógondozói csoport. Ezzel megkönnyítenénk a nevelők munkáját, több idejük jutna a konkrét intézeten belüli teendőkre. Ugyanakkor kiszélesednének külső kapcsolataink, több munkahellyel, társadalmi szervezettel tudnánk érintkezni.

Intézetünk problémái egyben országos problémák. Ezért célszerű lenne néhány átmeneti otthont, néhány ideiglenes szállást létrehozni szabadulóink számára. Ezzel párhuzamosan felül kell vizsgálni a régi munkahelyi szerződéseket, és minél több újat kötni. Sajnos, amíg a társadalomban fozozódnak a gazdasági nehézségek, amíg a szabadulók az utcára kerülnek, amíg nap nap után meg kell küzdeniük a létfenntartásukért, amíg az előítéleteknek teret adunk, amíg kilátástalannak ítélik helyzetüket, addig szembe fognak helyezkedni a társadalommal. És e bűvös körből nem könnyű kilépni.

Kardos Attiláné

Munkabüntetések a huszadik században

E dolgozatban szakítani kényszerülünk a már oly sok részt megélt történeti sorozatunk historikus módszerével: a 20. század munkabüntetéseinek időrendbe szedett korrajza ugyanis kusza, áttekinthetetlen ábrát ad. A politikai, jogi stb., szempontból kettévált, többszörösen megosztott világ munkabüntetéseinek bemutatása a formai megoldások párhuzamosságai révén óhatatlanul ismétlődéseket eredményezne. Ez pedig elfedné a tartalmi, büntetéstanai másságot, és a felismerhetetlenségig széttördelné a pönológiai vonulatok ívét. Holott mondandónk lényege épp büntetéstan újdonosságok felmutatása. Ennek érdekében – vállalva az önkényes kategorizálás vádját – vesszük sorra a munkabüntetések 20. századi modelljét.

Előbb a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásán belüli munkáltatást vizsgáljuk meg. E területen nem mutatható ki a 20. század társadalmi-technikai forradalmaihoz fogható, meghökkenítő újdonosság. Hisz a világ „élenjáró” egyhatodán megszervezett büntetésvégrehajtás, s ezen belül a munkáltatás nem különben hosszú időn át a szó legszorosabb értelmében a „kisajátítók végső kisajátítását”, az osztályellenség megsemmisítését jelentette. S ez nem új, hanem nagyon is ősi börtönfunkció. Nem értékelhető nóvumként az észak-amerikai kontinensen terjedő ún. börtönprivatizáció sem, mert ez nem más, mint a 19. század hajnalán dívó bérbeadási rendszer felmelegítése. Valóban modellértékű megoldások a szabadságelvonás nélküli munkabüntetések körében születtek. Ilyen például a szovjet típusú javító-nevelő munka, illetve a hetvenes évek közepétől Nyugat-Európában felfedezett ún. közérdekű vagy közhasznú munkabüntetés.

Munkáltatás a szabadságvesztés alatt

Nagy a csábítás a sommás megállapításra: „nincs új a Nap alatt”. A visszatérő pönológiai munkákban immáron szólamszerűen felbukkan a büntetések – korszakoktól független – hasonlósága, s e vélekedés a munkabüntetésekkel kapcsolatban fokozottan igaznak látszik. Lám, a 20. században sincs másképp, a munka valamiképp a szabadságkorlátozáshoz kapcsolódva létező büntetési nem. De ha ellenállunk a hirtelen kinyilatkoztatás kísértésének, akkor kiderül, hogy csupán arról van szó: a szabadságvesztés alatti munkáltatást gyökeresen nem változtatta meg ez a század. Noha voltak formai, sőt tartalmi elképzelések is a megújítására.

A munkáltatás maga is a fogvatartás külső és belső körülményeinek a rabja. Ez adja az állandóság nagyon is valóságos látszatát. Kezdjük a bizonyítást a büntetésvégrehajtási munka formáival. Valóban sokféle – szinte rendszerez-

hetetlen – foglalkoztatás létezik ma, szerte a világon. Ezek általában komoly lemaradással követik a szabad életbeli technikai, technológiai fejlődést. Ennyi változás bizonyosan kimutatható. De büntetéstani szempontból nem ez a lényeg. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatti munkáltatásnál a dolog veleje az: mennyiben felel meg a büntetési célnak, mennyivel segíti elő a szankcióval elérni kívánt hatás megvalósulását? Hogy elkerüljük a 20. század térben és időben változó, ugyanakkor egymás mellett élő pönológiai felfogásainak gomolygásában való eltévelyedést, ismét egyfajta egyszerűsítéssel kell élnünk.

A fent említett sokszínűség két – már a századfordulón kirajzolódó – modellel, a tettbüntetőjoggal és a tettesbüntetőjoggal írható le. Ismeretes, hogy az elkövető szabad akaratán alapuló tettarányos megtorlást hirdető, ún. klasszikus büntetéstani iskola ellen több hullámban indítottak támadást a tettes személyiségét központba állító, a büntetést ehhez igazító, megelőzés-centrikus, ún. reform büntetőjogi felfogás hívei. Nyilvánvaló, hogy a végcél – alapvető különbözősége – az egyik oldalon a múlt bűnéért viselt felelősség, a másikon a jövőbeli magatartás formálása – miatt teljesen eltér a szabadságvesztés alatti munkáltatás rendeltetése is. Könnyen belátható, hogy más jellegű foglalkoztatást, munkaszervezést igényel a represszív felfogás, mint a társadalmi beilleszkedést elősegíteni vágyó preventív tan.

Mindazonáltal a két teória közeledett egymáshoz. Hiszen az utóbbi évtizedekben a legbigottabb tett-büntetőjogász sem vallja – legalábbis Európában –, hogy a munkáltatás tükrözze a megtorlást. A fizikailag elcsigázó, kegyetlen foglalkoztatás helyébe, szinte ugyanazon logika nyomán, a társadalomnak okozott kárt megtérítő munkáltatás igénye lépett. E hasznossági elv szolgált a a büntetésvégrehajtás mindennapjaiban összekötő kapocsként a két egyébként szélsőséges büntetéstani iskola között. A tettes-büntetőjog századfordulótáji tétova, jogirodalmi kísérletei után, a második világháborút követően, a válságkezelésben immár jártas polgári állam az ún. jóléti társadalom küszöbén komolyan kacérkodott a reform büntetőjogi tanok gyakorlati átültetésével.

A nagy nemzetközi bűnügyi társaságok¹ aktív közreműködésével – különösen a stabil gazdasági háttérrel rendelkező USA-ban, illetve Skandináviában – előretört a hatvanas évek közepén az ún. treatment-ideológia.² Az ennek szellemében kiformált szankciórendszer nélkülözött minden büntető jellegű ráhatást. Sajátos orvosi-pszichiátriai-pszichológiai-pedagógiai csoportos kezelést jelentett, amiben vajmi kevés szerephez jutott a munkáltatás. Költségvetése és a vártnál jóval alacsonyabb hatékonysága miatt azonban a hetvenes évek végére megbukott az adófizetők ellenállásán.³

A „jótékony állam”-hoz fűzött remények túlélték a treatment kudarcát, hisz a legtöbb helyiütt gyökeret vert a társadalomba való visszavezetés eszménye: a reszocializációs ideológia. Ez tükröződik az Európai Büntetésvégrehajtási Szabályzat szövegében is, mely zsinórmértékül szolgál az Európa Tanácshoz tartozó országok számára.⁴ A reszocializáció szellemében működő büntetés-

¹ Ma négy nagy nemzetközi társaság létezik: a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság, a Nemzetközi Kriminológiai Társaság, az Új Társadalomvédelmi Mozgalom és a Nemzetközi Börtönügyi Társaság.

² Lásd cikksorozatunk tanulmányát a Mószertani füzetek 1985/1-es számában!

³ Részletesen ír a folyamatról J. f. Hall-Williams: A büntetésekre, a bűnözők kezelésére és megjavítására vonatkozó mítoszok c. tanulmányában (Jogtudományi Közöny 1976/12), Gönczöl Katalin: A „rehabilitációs” ideológia csődje – börtönreformok az amerikai kontinensen c. értekezésében (Jogtudományi Közöny 1977/12) továbbá Denis Szabó: Kriminológia és Kriminálpolitika c. könyvében, mely 1981-ben jelent meg a Gondolat Kiadónál.

⁴ Vö.: Régles pénitentiaries européennes (Conseil de l'Europe) Strasbourg, 1987.

végrehajtási rendszer erőteljesen épít egy olyan típusú munkáltatásra, amely fel tudja készíteni az elítéltet a szabad életre, hisz olyan szakmai jártasságot biztosít számára, amely megkönnyíti majdani beilleszkedését. A rabfoglalkoztatás e módja – miként annyi sok nemes eszme – megfeneklett a valóság, a lehetőségek évszázada ismert akadályain.

A külső gazdasági körülmények szorítása elkerülhetetlen: a fellendülés és a hanyatlás szabadpiaci görbéje mellett hol erősebben, hol gyengébben, de hat a versenytalalom, bent pedig a rabmunkaerő adottságai – pontosabban iskolázatlansága – kérlelhetetlenül behatárolják az átképzés lehetőségeit. Így végső soron a gyakorlatban ez a koncepció sem képes többre, mint amire az ismét elterjedőben levő neoklasszikus büntetőjogi felfogás vállalkozik: nevezetesen a fent említett minimál-hasznosság biztosítására. Sokan úgy teszik fel a kérdést, hogy egyáltalán alkalmas-e a fogvatartás körülményei között a munkáltatás másra, mint a rabtartás egy részének fedezetéül szolgáló, és az elítélt idejét viszonylag hasznosan lekötő foglalkoztatásra.

Az Elbától nyugatra lefegyverzően őszinte ám roppant pesszimista a helyzet értékelése. A külső adottságok és a belső lehetőségek szötte kényszerhálóban vergődik a munkakényszert nem, de a szabad életszéli munkanélküliséget elfogadó rabmunkáltatás. Tulajdonképpen ilyen kényszerülte megoldás a börtönök privatizálása is. Az állami bv-intézetek túlzásfoltossága⁵ elől a kormány a börtönök magánkézbe adásával menekül. A költségvetési rendszer szorításában alternatívának tűnik egyes közkiöltségek magánvállalkozókra hátrítása.

E megoldási mód leginkább az USA-ban terjed. Napjainkban közel két tucat börtönt adtak magánkézbe. Az állam szerződést köt egy vállalkozóval, s ezzel voltaképp áruba bocsátja az elítéltek munkaerejét. 1986-ban például naponta és elítéltenként 14–33 dollár közötti összegért. Akárhogy csúrikszavarrják, magyarázzák a dolgot, a módszer ismerős – a 19. század végén elutasított bérbeadási rendszer felújításáról van szó. Az idestova kétszázéves polgári jogállamiság számára feloldhatatlan az az ellentmondás, amely az állami büntetőigény magánvégrehajtás útján történő érvényesítése között feszül.

Persze az emberi jogok oltalmára kínosan ügyelő 20. századi polgári kormányzat amit elenged a réven, azt behozza a vámon. A szerződésben ugyanis kikötik, hogy a vállalkozó a büntetés tartalmával és körülményeivel kapcsolatos tulajdonosi jogosítványait csak korlátozottan érvényesítheti, mert a fegyelmi fenytés, a feltételes szabadságra bocsátás és általában a fogvatartottak alapellátása és kezelése a „független” közigazgatás hatáskörébe tartozik, azaz állami feladat.⁶ Mindamellet a fogvatartottakat megilletik a polgári rendszerben már hagyományos jogorvoslati lehetőségek. A bíróságok előtt a büntetésvégrehajtáson belüli szabadságfok terjedelme és a bánásmód mikéntje ellen egyaránt kifogást emelhetnek.

Komoly alkotmányos garanciái ellenére sem értékelhetjük másként a börtönprivatizációt, mint a problémák „szönyeg alá söprését”, hisz semmi másra

⁵ Nem voltak véleülenenek a hetvenes évekbeli amerikai és francia börtönözadások. „Zajos, tetves, fűtés és világítás nélküli lyukak” – írja egy amerikai szerző a nyolcvanas évek elején a börtönzárakról. Majd szinte mindennapos esetként találja az alábbiakat „az egyik elektródot az elítélt lábujjára, a másikat a péniszére erősítették, és kurbli telefonnal áramot generáltak”. Lásd Gentry, J. Th.: A panopticon újjászületése: a magánbörtönök ellenőrzési problémái c. írását a The Yale Law Journal 1986/2-es számában (fordítás).

⁶ Könnyen belátható: a magánvállalkozó abban érdekelt, hogy a legjobb munkaerőt válogassa ki, s azt a lehető leghosszabb ideig foglalkoztassa. Így tehát szükségképpen ellensége mindenfajta büntetés csökkentésének.

nem törekszik, csak az állami börtönök túlszűfoltóságának csökkentésére...

És mi volt, mi van Keleten? Fájó, de az eddig különbnek hirdetett szocialista büntetésvégrehajtás munkáltatási gyakorlata nem ad okot büszkélkedésre. A szovjet mintájú szabadságvesztés-büntetés ugyan már 1917-ben meghirdette a burzsoá börtönfétisizmus megszüntetését, de a gyakorlatban javító-nevelő munkatelepekkel, illetve lágerekkel hálózta be a birodalom keleti részét – már a húszas évek közepére. Hamar elszakadt egymástól – nemcsak a távolság okán – az elmélet és gyakorlat. Marx még ezt írta „... a rabok megjavításának egyetlen eszköze a termelőmunka”. Visinszkij olvasatában ez így hangzott „... nem olyan munka, amely kiszikkasztja az ember eszét és szívét”, hanem – írja 34-ben – „olyan varázslatos, mely a hitvány látszatlétből és jelentéktelenségből hőökké formálja az embert.” S közben százezreket hajtottak ingyenes rabmunkára, százezrek szenvedtek vasút, gyár, illetve csatorna-építkezéseken, bányákban vagy fakitermelésen léthatár alatti ellátás mellett.⁷ Persze az is történelmi tény, hogy dúlt a polgárháború, és a fronton küzdők ellátása alig volt jobb. Az intervenció legyűrése után pedig az önkéntes szabad emberekből toborzott rohambrigádok tízezrei hasonló körülmények között vettek részt az építőmunkában.

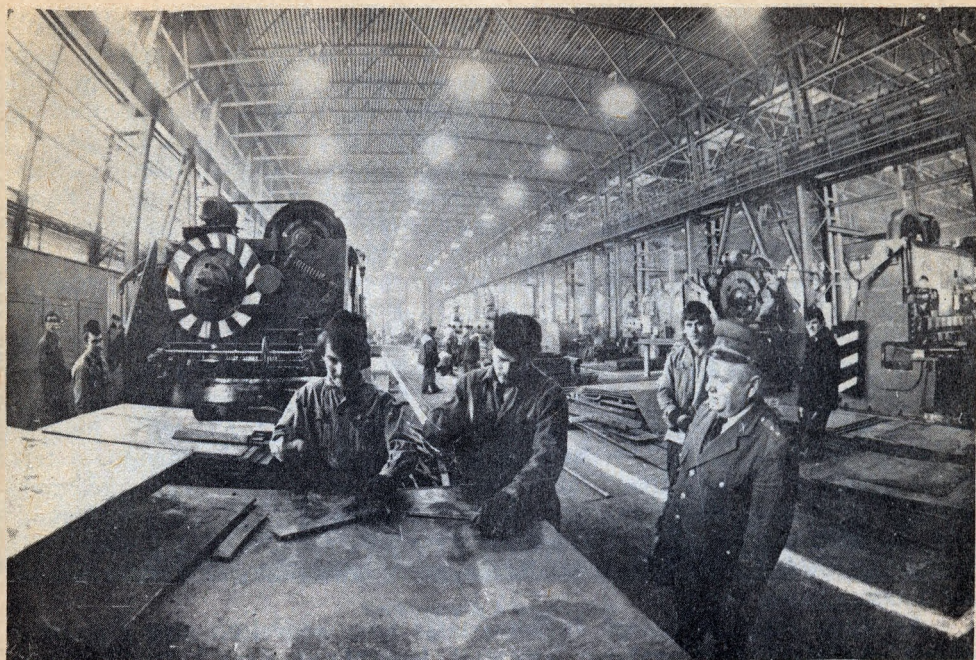
Nyílt proletárdiktatúra tombolt. Büntetőjogi úton is folyt a kisajátítók kisajátítása, s e logikából eredően a volt uralkodó osztály tagjainak kétkézi munkára fogása. A gazdasági érdek is ilyen irányba hatolt. Az új típusú társadalmi berendezkedés anyagi-műszaki bázisának megteremtése soha nem látott tömegek irányított tevékenységét igényelte. A sztálini korban az egyre nagyobb lyukú politikai szűrő – osztályellenséggé vagy osztályidegenné minősítve – milliókat sodort – bírói ítélettel vagy anélkül – a lágerek kerítése mögé. Oda, ahol e bélyeg meghatározta a bánásmódot és a munkavégzés mikéntjét is. Pusztító körülmények – elhelyezés, ellátás stb. – és kíméletlen munkairam dukált „a nép ellenségeinek”.⁸ Kegyetlensége miatt sokkal inkább egy elnyújtott halálbüntetésnek felelt meg, mintsem a szó igazi értelmében vett szabadságvesztés-büntetésnek. Ugyanakkor teljes a paradoxon, hiszen kint sincs szabadság...

A Hruscsovval beköszöntő „szocialista törvényesség” megszelídítette a rendszert, bezárta a lágereket, s valódi szabadságvesztéssé alakította a javító-nevelő munkatelepeket, egyszóval humanizálta a végrehajtást. De a munkáltatás gazdaságossági mutatóinak büvkörén nem tudott túllépni. Az azóta eltelt több mint negyedszázad alatt bizonyára, ha nem is töretlenül, de tovább folytatódott a büntetésvégrehajtás emberarcúsítása, s benne a munkáltatás korszerűsítése. A büntetési cél legutóbbi meghatározása, a társadalomba való visszavezetés, már európai léptékű. Sajnálatos módon a különböző fokozatok az ott végzett fizikai munka nehézsége alapján térnek el egymástól. A „szigorúbb rezsim-keményebb munka” elvén túl a kételyeket a reszocializáció hatásosságában az is növeli, hogy a kedvezmények alapvetően a munkateljesítményektől függenek mindmáig.

Ha megnézzük a honi büntetésvégrehajtási munkáltatás elmúlt negyven évének fordulópontjait, azt látjuk, mindaz megismétlődött kicsiben, ami a Szovjetunióban történt. A „gyűlöld, ne csak őrizd!” ötvenes évekbeli jelszava a hadikommunizmus kaptafájára húzott szovjet mintát másolta le, vagyis az

⁷ Jobb híján lásd Szolzsenyicin: A Gulag szigetcsoport c. könyvét. Új Idő Kft. Bp., 1989.

⁸ Az osztályharc élesedik – sztálini tétel nyomán a harmincas évektől az OGPU kése már a Párt testébe vágott.

Acélszerkezeti üzem Sándorházán

osztályellenség izolálását, és kemény, jóvátétel jellegű megdolgoztatását tűzte ki célul.⁹ Az 55-ös, majd az 59-es bv-szabályzatok a fióksztáláni rendszer csődjé után hirtelen igen nagyigényű, a reszocializáció szempontjából rendkívül tetszetős bv-feladatokat kezdtek emlegetni. El kell érni – írták –, hogy az elítélt megbánja bűncselekményét, hogy fegyelmezett és rendszerető legyen, hogy megszeresse a munkát, hogy megtartsa a törvény és a szocialista együttélés szabályait, védje-óvja a társadalmi tulajdont, tisztelje rendszerünket.¹⁰

A szakirodalom zsong a pedagógiai optimizmussal telített, makerenkói módon átnevelt, új típusú szocialista embert hirdető tanulmányoktól.¹¹ Ugyanakkor a büntetésvégrehajtás gyakorlata egészen más szellemű. A központi tervlembontás merevségeihez illeszkedő bv-munkáltatás igazi mércéje nem a lélek megfoghatatlan átalakítása, hanem a kívánság szerint felfelé mozgó gazdasági mutató. Ennek rendelték alá a büntetésvégrehajtás egészének működését, s talán az sem véletlen, hogy a börtön kategóriája mellett – hosszú időn át – a másik rezsimit bv-munkahelynek nevezték.

A 66-os bv-kódexet felváltó, hatályos 79-es tvr. bár neveléssé szelídítette az átnevelés követelményét¹², de az évtizedek alatt meggyökeresedett mun-

⁹ Hazánkban a népbíróság vezette be a kényszer munkát. Mondván: akik okozói voltak Magyarország lerombolásának, azok vegyenek részt a felépítésében is. Hasonló ideológia társult az internálásokhoz.

¹⁰ Vesd össze a 8/1959. BM számú utasítással!

¹¹ Pál László: Nevelés és büntetésvégrehajtás. Szabó András: A nevelő-, átnevelő intézkedések és a büntetőjogi szankció.

¹² Lásd erről bővebben: A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepcióját (szerk.: Kabódi Csaba)! MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Bp., 1984.

káltatás-, illetve hasznosságcentrikusság maradványait képtelen volt felszámolni. Az intézetben belüli elhelyezés (zárka- és brigádközösségbe kerülés), a jó magaviseletet meghatározó ismérvek (melynek alapján a fogvatartott feltételes szabadságra bocsátható), a fegyelmi fenytetéshez vezető út – ma is zömmel az elítelt munkavégzési szándékától, készségétől, illetve ennek hiányától függ.

A szocialista büntetőjoghoz eleddig hozzátapadó reszocializációs célkitűzés gyakorlati ellehetetlenülésének tényével nyíltan szembenéz a 86-os bv-munkáltatási koncepció. Megfogalmazza a továbblépés igényét, és kimondva kimondatlanul számol a követelmények és a valóság hosszabb távra szóló különválásával. A bv-munkáltatás jó néhány ellentmondása ugyanis állandósulni látszik. Így a munkára kötelezett fogvatartottat – tekintet nélkül annak szakképzettségére, munkaképzettségére – a büntetésvégrehajtás foglalkoztatni köteles, a termelést ehhez az elváráshoz kell igazítani; a fogvatartottak létszáma, összetétele – különösen a rövid büntetési időtartam miatt – állandóan változik, s ez szintén csökkenti a munkáltatás eredményességét. Nehezíti a helyzetet, hogy az elítelt szakképzettsége gyakran nem hozható összhangba a termelés igényeivel. Végezetül, fontos visszavezető tényező a kényszerrelemek kikerülhetetlensége. A fogvatartott nem választhatja meg a munkahelyét, ezért az esetek túlnyomó többségében nem tud azonosulni a munkájával. Ritkán lép fel önállóan, ritkán kezdeményez, a munkaköri előírásokat kényszer hatására hajtja végre.¹³

Az ilyen kényszer jellegű foglalkoztatás nem kedvelteti meg a munkavégzést. Az elsajátított szakmai ismeretek legtöbbször nem használhatók a szabad életben. S a kör így bezárul. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásán belül minden olyan munkáltatás, mely elsődlegesen gazdasági haszonra törekszik „öngólt lö”, mert mindenképpen sikertelen: vagy a reszocializáció szempontjából, vagy már gazdaságilag is. Az lenne megoldás, ha a büntetés letöltése után az elítelt konvertálható szaktudással bírna. Ám ez nem hagyományos munkáltatást, inkább szakmai képzést feltételez, igényel. Tehát se Keleten, se Nyugaton nincs újdonás. Még mindig a büntetésvégrehajtás alatti munkavégzés az egyike a legelidegenedettebb munkaformának.

A javító-nevelő munka

1919-ben a szovjet–oroszbüntetetőjogban jelent meg először a „szabadságvesztés nélküli” javító-nevelő munkabüntetés. Lenin felfogásában a polgári büntetési rendszer börtöncentrikusságának tagadásaként jött létre¹⁴, de megcsillant benne a proletár-hatalomátvétel naiv optimizmusa is. Hisz a marxizmus tanítása alapján hittek abban, hogy a kizsákmányolás felszámolása együtt jár a bűnözés megszűnésével, de legalábbis jelentős mértékű csökkentésével. A várt, minden eddigi társadalmi formációtól eltérő, fényes és dicső fordulat helyett a kívülről támadó, belsőleg bomlasztó ellenség közvetlen fenyegetésének árnyéka vetődött az orosz földre. A fehérek elleni vörös terror diktatórikus végetelensége s kegyetlensége mellett keresték a még létező, eredendően optimista hit jegyében a megtévedt munkásra kiszabható büntetési minimumot. Így született meg a javító-nevelő munkabüntetés...

¹³ Részletesen megtalálható „A büntetésvégrehajtási munkáltatás fejlesztési koncepciójában és a „koncepció megvalósítására vonatkozó intézkedési terv”-ben. IM Módszertani füzetek 1987/1..

¹⁴ Sargorodszkij, M. O.: A büntetőjogi büntetés II. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1960.

Szőlőmetszés Államposztán

Könnyű persze utólag, hetven év távlatából átlátni a megoldás ellentmondásosságát. A kapitalizmus rendszerét megtagadva, a polgárság által felmagasztalt szabadságjogok elvonásából felépülő büntetési rendszert elutasítva a pönológia kényszerpályán mozgott. Elméletileg nehéz megindokolni, hogy az új rend vezérelve a munka „mint becsület és dicsőség dolga” miként válhat az uralomra jutott osztályt fenyegető büntetési nemmé, de (jog)politikailag nem volt más választás. Tudjuk, hogy e forrongó kort nem a kiérlelt tudományos tételekből fakadó programok, hanem a politika elvi aggályokat félresöpörő, napról napra változó „kézivezérlése” határozta meg.

A pragmatikus lenini elképzelés szerint a javító-nevelő munkát azokkal a dolgozókkal szemben kell alkalmazni, akik rendszeres munkavégzők és bűncselekményük nem igazán súlyos.¹⁵ A proletárbíróság azzal, hogy az elítélt munkajogait korlátozza, külön megszervezett munkára küldi, személyét a munkahelyi kollektíva felügyelete alá helyezi, béréből pedig egy részt elvon – eléri, hogy visszatartja ezeket a proletárokat a bűnelkövetéstől.¹⁶ Politikai nyomásra a párt VIII. kongresszusán elfogadott program azt ajánlotta, hogy helyettesítsék szabadlábbon végzendő kötelező munkával a szabadságvesztést, ezért azután gyakrabban kezdték alkalmazni.¹⁷ A táblázat értelmezéséhez meg kell jegyeznünk: a statisztika titkosságán túl az is torzítja a „valóságot”, hogy a „hivatalos” uralkodó osztály elleni „szolid” büntetőjogi fellépést mutatja csak, másokkal – akár ugyanezen réteg osztályellenségévé minősített tagjaival – szemben, egészen más csatornákon folyt a leszámolás. Nem véletlen, hogy 1934-től, a sztálini nagy megtorlás kezdetétől elapad az adatforrás.

¹⁵ Leninszkij szbornyik. XIII. kötet. 85. oldal.

¹⁶ Lásd Sargorodszkij, M. O. idézett művének 125. oldalát!

¹⁷ Egy darabig külön működtek a proletáröntudaton alapuló és a hagyományos bíróságok. Az adatok egyébként Sargorodszkij idézett művéből (126–130. old.) valók.

A második világháborúból győztesként kikerülő szovjet rendszer exportálta a javító-nevelő munkabüntetést. Tulajdonképpen jellemző az is, hogy melyik népi demokráciában nem tudott gyökeret verni ez a büntetési nem. Jugoszlávia és NDK szankció-rendszerében nem ismeretes a javító-nevelő munka mint büntetés.¹⁸ Viszont önálló büntetés a bolgár Btk-ban meg a csehszlovákoknál. Az első esetben „szabadságvesztés nélküli javító-munkának”, a másodikban pedig „javító intézkedésnek” nevezik. A lengyel javító-nevelő munkának az a sajátossága, hogy a bíróság a nem társadalmi szektorban dolgozó elitét bérlevonás helyett meghatározott közmunka ingyenes elvégzésére kötelezi. A román Btk. definíciója „fogház-javító munkára kötelezéssel” tartalmilag az előbbihez hasonlít.

Dátum	A forradalmi népbíróság által hozott döntések törvényszék száma %-ban	
1919	8,0	8,0
1920	23,0	7,5
1921	28,0	6,0
1922		19,6
1923		24,2
1924		13,6
1925		16,2
1926		14,0
1927		18,0
1928		22,0
1929		50,8
1930		56,9
1931		57,5
1932		54,2
1933		49,7
1934		56,9

Magyarországon az új, szocialista jellegű Btá 1950: II. tv. legnagyobb jelentőségű újításaként tartották számon a javító-nevelő munka bevezetését¹⁹. Intézkedésnek nyilvánították, mert célja kizárólag javítás és nevelés. E megfogalmazásból származott aztán minden későbbi bonyodalom. Bár a törvényi indoklás is utalt a javító-nevelő munkára kötelezettet sújtó korlátozásokra, pl. a bérlevonással járó hátrányra, mégis azt hangoztatta, hogy ez nem büntetés. Holott már a javító-nevelő munka alkalmazási feltételei is ellentmondtak e tételnek. E jogintézmény – öt évi börtönnél nem súlyosabb büntetéssel fenyegetett bűncselekmény miatt, az elkövető társadalmi helyzetének, a büntetett okainak és általában az eset körülményeinek figyelembevételével – akkor szabható ki, ha a büntetés célja szabadságelvonás nélkül is elérhető.²⁰

A javító-nevelő munkát hamarosan a szakirodalom és – előbb de facto, aztán de jure – az ítélkezési gyakorlat is büntetéssé nyilvánította.²¹ E jogvitan kívül azonban más okok is nehezítették a javító-nevelő munka nagyobb mértékű alkalmazását. Részint a javító-nevelő munka végrehajtására kibocsátott 1/1954. IM. sz. utasítás, részint a Legfelsőbb Bíróság elvi irányító tevékenysége (VII. sz. BEO) alapján csak azokkal szemben lehetett alkalmazni, akik állami vállalatnál, intézménynél, illetve állami gazdaságnál voltak munkaviszonyban.

A 61-es Btk-ban főbüntetéssé lépett elő a javító-nevelő munka, a különös részben 27 helyen fordult elő alternatív büntetesként. Noha a büntetés a kó-

¹⁸ Lásd az Európai szocialista országok büntető törvénykönyveit (szerk.: Horváth Anna)! MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Bp., 1973.

¹⁹ Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1984. 46. és köv. old.

²⁰ Gondoljuk végig, ha a javító-nevelő munka alkalmazásával el kell érni a büntetés célját, akkor nehezen állja meg a helyét az indoklás említett tétele, mely kizárólag a javítás-nevelést forszírozza.

²¹ A javító-nevelő munka büntetés jellegét a törvényhozás az 1959. évi 39. számú tvr-ben ismerte el. A Bta rehabilitációs szabályait módosító tvr. a javító-nevelő munkához fűződő „büntetett előélet” hátrányos következményei alóli mentesítésről külön rendelkezett. A bírói gyakorlatban 1954-ben érte el a javító-nevelő munka a legmagasabb arányt, a 11,4%-ot.

dex szándéka szerint elvileg mindenkivel szemben alkalmazható²², az ítélkezési gyakorlat továbbra is élt mindazokkal a korlátozásokkal, amelyek korábban is gátolták a jogintézmény szélesebb körű elterjedését. Így nem foganatosították magánmunkáltató alkalmazottjával, nem megfelelő egészségi állapotú egyénnel, számos foglalkozás gyakorlójával, vezető állásúakkal, nyugdíjkorhatárt elértekkel, s többnyire munkaviszonyban nem állókkal szemben.²³

A szakirodalomban időről időre visszatérő aggályokra, melyek az intézmény felszámolásának igenléséig is eljutottak néha, a 71-es büntetőjogi novella a Btk módosításával adta meg a választ: vagyis a javító-nevelő munka új formáját, a munkatelepen való végrehajtás lehetőségét ajánlotta. A novellának ez a rendelkezése soha nem lépett hatályba, nem készült el ugyanis az igazságügyi miniszter érvénybe léptető rendelete. Viszont a gondolat az új, 78-as Btk előkészítése során ismét felmerült, amikor a kodifikációs előmunkálatok a hagyományos javító-nevelő munka pontos klinikai kórképét felrajzolták²⁴.

Legtöbben a megszüntetve megőrzést látták helyes megoldásnak. A hagyományos javító-nevelő munka elemeit be kívánták építeni a próbára bocsátásba és a felfüggesztett szabadságvesztésbe, a munkatelepi javító-nevelő munkát pedig szabadságkorlátozással, félszabad intézményként, önálló büntetési nemmé akarták alakítani. A szakmai tömegnyomásnak engedve a kodifikációs főbizottság kimondta: „a javító-nevelő munkát mint önálló büntetési nemet meg kell szüntetni!”

A kodifikáció legnagyobb meglepetése az volt, hogy az új, 1978. évi IV. törvény lényegében átvette a 61-es Btk szabályait. Bár a javító-nevelő munka alkalmazási körét 27-ről 83 különös részi esetre terjesztette ki, nem változtatta meg sem a végrehajtásnál szóba jövő munkalehetőségeket, sem a büntetéssel együttjáró hátrányokat. Ezért aztán a bíróságok nem tudtak mit kezdeni a megőrzött, hagyományos javító-nevelő munkabüntetéssel, s így állandósult a korábbi években kijegecesedett 3–4%-os gyakoriság.

Tehát negyedszázados léte ellenére nem tudta helyettesíteni e jogintézmény a szabadságvesztés-büntetést, megmaradt részletfizetéses pénzbüntetésnek. Úgy tűnik, igaza volt annak, aki a 78-as kodifikáció során azt mondta, ha nem változtatnak szabályain, a javító-nevelő munka nem a „megszüntetve megtartás”, hanem a „megtartva megszüntetés” irányába fog haladni.

A javító-nevelő munka telepszerű végrehajtási módját, bár nem intézményesítette a 78-as Btk, a jogalkotó hatalom nem felejtette el. A szakma meglepetésére, minden különösebb előkészítés nélkül, 1984-ben bevezette a szigorított javító-nevelő munkát.²⁵ Ez azt jelentette, hogy az elítélt kijelölt munkahelyen köteles dolgozni, meghatározott helységben köteles tartózkodni, és a bv. által fenntartott szálláson köteles lakni. Ez semmiképpen sem szabadságvesz-

²² Az 1962. évi 10. számú tvr. engedve a szakirodalom követeléseinek, lehetővé tette a büntetés végrehajtását az állami szerveken kívül a szövetkezeteknél is, az eddigi munkahelyen kívül a kijelölt munkahelyen is.

²³ A javító-nevelő munkának, az éles viták ellenére jót tett az új szabályozás, mert alkalmazásának többéves 15% körüli részaránya még 1971-ben sem csökkent 13,5% alá.

²⁴ A gyakorlat főbb hibái: a kollektíva közömbössége, a vezetők ellenőrző magatartása, a közösség tájékoztatásának, az elítélt érdekeltségének, a munkahelyen kívüli elvárásoknak a hiánya. Lásd bővebben Ficsor Mihály: Büntetési rendszerünk továbbfejlesztése és a javító-nevelő munka c. cikkét a Magyar Jog 1975/1-es számában!

²⁵ Vessd össze az 1984. évi 19. és 21. számú tvr-t, a 3/1985. IM sz. rendeletet és a 118/1985. IM sz. utasítást!

tést helyettesítő szankció, inkább vegyes jellegű, ún. félszabad intézmény, mely őseinek legrosszabb „génjeit” hozta magával: a munkátlanok munkával való nevelésének kissé abszurd gondolatát, meg a szabadságelvonással járó összes gondot²⁶.

Az elítélt nem értette ezt az új szankciót, a büntetésvégrehajtás nem tudott vele mit kezdeni,²⁷ hisz szervezetileg és főként szellemében arra rendeltett, hogy fegyverrel őrizze, hogy bezárja az elítéltet. Így ezzel a félszabad végrehajtási móddal szemben értetlenül állt. Tulajdonképpen a bírói kar sem tette magáévá a jogalkotói szándékot, mert az elítélteknek csak 0,5–1,5%-át sújtotta a szankciónemmel. Az egykor markánsnak minősített véleményt ma már sokan magukénak érzik: a szigorított javító-nevelő munka a válságba jutott politikai rendszer türelmetlenségének megnyilvánulása a munkakerülők iránt.

Három évvel később – újfent a szakmai körök megkérdése nélkül – jelent meg a honi büntetési rendszerben a javító-nevelő munka legfrissebb formája: a közérdekű munka²⁸. Bizonytalán nyugati ihletre született, mégis nagyon keleti lett. A hagyományos javító-nevelő munka albéreteként, jobbára speciális végrehajtási módként funkcionáló közérdekű munka valódi szabadságkorlátozással járt, s távolról sem volt önkéntes, mint nyugati változata. „A közérdekű munkát hetenként egy napon, a heti pihenőnapon vagy szabadnapon, díjazás nélkül végzi az elítélt.” Kétségtelen, hogy ezen öszvér megoldás miatt a bíróságok a jogintézmény bevezetésének első évében alig két tucat elkövetővel szemben tudták csak alkalmazni a közérdekű munkára kötelezést²⁹.

A javító-nevelő munka jelene messze nem problémamentes. Jelenénél csak a jövője sötétebb. A magyar kormányzat által 1976-ban elfogadott és kihirdetett nemzetközi kötelezettségvállalás szerint a kényszermunka, nevezik bár javító-nevelőnek, tilos.³⁰ A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya szempontjából a kényszermunka fogalma kiterjed minden olyan tevékenységre vagy szolgáltatásra, amelyet büntetés terhe alatt követelnek, és amelyre az érintett személy nem szabad akaratából vállalkozik. Az Európa-ház kapuján kopogtatva tudomásul kell venni annak szabályait. Ezeknek pedig a szigorított javító-nevelő munka, akárcsak a hagyományos javító-nevelő munka sem felel meg. Az európai standarddal csupán az olyan közérdekű munkára kötelezés egyeztethető össze, amelyet az elítélt beleegyezésével szab ki a bíróság.

A közérdekű munkára kötelezés

A szabadságvesztéssel járó büntetések alternatívájaként számbajövő jogintézmények közül a legreménykeltőbb megoldásnak az ún. közérdekű vagy köz-

²⁶ Eredetileg csak a közveszélyes munkakerülőket fenyegette. 1987-től alkalmazni lehetett a lopás, csalás, orgazdaság, üzletszerű kéjelgés, kitartottság, tiltott szerencsejáték, tartás elmulasztása és üzérkedés bizonyos eseteiben. 1989-től pedig megszűnt épp a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára tekintettel a közveszélyes munkakerülés pönalizálása.

²⁷ Voltak mindenféle kísérletek, de a bv-apparátus számára elfogadhatatlan maradt ez a „jaza” rendszer, ezért feltétlenül be akarták építeni a bv-rezsimek közé.

²⁸ Lásd bővebben a 9/1989 IM számú rendeletet!

²⁹ 1988-ban a fővárosban és tíz megyében alkalmazták. 37 esetből ötöt változtattak át szabadságvesztésre, egy félbeszakítás és két ún. függő ügy volt. Zömmel lopás, de – szemben a nyugat-európai gyakorlattal hazánkban – ittas járművezetés miatt is kiszabták. A közmunka honunkban úttisztítást, parkrendezést, konyhai és egyéb segédmunkát jelent.

³⁰ Vö. a 1976. évi 8. sz. tvr-rel!

hasznú munkára kötelezés tűnik.³¹ Ezt az új, pontosabban újszerűen szabályozott szankciónemet, legelőször 1975-ben vezették be Angliában, ma már viszont közel egy tucat nyugat-európai országban ismerik. Sőt, mi több, napjainkra kiderült, hogy többféle pönológiai funkcióra is alkalmas: így lehet az elítélés elkerülésének eszköze, lehet a szabadságvesztés alternatívájaként önálló főbüntetés, végül pénzbüntetést helyettesítő megoldás.

Az NSZK-ban és Hollandiában már az ügyész jogosult arra, hogy – bírói hozzájárulás mellett – a vétség miatti vádat visszavonja, s egyben kötelezze a vádlottat közérdekű munka végzésére. Hollandiában és 1986 óta Luxemburgban a bíróság próbaidőre elhalaszthatja vagy felfüggesztheti a legfeljebb két évig terjedő szabadságvesztés-büntetés kimondását, s helyette elrendelheti a közérdekű munkára kötelezést. Az NSZK-ban e jogintézményt a próbára bocsátással kapcsolták össze.

A közérdekű munka bíróság által kimondható főbüntetés, mégpedig olyan bűncselekmény miatt, amelyet a törvény egyébként börtönbüntetéssel fenyeget. E formájában tehát egyértelműen a szabadságvesztés alternatívája, mondhatni úgy is: riválisa. Angliában 40–240 óra ingyenes közmunkát jelent. 1983 óta 16 év feletti fiatalkorúakkal szemben is alkalmazzák, de őket maximum 120 órára ítélik, melyet 12 hónap alatt kell teljesíteniük. Franciaországban teljesen az angliával megegyező módon alkalmazzák e jogintézményt, 18 hónap alatt 40–24 órát, 12 hónap alatt pedig 20–120 órát kell a megbüntetettnek ledolgoznia. Portugáliában a három hónapnál nem súlyosabb szabadságvesztés-büntetés helyett mondható ki, 9-től 180 óráig.

A portugál törvényhozó meglehetősen szűkmarkú volt, amikor három hónapban maximálta a helyettesíthető szabadságvesztés időtartamát. Az angliai és a francia törvények egyáltalán nem rendelkeznek a „plafonról”. Bár Angliában az első perctől kezdve nyilvánvaló volt, ha a törvény meghatározott büntetést ír elő, pl. minősített emberölésnél életfogytig tartó szabadságvesztést, akkor nem lehet a közérdekű munkára kötelezést alkalmazni. A bírói gyakorlat később kimunkálta az elveket, hogy mely bűncselekmény miatt, mely bűnelkövetővel szemben nem célszerű fogyanatosítani e büntetési nemet.³²

A franciáknál minden olyan vétség miatt alkalmazható, melyet két hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyeget a törvény, sőt olyan büntett miatt is, amelynél az enyhítő körülmények ún. korrekciós büntetés kiszabását teszik lehetővé. Az NSZK-ban legfeljebb a két évig terjedő szabadságvesztés-büntetés helyett jöhet szóba a közérdekű munkavégzés, vagyis változatos a kép. Abban viszont megegyezik, hogy általában vagyon elleni, illetve közlekedési bűncselekmény miatt mondják ki a közmunkára kötelezést. Például, egy 1983-as angliai statisztika is ezt igazolja. 11 313 lopás, 5273 betöréses lopás esetében, 1883 kényszerítésnél, 1421 csalásnál, 2336 közlekedési vétség miatt alkalmazták e szankciónemet.

Pénzbüntetést helyettesítő funkcióban Luxemburg, Olaszország és az NSZK használja a közérdekű munkára kötelezést. E sorban az olasz és a német megoldás érdemel figyelmet. Olaszországban az 1981. évi törvény óta, ha a

³¹ A nyugat-európai megoldások ismertetésénél az alábbi műre, dolgozatra támaszkodtam. Nagy Ferenc–Cserhádi Ágota: Áttekintés a közhasznú munkavégzésről mint új, alternatív büntetőjogi szankcióformáról. Jogtudományi Közlöny, 1986/9., Pradel. J.: Le travail d'interet général en Europa occidentale apercus comparatifs. Revue Pénitentiaire et de Droit Pénal 1986/3.

³² Például szexuális, erőszakos vagy narkomán elkövetőkkel szemben. Nem alkalmazták ittas járművezetők és szellemileg zavart személyek esetében sem.

pénzbüntetés behajthatatlan, akkor engedélyezni lehet az ún. ellenőrzött szabadságot, vagy az elítélt kérésére az ún. helyettesítő munkát. Ez a hét egy munkanapján ingyenes tevékenységet jelent a közösség számára. Persze ez csak akkor alkalmazható, ha a pénzbüntetés nem haladja meg az egymillió lírát. Az átváltási kulcs szerint 50 ezer líra felel meg egy napi munkának, tehát maximum 20 napi közérdekű munkára ítéltető valaki.

Az NSZK rendszere kissé más: az egy napi (tétéle) pénzbüntetés 6–8 óra munkával egyenértékű, s mivel a pénzbüntetés maximuma 360 nap a közérdekű munka időtartalma legfeljebb 2160–2880 óra lehet. E látszólag riasztó számok ellenére, például 1985-ben közel 7000-en választották a közérdekű munkavégzést a pénzbüntetés kifizetése helyett.

A közérdekű munka lényegét tekintve: közösség javára végzendő ingyenes tevékenység. Így lehet pl. Angliában a testi fogyatékosok intézeteiben vagy az aggok otthonában végzett karbantartó, fenntartó, illetve javító munka. De lehet a támogatásra szoruló idősek emberek házkörűli munkájához nyújtott segítség – kertművelés, festés, takarítás stb. – is. A többi ország is hasonló megoldásokat alkalmaz. Az elítéltekkel seholsem haszonérdekeltsgű, hanem szolgáltató munkát végeztenek. Rendbehozzák a játszótereket, tisztán tartják a közterületeket, középületeket, néhol felhasználják őket régészeti-ásatási munkáknál, van ahol játékot csinálnak, erdőt gondoznak. Egyetemesen alkalmazott forma a hátrányos helyzetűek (idősek, szegények, elesettek) életterének (otthonának, kórházának, sportintézményeinek) fenntartásában való közreműködés.

A közérdekű munkára kötelezés mint sajátos büntetési nem újszerűsége abban áll, hogy alkalmazhatósága az eljárás alá vont személy beleegyezéséhez kötődik, és a végrehajtás irányításában döntő szerepet játszik a pártfogó. E szankciónem csak a kontinentális jogrendszerben újdonság, hiszen az angolszász büntetőeljárás – magánjogi gyökerei folytán – mindig is elfogadta a vádlott rendelkezési jogát, sőt az utóbbi időben ez – bizonyos alkuelemek³³ segítségével – meg is erősödött.

A pártfogó működése nem kapcsolódik kizárólag a végrehajtáshoz. Szerepe van a büntetés kiszabásában is, hisz támogatja a bírót, amikor az adatokat gyűjt a vádlott életkörülményeinek megismeréséhez. A vádlott hozzájárulása a büntetés kiszabásához mint feltétel növeli a végrehajtás hatékonyságát. Természetesen nem emiatt lett általános elfogadott Európában e szankciónem. A dolog mögött az áll, hogy csak így lehetett összeegyeztetni az ENSZ Egyezségokmány, illetve az európai Emberi Jogi Konvenció kényszermunka-tilalmát és a munkával büntetés tényét.

Összegezeként megállapíthatjuk, hogy a büntetésnek több olyan eleme lehet fel a közérdekű munkára kötelezésnél, amely miatt valós alternatívája lehet a szabadságelvonással járó szankcióknak. A legtöbb helyütt bíró dönt a munkavégzés időtartamáról, de a munka jellegét a pártfogó határozza meg. Ez utóbbi természetesen igyekszik olyan feladatot kiszabni az elítéltre, hogy

³³ Az angolszász eljárásban, ha a vádlott beismeri bűnösségét a bíróság előtt, akkor elkerüli a főtárgyalást. A bíróság ilyenkor csak a büntetés kiszabásáról dönt. E gondolatmenethez kapcsolódik a vádalku, amikor is az ügyész meg a védő megegyeznek a vád tartalmát illetően. Az ügyész abból indul ki, hogy mit tud perrendszerűen bizonyítani, s ennek függvényében kicsit enged. A védő beismerésre buzdítja az elítéltet a kompromisszum érdekében. Hogy a kecske is jóllakjon és a káposzta is megmaradjon. A törvényesség kontinentális felfogása fényében szokatlan ez a megoldás, de az USA-ban is – ahol a legelterjedtebb – sokan vitatják. Lásd bővebben Bárd Károly: A büntetőhatalom megosztásának buktatói c. könyvét, mely 1987-ben jelent meg a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál.

annak se iskolai végzettségével, se munkakörével az ne álljon ellentmondásban. Sőt, egyes országokban az elítélt vallási meggyőződését is figyelembe veszik.

E büntetési nem a munkára kötelezés mellett, a pártfogó segítő felügyelete révén, alternatív lehetőséget nyújt az életmódváltásra, ugyanakkor komoly társadalmi hasznot hajt már azzal is, hogy jóval olcsóbb, mint a rendkívül költséges szabadságvesztés-büntetés. Az ingyenmunka közhasznú munka abban az értelemben is, hogy nem jelent konkurenciát a büntetlenek számára, mert olyan társadalmilag szükséges feladatok ellátását jelenti, amelyre nincs kereslet a szabad munkaerőpiacon.

Mindazonáltal a közérdekű munka mint büntetés nem csodaszer. Kitűnik ez a statisztikákból is. Franciaországban az elítéltek 2–3%-ával, Angliában 5–7%-ával (a fiataloké 11%-ával!) szemben alkalmazzák a bíróságok. Alternatívája ugyan a szabadságvesztésnek, de végrehajtandó szabadságvesztéssé változik, ha az elítélt megszegi kötelezettségét. Egy sor bűnelkövetővel szemben viszont ab ovo nem alkalmazható e szankciónem. Így például szóba sem jöhet megrögzött alkoholisták, narkomániások, mentális betegek és otthontalanok esetében.

A munkanélküliség is e jogintézmény ellen hat, hiszen nem igazi büntetés olyan valakit megfosztani a szabad idejétől, akinek abból bőségesen kijut. Logikailag az ellenkező álláspont is megindokolható. Angliában a pártfogók igyekeznek állandó munkát keresni a munkanélküli elítélt számára, s így nemegyszer előfordul, hogy a közérdekű munkára kötelezett büntetésének letöltése után szabad munkavállalóként is ottmarad.³⁴ Mindent összevetve osztom az európai szakirodalom óvatos reménykedését a közérdekű munka jövőjét illetően. Úgy vélem, azok számára, akik még nem léptek a bűnözőkarrier útjára jó, a szabadságvesztést szerencsésen helyettesítő, alternatív büntetési eszköz az ingyen végzendő közhasznú munka.

Dr. Kabódi Csaba—dr. Mezey Barna

Ajánlott irodalom

Az emberi jogok dokumentuma. (Összeállította: Kovács I.—Szabó I.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1980.

Földvári József: A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1970.

Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai Kiadó. Bp., 1987.

Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1984.

Hevényi Attila: Reflexió Szabó András: A büntetőjog reformja — a reform büntetőjoga c. cikkére. Magyar Jog, 1989/5.

Lukács Tibor: Az elítéltek munkavégzésének jogi természete. Jogtudományi Közlöny, 1984/2.

Nagy Ferenc: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának egyes újonnan vitatott kérdései. Jogtudományi Közlöny, 1982/2.

Pál László: Nevelés a büntetésvégrehajtásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1976.

Sargorodszkij, M. D.: A büntetőjogi büntetés. II. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1960.

Szabó András: A büntetőjog reformja — a reform büntetőjoga. Jogtudományi Közlöny, 1988/3.

Vermes Miklós: Büntetési rendszerünk új vonásai. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok. XVIII. kötet. Bp., 1981.

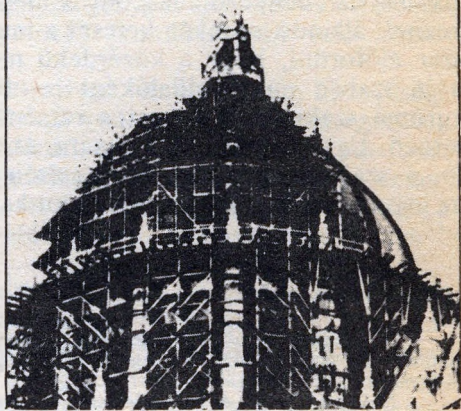
³⁴ Ez némiképp ellentmond annak a koncepciónak, hogy az elítélt ne vegye el a szabad munkavállaló elöl a munkát, hisz valószínűleg nem korlátlan a nem profit érdekeltségű munkalehetőségek száma.

Lukács György: A demokratizálódás jelene és jövője

Lukács György 1968-ban könyvet írt a szocialista demokrácia esélyeiről. Egy interjúban úgy nyilatkozott, hogy elképzeléseinek beigazolódása vagy megcáfolódása mintegy húsz évvel a könyv megjelenése után lesz megállapítható. Megítélése szerint ugyanis a műben felvázolt alternatívák társadalmi tudatosítása döntően hozzájárulhat a helyes alternatíva választásához és megvalósulásához. *A demokratizálódás jelene és jövője* húszesztendőes késséssel, 1988-ban került kiadásra...

A könyv megírásának a gazdasági reform körüli viták adtak közvetlen aktualitást. Lukács szerint egy valóban eredményes gazdasági-gazdálkodásbeli reformnak elengedhetetlen előfeltétele a következetes szocialista demokratizálás: a sztálini típusú hatalomgyakorlás felváltása széles körű tömegdemokráciával, tanácsmozgalommal, a termelők önkormányzatával. Alapfeltevésként fogja fel az egyik Lukács-interjú címe: *Először demokrácia, azután gazdasági reform*. A szerző a társadalom egész életfolyamatát átfogó, alapszerkezetét megváltoztató, általa radikális reformnak nevezett átalakulás híve. Nézeteit az ökonomista és a bürokratikus reformelképzelésekkel vitatkozva fejti ki. Az előbbiek – hangsúlyozza – naiv illúziókat táplálnak a nyugati gazdaságszervezési módszerek, valamint az általános piaci konkurencia hazai alkalmazhatóságával kapcsolatban. A központi tervezőapparátus pedig – kiváltságainak megőrzése érdekében – csak formális modernizálások végrehajtására törekszik, amelyek nem érintik a régi struktúra lényegét.

Lukács György A demokratizálódás jelene és jövője

Lukács értelmezése szerint a sztálinizmus időszaka nem zárult le Sztálin halálával – továbbra is ennek korszakát éljük. A személyi kultusz elítélése és az időközben bekövetkezett változások, amelyeket éppen a sztálinista hatalomgyakorlási mechanizmus konzerválása céljából hajtottak végre. Úgy látja, hogy a sztálinizmus alapismérve az egész társadalmat átfogó bürokratikus manipuláció, amiből szervesen következik elmélet és taktika viszonyának megfordítása. A mindenkori taktikának, a napi politikai megfontolásoknak folyamatosan alárendelődik az

elmélet és a politikai stratégia. A társadalomelmélet egésze – végső soron – a közvetlen politikai célok kiszolgálójává válik, és e rövid távú célok gyakori változásait követve maga is ismételten átalakul. Mivel a nagy társadalmi feladatok eltűnnek belőle, ténylegesen lefokozódik a hatalmi taktika szintjére. A tömegek fokozatosan hozzászoknak ahhoz, hogy életüket a monopolisztikus politikai hatalom jogi, intézményi stb., tehát formális (bürokratikus) szabályozással irányítsa. A társadalmi folyamatok adminisztratív szabályozásának hatására a társadalmi kérdésekkel szemben közönyösekké válnak.

A Kelet-Európában kialakult társadalomstruktúrát – mutat rá Lukács – Sztálin és az utódok egyaránt a szocializmus normális állapotának minősítik. A bürokratikus mechanizmusok – kisebb módosításokkal – továbbélnék, és a köztudatba a szocializmus jellemzőiként vonulnak be. A tanácsmozgalomra, közvetlen részvételi demokráciára utaló tendenciák, illetve mozzanatok lényegében teljesen felszámolódtak és feledésbe merültek. Mind a nagypolitikából, mind saját mindennapi életük irányításából eltűnt a tömegek öntevékenysége.

A sztálinizmus mellett – állapítja meg Lukács – a parlamentáris rendszer a másik olyan hatalmi forma, amely sikeresen tartja távol a tömegeket az érdemi közéleti tevékenységtől, saját társadalmi ügyeik intézésétől. A polgári demokráciák lényegesen finomabb, rafináltabb manipulációt alkalmaznak, de történelmileg kialakult politikai automatizmusaik szintén meggátolják, hogy a társadalmi-politikai folyamatok tényleges alanyaivá váljanak az állampolgárok. A politikai felépítmény eszményítése szervezen nő ki a tőkés szisztémából: végső fokon a termelésbeli erőviszonyokhoz igazodik a parlamentáris demokrácia, és éppen az a feladata, hogy elterelje a

figyelmet a rendszer anyagi alapjairól. Öntörvényű, az egyes egyén által nem befolyásolható mechanizmusa azt az alapvető célt szolgálja, hogy a tömegek számára elfedje az egyének formálisan egyenlő politikai és lényegileg egyenlőtlen gazdasági jogai (vagyis az eszmei és a materiális jogai) közötti ellentétet.

Lukács elemzése szerint a modern polgári demokráciákban a hatalomgyakorlás két legfőbb eszköze: 1. egy mindenoldalú, apró részletkérdésekre is kiterjedő (információs, fogyasztási, politikai stb.) manipuláció; 2. a gazdasági, ideológiai és politikai élet, valamint a jogrend formalizált szabályozása (ezáltal bürokratizmusa). „Az emberek ötévenként egyszer leszavaznak valamiről, s attól fogva a sorsuk a bürokrácia kezében van.”

A vázoltak függvényében Lukács leszögezi, hogy a kelet-európai régió a következő alternatíva előtt áll: szocialista demokratizálódás vagy sztálinizmus. Más szavakkal: a rendszer radikális reformja, azaz valóságos tömegmozgalom, tömegdemokrácia megteremtése, vagy több évtizedig is elhúzódó válság. Az alapkérdést tekintve – hangsúlyozza – sem egy önmagában álló gazdasági reformkísérlet, sem bizonyos polgári demokratikus mechanizmusok átvétele nem jelent kiutat. Úgy ítéli meg, hogy a rendszer mindaddig kihasználatlan legfőbb tartaléka a tömegek társadalmi érdeklődésének felkeltésében, közéleti aktivitásának, társadalmi öntevékenységének kibontakoztatásában rejlik. A dolgozók távoltartása a termelési kérdésektől, az érdemi társadalmi döntésektől, a politikai akaratnyilvánítástól általános fáulságot, érdektelenséget eredményez a tényleges részvételük nélkül zajló társadalmi folyamatokkal kapcsolatban. E helyzetben változtatni csak a társadalmi ügyek intézésének olyan átfogó demokratizálásával lehet, amely sorsuk uraivá, társadalmi kör-

nyezetük alanyaivá teszi az embereket. Egy így felfogott szocialista demokratizálódásnak – mutat rá Lukács – az egyének személyes érdeklettségére kell épülnie, ezért a mindennapi élet területéről, annak egyszerű, de közvetlen emberi kapcsolatokon nyugvó folyamataiból kell kiindulnia. A mindennapi élet spontán, nem formalizált, mindenkor a résztvevők által alakított demokratizmusából azután szervesen nő ki egy olyan gazdasági, politikai, kulturális

gyakorlat, amely dinamikusan igazodik a tömegek törekvéseihez, mozgásához. Ebben az esetben a legkülönbébb társadalmi feladatok ellátása a fizetett hivatalnokok, bürokratikus apparátusok hatásköréből maguknak a közvetlenül érdekelteknek a hatáskörébe kerül át, és a társadalmi és az állami élet nem önállósulhat a társadalmilag cselekvő egyénekek szemében. (Magvető)*

Tütő László

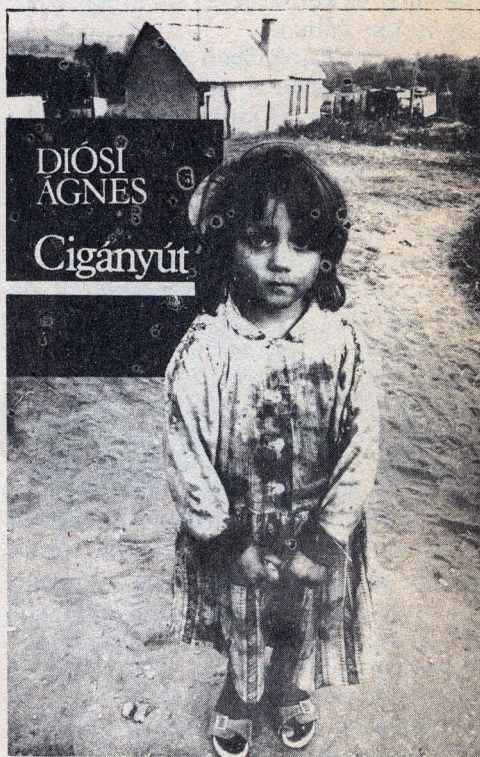
*A recenzió másodközlés. A Kritika c. folyóirat 1989/12-es számából vettük át.

Diósi Ágnes: Cigányút

A mai magyar társadalmat számtalan ellentmondás, probléma feszíti. Átalakulóban van a nemzetközi helyzet is. Az egész közép-kelet-európai régió radikális, demokratikus metamorfózison megy keresztül. Évtizedek óta elzárt szelepeket nyitott meg ez a megújulás. Elemi erővel törtek fel olyan érzések; mint az egészséges nemzeti identitástudat, a közép-kelet-európai népek sorsközössége, a jogállamiság, az igazi demokrácia megvalósításának igénye.

A nemzetközi fórumokon gondolkodásunk, értékítéletünk, megnyilvánulásaink „európai szintre” emelkedtek, ugyanakkor belső viszonyaink megítélésénél, belső problémáink megoldásában már nem ilyen kedvező a helyzetünk. Különösen a magyarországi kisebbségi csoportokhoz való viszonyunk vonatkozásában lesújtó a kép. A hivatalosan elismert nemzeti-ségieket (a németeket, szlovákokat, délszlávokat, románokat) illetően komoly lépéseket tettünk, de a többi kisebbséget mintha elfelejtettük volna.

A Drakula-diktatúra magyarellenes, és egyben minden kisebbségi csoportot sértő politikája sokakat felháborított, az viszont keveseknek jutott

eszébe, hogy milyen mérhetetlen nehézségekkel kell megküzdenünk az egyszerű létezésért hazánk legnépesebb kisebbségi csoportjának, a cigányságnak. E téren mintha elfelejtettük volna európai mivoltunkat. Mély történelmi gyökerekkel rendelkező előíté-

letek, hamis sztereotípiák, vak gyűlöletek akadályozzák tisztánlátásunkat.

Diósi Ágnes váratlanul és hirtelen robbant be a magyarországi szociográfiai irodalomba. Eddig több riportja, tanulmánya és a jelenlegivel együtt két szociográfiája jelent meg. Legújabb könyvében nehéz, ám korántsem hálás témát választott; a cigányság problémáit. A pedagógus szerző nem profi szociológus, ciganológus vagy történész; egyszerűen remek riporter, és mint író kedveli a szociográfia műfaját. Nyíltan kimondja, hogy elfogult e hátrányban levő kisebbség iránt. Hisz „kihegyezett érzékenység nélkül a tények nem láthatók; szenvedélymentesen a tényeket nem lehet szólásra bírni.” E vallomással Diósi Ágnes a szociográfiai műfaj legfontosabb elvi követelményét fogalmazza meg.

Valóban, ilyen attitűd nélkül, ilyen hozzáállás híján lehetetlen – társadalmi értelemben – felfedezni Magyarországot. Régóta szerettem volna nyilvánosan is hangot adni azon véleményemnek, mely szerint: egy adott társadalom konkrét megismerése szempontjából a szociográfiának legalább olyan fontos szerepe van, mint a különböző társadalomtudományi ágaknak. Ez a műfaj – pontosabban sajátos megismerési mód – olyan valóságmozzanatokat tud feltárni, bemutatni, amelyekre az úgynevezett egzakt tudományos módszerek egyszerűen alkalmatlanok.

A szerző szinte a polihisztor igényességével törekszik a cigányság valamennyi társadalmi beilleszkedési problémáját áttekinteni. Feltárul előttünk a könyvben a cigány közösségek nagyon sok alstruktúra mentén tagolódo kultúrája. Megismerjük azt a kisebbségi kohéziós erőt, amit az évszázados kitaszítottság, üldöztetés törvényszerűen létrehozott. De a könyv fejezeteit olvasva egyértelműen kiderül, hogy a cigánykultúra közel sem

egységes. Belső ellentétek feszítik, sőt a cigányság különböző csoportjai előítéletekkel vannak egymás iránt. Sajnos, a valósághoz ez is hozzátartozik.

Napjainkban teljesen megváltozott mind az állami vezetés, mind a társadalmi közgondolkodás felfogása az egyházak feladatairól. Hogy a különböző felekezetek figyelme és tevékenysége egyre nagyobb mértékben fordul a cigányság problémái felé, annak több oka van. Az állam tehetlensége folytán egyre inkább kiszorult, illetve kivonult e területről, az egyházak mozgástere viszont bővült, szabadabb lett. Megemlítenéd, hogy néhány igazán tiszteletreméltó egyházi személyiség soha nem fordult el a többségükben elesetteknek számító cigányoktól. A helyzetet bonyolítja egyes primitív, fanatikus, vallási szekták színrelépése. Az író ezt is észreveszi, bár hangsúlyai nem mindig érthetők, nem mindig tiszták.

Diósi Ágnes nagyfokú érzékenységgel, a gyökerekig lenyúlva tárgyalja a különböző kérdéseket. Így a cigányszene, a cigányzenészek problémáit, a cigányok (vándormunkások-vendégmunkások) foglalkoztatási gondjait, a cigánytelepeknek, a cigányok lakáshelyzetének nehézségeit, az oktatás anomáliáit, szociálpolitikánk kibékíthetetlen ellentmondásait, a deviancia, a kettős identitástudat dilemmáit. A könyv e kérdéseket taglaló fejezetei a szociográfia gyöngyszemei.

Egyéniségek, ugyanakkor kitűnő típusalakok szólnak meg a könyvben. Senki sem fogja az olvasók közül elfelejteni a Rostás családöt, és a legendás híró Rostás-brigádöt. A piliscsabai szegkovács Baris Béla története közgazdasági tanulmánynak is beillene. Mély benyomást tett rám Szakcsi Lakatos Béla karrierjének leírása. A kiváló dzsessz-zenész sorsában fellelhetők mindazok a buktatók és lehetőségek, amelyekkel a többre törekvő cigányzenészeknek meg kell birkózniuk.

Elismerést váltott ki belőlem Karsai Ervin tanár pedagógusi hitvallása, szakmai tudása, kitartása. A katartikus csúcs Csorba Ibolya sorsa. Ennek az egyszerű, tanulni vágyó cigánylánynak szinte minden létező akadályal szembe kellett néznie a felemelkedés útjára lépve. Az egyéni történetek túl számos, a témakörben végzett tudományos vizsgálat eredményével is megismerkedhetünk. Sőt maga az író is kifejti – mindig szenvedélyesen s mégis tárgyilagosan – a saját véleményét.

A könyv legalaposabb fejezete a cigányiskola, az oktatás kérdéseivel foglalkozik. A szerző e témának az elmúlt években felmerülő valamennyi vetületét elének tárja. Bár néhány lényeges gondolat elsikkad az empirikus anyagban.

Több társadalomtudományi kutatás utalt arra, egymástól teljesen függetlenül, hogy a társadalmi mobilitás legjelentősebb faktora az iskolai végzettségi szint. Különösen a hátrányos társadalmi helyzetű csoportok esetében fontos ez a mutató, hisz itt alakul ki az ördögi kör, „a 22-es csapdája”. A szülők alacsony iskolai végzettségük miatt a foglalkozási hierarchia alsó szintjén helyezkednek el, rossz jövedelmi és lakásvizonyokkal, legtöbbször sok gyerekkel. Akikre természetesen negatívan hat szüleik alkoholizmusa, munkakerülése és pazarló jövedelem-felhasználása.

A gyerekek továbbtanulási esélye így minimális, holott egyetlen kitörési pontjuk a magasabb végzettségi szint elérése lenne. Ezáltal közelebb kerülnének a jobb foglalkozásokhoz, elszakíthatnák a helyesebb életmódelemeket. Ennek hiányában azonban újratermelik szüleik hátrányos társadalmi helyzetét saját viszonyaikban. Ugyanakkor a többszörösen hátrányos tár-

sadalmi helyzetű gyerekek oktatási-nevelési problémáival foglalkozó szakirodalom zsákutcában topog. Elismerem, hogy az iskolarendszer hatékonyabb tevékenységének kialakítása fontos feladat, de félrevezetőnek tartom a cigányosztály kontra vegyes osztály dilemmát. A könyvben felhozott példák arról győztek meg, hogy mindkét megoldásnak vannak előnyei és hátrányai. Az alapkérdés tehát valahol másutt rejlik.

Az iskolai oktatás kötött. Létezik egy tanterv, amelynek mentén haladni kell. Az otthonról hozott ismeret-szintbeli és kulturális hátrányokat a külön foglalkozásokon ugyan lehet mérsékelni, de megszüntetni nem. Véleményem szerint egy olyan speciális intézményrendszert kellene létrehozni, amelyet még nem kötnek meg a tantervek, ahol a tanárokat még nem szorítja a folytonos haladás kényszere. Nevezhetjük ezt speciális óvodának, iskola-előkészítő intézménynek vagy bárminek. Nem az elnevezés a fontos, hanem a funkció. Igaz, ehhez speciális szakemberek, minőségi pedagógusok kívántatnának. Mindazonáltal egy ilyen intézményrendszer országos kiépítése jelentené az első igazán hatékony lépést a „Cigányútról való kiútra”.

Ezzel persze nem tagadom a többi faktor (jövedelem, lakás, szociálpolitikai támogatás stb.) fontosságát, csupán utalok egy járhatónak látszó stratégiai lehetőségre. Persze a fent vázolt kiegészítéseim semmit se vonnak le a könyv értékéből. Meggyőződésem, hogy a társadalmi problémák iránt érdeklődő és egyben érzékeny olvasó a Magyarország felfedezése c. sorozat e kötetével igazi értéket vesz a kezébe. (*Szépirodalmi*)

Dr. Tauber István

I Nemzetközi tapasztalatok

Kuba büntetőpolitikája

A karib-tengeri szocialista szigetország új, 1988. április 30-án hatályba lépett Büntető Törvénykönyve olyan átfogó jogi dokumentumnak tekinthető, amely „védi a társadalmat és a személyeket, a társadalmi, gazdasági és politikai rendet”, ezen túlmenően biztosítja az állampolgárok jogait, megóvjaa az alkotmányos szabályokban rögzített tulajdoni formákat.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az új büntetőkodez a gyakorlatban bevált, előírásai alapján több mint harmincötezer személy ügyét vizsgálták felül, sokakat közülük szabadlábra helyeztek, mivel társadalomra veszélyességük megszűnt. Mindössze 10%-uk választotta ismét a bűnözés útját, és került vissza később a börtönbe. Ez az eredmény páráját ritkítja az egész világon. Rendkívüli mértékben bátorítja a hatóságokat a tekintetben, hogy a volt elítélteket integrálják a társadalomba, ahol hasznos munkát folytathatnak, háborítatlanul élhetnek a továbbiakban tisztességes életet. Az új kodez a büntetőpolitikát nem egyszerűen jóindulatúbbá, hanem ésszerűbbé és igazságosabbá tette. Nem enyítették azoknak a büntetését, akik gyilkoltak, nemi erőszakot követtek el, betörtek, külföldi valutákkal üzérkedtek stb. A jövőben sem számíthatnak büntetlenségre azok, akik szembeszegülnek a törvénnyel és a társadalom létfontosságú érdekeivel. Ugyanakkor több bűncselekmény-kategóriát dekrimináltak, és áttették a szabálysértések kategóriájába. Előrelépés történt a büntetések egyéniesítése vonatkozásában is, gondosan megvizsgálják a bűnelkövetők személyi körülményeit, háttérét, mielőtt a büntetés kiszabására és végrehajtására sor kerülne. Mindez elősegíti a büntetőtörvények hatékonyságát. (*Granma*)

A közlekedési balesetek megítélése Lengyelországban

Furcsa anomáliák tapasztalhatók a közlekedési balesetek megítélése, a büntetés mértéke vonatkozásában a lengyeleknél. Álljon itt két példa. Az első esetben két gépkocsi karambolozott. A karambol oka az elsőbbség megadásának elmulasztása volt. A vétkes gépkocsivezető e közlekedési szabály megsértésével kocsiával olyan súlyos kárt okozott a vértlen gépkocsivezető drága Mercedesében, hogy még a kárbecslésben mértéktartó Állami Biztosító is mintegy 1 millió zloty összegű kárt állapított meg. Ezzel az eddig büntetlen előéletű elkövető vagyon elleni bűncselekmény címén állt a bíróság elé. Az ügyész jóindulatú volt, feltételesen felfüggesztette a büntetőeljárást, a gépkocsivezetőt 20 ezer zloty bírságra ítélte. Másik példánkban hasonló okok miatt ugyancsak két gépkocsi karambolozott, de itt egy tízéves Fiat 126-os rongálódott meg. A javítási költségek nem haladták túl a 200 ezer zlotyt, így az eset szabálysértésnek minősült. Az elkövető itt is kifogástalan előéletű ember volt. A szabálysértési bíróság azonban 50 ezer zloty pénzbírságra ítélte, és hat hónapra bevonta a jogositványát

A fenti két példa világosan mutatja, hogy a közlekedési balesetek megítélése kérdésében mind a büntető törvénykönyv, mind pedig a szabálysértési és szabálysértési eljárási törvénykönyv módosításra szorul. Még a tőkés államokban is, ahol a magántulajdon a társadalmi és gazdasági rend alapja, a közlekedési baleset során elkövetett vagyonkárosítást nem tartják bűncselekménynek. Hasonló a helyzet Romániában. Az NDK büntető törvénykönyve szerint bűncselekmény csak a vagyoni kár különleges minősége esetén forog fenn, és kizárja a gépjármű közúti balesetben történő megkárosítása esetét. Ér-

demes lenne tehát Lengyelországban is érvényesíteni a közlekedési bűncselekmények dekriminalizálásának követelményét. E kérdésben ma Lengyelország a legszigorúbb az összes szocialista ország közül, de még a tőkés országokhoz képest is. Jó lenne, ha közlekedési bűncselekménynek csupán a halált vagy súlyos testi sérülést okozó bűncselekmények minősülének, ugyanakkor jelentős mértékben csökkenteni kellene a kiszabható büntetés felső határát.

Más elbírálás alá esik az ittas gépjárművezetés. Jelenleg társadalmilag indokolt az ilyen esetek szigorú elbírálása, bár ez sem a legjobb megoldás. Ismeretes, hogy az ilyen elkövetőre a büntetésvégrehajtási intézet nincs igazán jó nevelő hatással. (*Rzeczpospolita*)

Öngyilkosság és öncsonkítás az osztrák börtönökben

Az osztrák büntetésvégrehajtási törvény szerint a szabadságvesztésre ítélt elítélteket kellő határozottsággal, igazságosan, emberi méltóságuk tiszteletbentartásával kell kezelni. A realitás azonban más. Ezt bizonyította a háromnapos grazi íróértekezlet keretében az öngyilkosságról folytatott vita.

Az öngyilkosság és öncsonkítás állandóan napirenden van a büntetőintézetekben. 1987-ben a 7560 szabadságvesztését töltő elítélt közül 12 lett öngyilkos és 571 csonkította meg magát.

Mi az oka annak, hogy ezek az emberek nem akarnak élni, és bár nem akarnak meghalni, életveszélyes sérüléseket okoznak maguknak? Legtöbbször csak fogvatartásuk körülményeit szeretnék megjavítani. A kórház paradicsomnak tűnik a cellákhoz viszonyítva. Azt remélik, hogy a kórházban jobban bánnak majd velük, figyelmesebben lesznek hozzájuk. Legjobban ezt nélkülözik. A bizalom, a barátság, a börtön lélektelen világában ismeretlen, helyükbe a gyűlölet, az öngyűlölet lép.

A törvény „öncsonkítás”-nak nevezi az önnön test megnyomorítását, és ezzel tárggyá degradálja a rabot. A kezelés költségei a tettet terheli, hiszen a szabadságvesztésüket töltő elítélteknek nem szabad megcsonkítaniuk a testüket, megkárosítaniuk egészségüket, mert így a társadalom válna kötelezettségeik teljesítéséért felelősnek a büntetésvégrehajtási intézmények alkalmazottai-
nak magatartása kergeti a foglyokat öngyilkosságba. (*Volksstimme*)

Szégyenpadon a halálbüntetés

A lap ismerteti az Amnesty Internationalnak A halálbüntetés a világban címmel nyilvánosságra hozott dokumentumát. E szerint a világ 90 országában az elmúlt tíz évben 15 320 kivégzés történt. Ez a szám azonban korántsem teljes. Egyes becslések szerint ez alatt az idő alatt 40 000 embert végeztek ki. Bizonyos esetekben a kivégzés kínzással párosult. Így a dokumentum megemlíti egy Kuvaitban 1981-ben felakasztott thai munkás esetét, aki több mint 9 percig vívott haláltusát, vagy az Amerikában kivégzett Alpha Otis Stephens esetét, aki az első elektrosokk után még 8 percig lélegzett, míg azután egy második meg nem ölte.

A jelentés hosszan foglalkozik az amerikai kivégzések diszkriminatív jellegével. „Az USA lakosságának 12%-át jelentő fekete lakosság a 2182 halálraítélt 40%-át teszi ki, az 1977 januárja és 1989 márciusa közti időszakban kivégzett 107 rab közül 48 volt néger vagy latin-amerikai származású, és legtöbbszörük fehér emberek meggyilkolása miatt ítélték el. A tények azt mutatják, hogy a faji hovatarozás, különösképpen az áldozaté, jelentős befolyással van a halálbüntetés kiszabására, különösen a déli államokban.”

Dél-Afrikában a faji hovatarozás nyilvánvalóan fontos szerepet játszik a halálos ítéleteknél: az elmúlt tíz évben Dél-Afrikában kivégzett 1250 személy nagy többsége néger volt. Kiskorúakat végeztek ki az Egyesült Államokban, Bangladesben, Barbadosban, Pakisztánban, valamint Iránban és Irakban.

Iránban a nyolcvanas évek elejétől kezdve ezrével végeztek ki embereket, köztük gyermekeket, politikai okokból. 1988 második felére vonatkozóan az Amnesty International 1200 áldozat nevét tudta összegyűjteni. Iránban százával végeznek ki embereket igazságtalan perek alapján. A jelentés Etiópiát, Ghanát, Jordániát, Kambodzsát és Szomáliát említi meg, ahol az utóbbi években jogtalan perek alapján, sőt bíróság elé állítás nélkül végeztek ki rabokat. Az Amnesty International szerint gyako-

riak az igazságtalan perek Kínában is, ahol még nem erősített információk szerint 1983 és 1987 között 30 000 embert végeztek volna ki.

Európában a 35 vizsgált ország közül 27-ben nincs halálbüntetés. Az elmúlt tíz évben 6 ország törölte el a halálbüntetést: Luxemburg és Norvégia 1979-ben, Franciaország 1981-ben, Hollandia 1982-ben, és ugyancsak ekkor a Német Demokratikus Köztársaság és Liechtenstein.

A jelentés megemlíti, hogy a Szovjetunióban példa nélkül álló vita kezdődött az utóbbi években a halálbüntetésről.

1988 decemberében nyilvánosságra hozták a büntetőtörvénykönyv módosítására vonatkozó javaslatot, amely az eddigi 18-ról 6-ra csökkenti azoknak a büntetéseknek a számát, amelyek elkövetése miatt halálbüntetés szabható ki. Ugyancsak vita indult a halálbüntetés eltörléséről Lengyelországban és Magyarországon. Mégis, 1985 óta Magyarországon 9, Lengyelországban legalább 11 elítéltet végeztek ki.

Vita tárgyát képezi a kérdés Jugoszláviában is, ahol a Szlovén Legfelsőbb Bíróság bejelentette, hogy el fogják törölni a halálbüntetést. Jugoszláviában 1985 óta 4 elítéltet, Bulgáriában 32-t, Csehszlovákiában legalább 5-öt, Romániában kettőt végeztek ki. A jelentés szerint Törökországban több száz foglyot ítéltek halálra, de 1984 óta egyetlen kivégzés sem történt. Mintegy 230 halálraítélt kimerítette az összes fellegbeszési lehetőséget, közülük számosat igazságtalan perekben ítéltek halálra.

Az Amensty International jelentése megállapítja, hogy 90 országban már eltörölték a halálbüntetést, de 100-ban még ma is fennáll. (*L' Humanité*)

Új büntetőpolitika Nagy-Britanniában

A brit kormány azon fáradozik, hogy a nem szabadságvesztés jellegű szankciókat kiterjessze a büntetőjogban. Ez részben annak tudható be, hogy képtelen oly iramban építeni a börtönöket, amilyenben azt a növekvő bűnözés indokolná, részben pedig annak, hogy belátja, a bebörtönzés az esetek jelentős részében nem a leghatékonyabb módja a büntetésnek. Inkább csökkenti, semmint növeli az elkövetőkben a felelősségérzetet és vajmi keveset tesz azért, hogy megakadályozza a jövő-

beli bűnözést. A brit kormányzat által kiadott Zöld Könyv szerint a megoldás a közösség által kontrollált büntetési formákban rejlik, amelyek lehetővé teszik, hogy a bűnelkövetők szembe találják magukat tetűk következményeivel.

Természetesen az új büntetőpolitikának több akadálya van, nevezetesen: a bíróságok nemigen bíznak a felnőtt bűnelkövetőkre kiszabható nem börtön jellegű szankciók hatékonyságában. A próbára bocsátást kisebb bűncselekményeknél találják célra vezetőnek, sőt ezt inkább csak bírság helyett szabják ki. Az új büntetésfajták hívei azt javasolják, hogy hozzanak létre múlt századbeli egyházi és önkéntes tanácsadó szolgálathoz hasonló szervezeteket, amely az „eltévelyedettekkel” tanácsadás és segítség formájában foglalkozik, különös tekintettel társadalmi beilleszkedésük nehézségeire, gyakori írástudatlanságukra, munkanélküli mivoltukra. Mások szerint a költségek és a hatékonyság összefüggései e vonatkozásban nem ígérnek sokat. Kétségtelen tény, hogy a büntetés önmagában eddig sem bizonyult a költségek szempontjából hatékonynak, éppen ezért új utakat kell keresni, hogy megtalálják a rehabilitáció ésszerű módjait. (*Financial Times*)

Korrupcióellenes kampány Kínában

Az elmúlt évek során sokat tett a kínai állam annak érdekében – beleértve a gazdasági törvényalkotást – hogy megteremtse a tisztakezű kormányzás alapfeltételeit, hogy megszüntesse a csúszópénzek és megvesztegetések, az adócsalás és egyéb jogellenes tevékenység gyakorlatát. Mindennek ellenére a korrupció jelensége távolról sem tűnt el a kínai hétköznapiakból, sőt egyes helyeken még tovább erősödtek e káros jelenségek. Előfordult, hogy a szegényebb területek segélyezésére szánt összegeket megrövidítették a megyei vezetők, másutt közpénzeket használtak fel magáncélú építkezésekhez. Egy tartomány helyettes kormányzója több ezer jüant sikkasztott. A botrányok közfelháborodást keltettek.

A legnagyobb károkat a hivatalos személyek és üzletemberek illegális ügyletei okozták, amelyek a párt és kormányzat tekintélyének egyaránt ártottak, s bizalmi vál-

ságot idéztek elő. A jelenség egyik oka a tisztességes és hatékony piaci mechanizmus hiánya, a vezetési szisztéma zavara és nehézségei. Egyes területeken nem gondoskodtak elég következetességgel és szigorral a törvények betartásáról. Ragaszkodni kell az alkotmányos előírásokhoz híven a bíróság független bíraskodási gyakorlatához, s maradéktalanul érvényesülnie kell annak az ősi kínai szólásnak, amely szerint „A törvényt megsértő hercegnek ugyanolyan büntetés jár, mint a közönséges embereknek”, s e tekintetben a párt- és állami vezetőktől példamutató viselkedést vár el a társadalom.

A közvélemény még ma is viszonylag tudatlan az államügyekben, gyanakvó és hajlamos felülni a rémhíreknek. De bízni lehet abban, hogy a nép, amennyiben érdekeltté teszük, a legerősebb és legszélesebb ellenőrzést gyakorolja majd a korrupció felett, beleértve azon szervek feletti kontrollt is, amelyek hivatva vannak a korrupció ellen küzdeni. A közigazgatás nyíltsága, a vezetők jövedelmeinek nyilvánosságra hozatala sokat segíthet e tekintetben. (*Beijing Review*)

Abortusz elleni kampány az NSZK-ban

Bajorországban egyre terjednek a névtelen bejelentések az illegális magzatelhajtásokról, amelyek több mint 1000 személy ellen vezettek büntetőeljáráshoz az elmúlt években. Most egy neves nőgyógyászt vádolnak jogszabályellenes műtétek végzésével, és ha a vádat bebizonyítják, börtönbüntetésre íté-

hetik és eltilthatják foglalkozásától. Mesterséges abortuszt 1976-ig csak szükséghelyzetekben engedélyeztek az NSZK-ban, s ezt a jogszabályt csak kevésbé enyhítette az, hogy ma már a terhesség első három hónapjában anyagi nehézségek vagy szexuális erőszak esetén is mentesülni lehet e tilalom alól.

Az abortusz elleni csoportok elsősorban Bajorországban heves kampányt indítottak azért, mert az ügyek rugalmasabb kezelése visszaélésekre vezetett. Az NSZK-ban minden 4–5. terhesség magzatelhajtással végződik, és 30 százalékkal növekedett azoknak a száma, akik anyagi indokok alapján kéri a hatóságokat, hogy engedélyezzék a művi vetélést. A CSU, a konzervatív keresztény párt úgy érvel, hogy a világ egyik leggazdagabb országában az orvosok 1 százaléka kizárólag abortuszokra specializálódik, és több életnek vet véget, mint amennyit a többi 99 százalék képes megmenteni.

A hatóságok egyelőre megmaradtak a pénzbüntetésekénél. Az abortusz hívei is összeszedték érveiket és figyelmeztették a bíróságokat, hogy ne közöljék a nők nevét, mintha az pusztán információ lenne, valamely adóüggyel kapcsolatban. Több országos napilap és folyóirat közölte azoknak a prominens személyeknek a nevét, akik nyíltan elismerték, hogy valamilyen formában részt vettek már abortuszban. A konzervatívok követelik e személyek többségével szemben a büntetőjogi felelősségrevonást. Így nyilvánvaló, hogy ez a kampány semmit sem veszített hevesességéből. (*Newsweek*)

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Csetneky László bv. őrnagy, a Rendőrtiszti Főiskola főtanára; Csurgókné dr. Takács Jolán bírósági elnök, Pesti Központi Kerületi Bíróság; dr. Kabódi Csaba egyetemi adjunktus, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, büntető eljárásjogi tanszék; Kardos Attiláné bv. hadnagy, a Fiatalok Börtöne és Fogháza utógondozója; Sz. Kiss Csaba bv. százados, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának főelőadója; dr. Mezey Barna egyetemi adjunktus, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, magyar állam- és jogtörténeti tanszék; dr. Németh Gyula bv. alezredes, a Fővárosi Bv. Intézet parancsnoka; dr. Sárkány István főiskolai tanár, Rendőrtiszti Főiskola, dr. Tauber István egyetemi docens, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, kriminológiai tanszék; dr. Tütő László egyetemi docens, ELTE Bölcsészettudományi Kar, filozófiai tanszék

A BM Központi Klubjának
kiállítótermében láttuk...

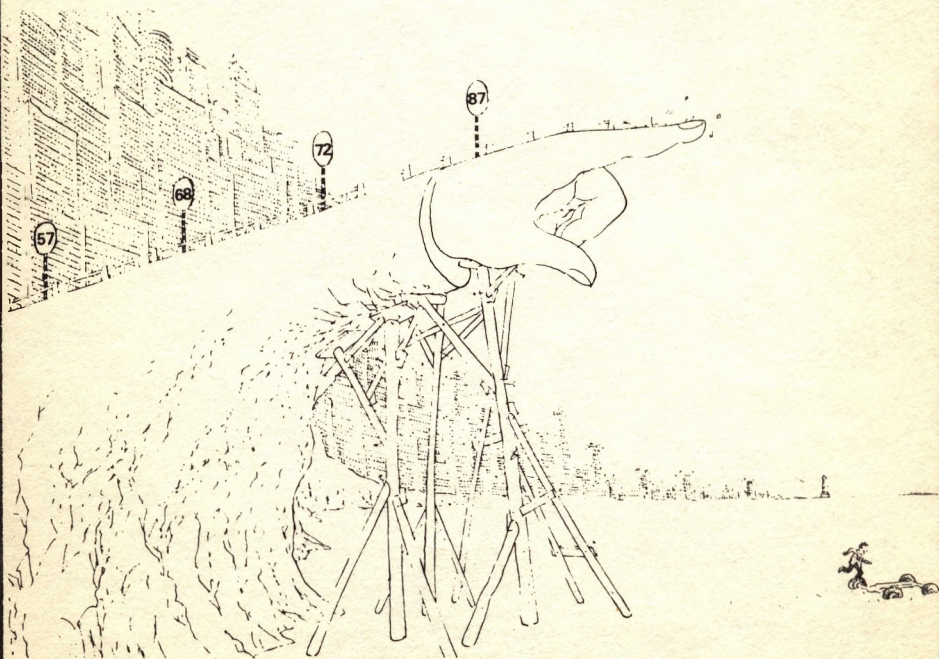

FÉLNI ÉS FÉLNI HAGYNI

PÁRTPROGRAM

(Lehoczki István grafikái)

HOMO LUDAS

(Brenner György grafikája)

Ára: 10 FT